

ŠTEFAN TÓBIK

GEMERSKÉ NÁREČIA I

ČASŤ PRVÁ

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

ŠTEFAN TÓBIK

GEMERSKÉ NÁREČIA I

ČASŤ PRVÁ

ÚVOD - ČLENENIE - CHARAKTERISTIKA

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

Rukopis z autorovej pozostalosti opravila,
doplnila a na vydanie pripravila
Júlia Dudášová-Kriššáková

Recenzenti:

Prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.

Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc.

Publikácia je súčasťou riešenia grantovej úlohy projektu VEGA MŠVVaŠ
Slovenskej republiky *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III*
č. 1/0383/17 (2017-2019).

Vydanie knihy je spolufinancované z prostriedkov projektu (50%)
a Vydavateľstva Prešovskej univerzity PU (50%).

© Autor: Prof. PhDr. Štefan Tóvik, CSc.

© Editorka: Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

Technickí redaktori: Ing. Jaroslav Havrila, Mgr. Alica Wietoszewová

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2018

Prvé vydanie

ISBN 978-80-555-1993-7

9 788055 519937

OBSAH

Úvod	7
Štefan Tó bik a jeho dielo GEMERSKÉ NÁREČIA I – III v kontexte slovenskej jazykovedy	7
Členenie a charakteristika gemerských nárečí	23
Členenie gemerských nárečí	30
Charakteristika gemerských nárečí	33
A. GEMERSKÉ NÁREČIA VLASTNÉ	33
Stredoslovenský charakter gemerských nárečí	35
Zvláštnosti slovotvorných postupov	45
I. Nárečia juhozápadného Gemera	52
Nárečia juhozápadného kúta Gemera a ich znaky	54
Charakteristika nárečí jednotlivých dolín	55
(1) Nárečia Sušianskej doliny	55
Zvláštnosti v skloňovaní podstatných mien	58
Zvláštnosti tvarov skloňovania prídavných mien	59
a) severná časť	61
b) južná časť	62
(2) Nárečia Rimavskej doliny	62
a) severnej	69
b) strednej	71
c) južnej	72
(3) Nárečia gemerských vrškov	72
a) severných	78
b) stredných	78
c) južných	79
(4) Nárečia Blžskej doliny	79
a) severnej	84
b) strednej	85
c) juhovýchodnej	86
II. Nárečia stredného Gemera	88
Prehľad hlavných znakov	88
(5) Nárečia Ratkovskej doliny	92
a) severnej	93
b) južnej	94
(6) Nárečia Muránskej doliny	94
a) severnej	96
b) strednej	99

(7) Nárečia Štítnickej doliny	100
a) severnej.....	105
b) strednej	105
c) južnej	106
d) východnej, resp. juhovýchodnej.....	106
III. Nárečia východného Gemera	108
(8) Nárečia Slanskej doliny	108
a) severozápadnej	113
b) severnej	114
c) strednej	115
d) južnej	116
B. GEMERSKÉ NÁREČIA NEVLASTNÉ	117
Nevlastné gemerské alebo negemerské nárečia.....	117
IV. Nárečia severného Gemera	119
(9) Nárečia gemerského Horehronia	119
a) rozdiely v smere horizontálnom (východ proti západu).....	121
b) rozdiely v smere vertikálnom (sever proti juhu).....	122
V. Nárečia severozápadného Gemera.....	127
(10) Kysucko-šoltýska skupina	129
(74) Ďubákovské (ďubácke) nárečie	130
VI. Nárečia južného Gemera s najnovšou kolonizáciou.....	134
(76) Novoklenovské nárečie	134
Záver	138
Literatúra	142
Summary	146
Резюме.....	150
Súborná personálna bibliografia Štefana Tóbika.....	155
Literatúra o autorovi.....	159
Zoznam skúmaných lokalít.....	162
Jazykové mapy	168

ÚVOD

Štefan Tóvik a jeho dielo GEMERSKÉ NÁREČIA I – III v kontexte slovenskej jazykovedy

Prof. PhDr. Štefan Tóvik, CSc., popredný slovenský jazykovedec, dialektológ, pedagóg, vysokoškolský profesor a organizátor vysokého školstva na východnom Slovensku, sa narodil 7. februára 1909 v Hnúšti, okres Rimavská Sobota. Zomrel 2. septembra 1969 v rodisku, keď sa vracal z dialektologického výskumu v rodnom kraji.

Základné a stredoškolské vzdelanie absolvoval vo svojom rodisku, v susednom Tisovci a v Rimavskej Sobotě. V týchto gemerských mestech sa narodili alebo pôsobili viacerí významní slovenskí dejatelia, ktorí sa svojím dielom zapísali zlatými písmenami do dejín slovenského národa. To nemohlo nevplyvať na formovanie osobnosti Š. Tóbika, ktorý sa po maturite rozhodol pokračovať v štúdiách na Univerzite Komenského v Bratislave. V septembri 1928 sa zapísal na štúdium slovenskej a germánskej filológie na filozofickej fakulte. Z rodného kraja si odniesol živý záujem o slovenský jazyk, o slovenské nárečia, o ktorých sa už v dvadsiatych rokoch dvadsiateho storočia vedelo, že majú mimoriadny význam pre štúdium najstarších dejín slovenského jazyka, o dejiny slovenského národa a o rozvoj slovenskej vzdelanosti. V akademickom roku 1930/1931 absolvoval jednosemestrálny študijný pobyt na Univerzite v Gazi v Rakúsku.

Od roku 1933 pôsobil ako stredoškolský profesor na Štátnej obchodnej akadémii v Košiciach, v rokoch 1938 – 1945 v Prešove (v čase, keď po viedenskej arbitráži 2. novembra 1938 Košice s celým južným a časťou východného Slovenska anektovalo Maďarsko) a v rokoch 1945 – 1952 opäť v Košiciach. Od roku 1950 začína externe spolupracovať s filologickým ústavom na košickej pobočke Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave a od roku 1952 sa stáva interným pracovníkom Pedagogickej fakulty v Prešove, ktorá vznikla reorganizáciou košickej pobočky. Od roku 1952 až do svojej predčasnej smrti roku 1969 zasvätil svoj život rozvoju

vysokého školstva v Prešove, kde prešiel mnohými akademickými funkciami (vedúci katedry, prodekan, dekan) a kde v priebehu krátkeho času obhájil všetky vedecké hodnosti vysokoškolského učiteľa: 1951 PhDr., 1955 docent, 1967 CSc., 1968 mimoriadny profesor.

Hneď po skončení vysokoškolských štúdií sa v rokoch 1933 – 1938 zúčastňoval na dialektologickom výskume počas prázdnin, ktorý organizoval jeho učiteľ Václav Vážný, profesor FF UK v Bratislave a organizátor dialektologického výskumu na Slovensku. V dvoch ročníkoch časopisu *Carpatica* (1936, 1939) Václav Vážný publikuje dve správy o výsledkoch prázdninových aktivít svojich bývalých poslucháčov v rokoch 1933 – 1935 a 1936 – 1938, z ktorých sa dozvedáme, že prázdninové štipendium bolo poskytnuté členom *dialektologickej komisie Jazykovedného odboru Učenej spoločnosti Šafárikovej*, medzi ktorých patrili: Š. Tóvik, J. Halaša, J. Štolc, E. Pauliny, A. Rakus, E. Jóna, A. Arany, L. Šimovič, J. Laubert, J. Enderle, J. Szabó-Orlovský. Jazykovedný odbor Učenej spoločnosti Šafárikovej, ktorý bol založený v jeseni 1932 v Bratislave, v spolupráci so Slovanským seminárom UK, „si vytýčil ako jednu zo svojich najdôležitejších úloh vychovávať slovenský univerzitný dorast ako budúcich spolupracovníkov pre prípravu monografického spracovania jednotlivých krajov Slovenska z hľadiska dialektologického“ uviedol v správe V. Vážný (1936).

Tieto ciele boli v súlade so závermi *Prvého zjazdu slovanských filológov* v Prahe (1929), na ktorom sa veľa pozornosti venovalo napríklad aj diskusii o výskume nárečí v slovanských krajinách ako aj o *metóde jazykového zemepisu* ako základnom metodickom a metodologickom postupe pri výskume dialektov a ich opise. Slovenská lingvistika sa na pražskom zjazde prezentovala, povedané slovami českého bádateľa V. Šmilauera, „ako najchudobnejšia spomedzi všetkých slovanských filológií“, ale poukazovalo sa na jej prednosť – bohatstvo slovenských nárečí (1930, s. 1136).¹ Na pražskom zjazde reprezentovali slovenskú slavistiku českí vysokoškolskí učitelia a bádatelia pôsobiaci na UK v Bratislave a v Matici slovenskej v Martine. Zodpovedalo to vtedajšiemu stavu slovenskej spoločnosti, ktorá po vzniku prvej Československej republiky nemala dostatok vzdelaných ľudí a intelingencie a ktorá v tom čase obrazne povedané vstávala z popola ako povestný vták fénix. Preto bolo potrebné vychovať mladých slovenských odborníkov, ktorí by pokračovali vo výskume a ktorí by nadviazali na dosiahnuté výsledky svojich českých profesorov pri budovaní slovenskej vedy. Tak sa aj stalo, lebo z radov spomínanej dialektologickej komi-

1 ŠMILAUER, Vladimír: Práce linguistické sekce I. sjezdu slovanských filologů v Praze. In: Bratislava, 3, 1930, č. 5, s. 1131–1137.

sie Učenej spoločnosti Šafárikovej sa v neskorších rokoch formovala nová generácia slovenských jazykovedcov, ktorej pripadla čestná úloha: položiť základy modernej slovenskej jazykovedy.

Patrí medzi nich aj Štefan Tóvik, ktorý celý svoj tvorivý život mal na pamäti túto náročnú úlohu – venovať sa výskumu slovenských nárečí ako živých jazykových pamiatok, v ktorých sa petrifikovali najdôležitejšie javy z interného vývinu slovenského jazyka v jeho najstaršom vývinovom období v 10. – 15. stor. Na svojom novom pôsobisku v Prešove (na Pedagogickej fakulte, na Filologickej fakulte Vysoké školy pedagogickej a na Filozofickej fakulte UPJŠ) podobne ako jeho bývalý učiteľ Václav Vážný organizoval dialektologický výskum na východnom a strednom Slovensku, získaval z radov svojich poslucháčov záujemcov o štúdium slovenských nárečí a o onomastický výskum, zapájal svojich mladých spolupracovníkov na katedre a tiež poslucháčov slovenského jazyka do dialektologického výskumu slovenských nárečí v rámci výskumného projektu *Atlas slovenského jazyka* (I. – IV. 1968 – 1984), ktorý v tom čase organizoval Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Pod jeho vedením boli napísané desiatky diplomových, rigorózných a dizertačných prác venovaných štúdiu slovenských nárečí, vychoval niekoľko generácií stredoškolských učiteľov slovenského jazyka. Ako vedúci katedry slovenského jazyka a literatúry (1952 – 1969) rozvíjal spoluprácu s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV, s Katedrou slovenského jazyka FF UK v Bratislave a so Združením slovenských jazykovedcov pri SAV. Mal veľkú zásluhu na tom, že prešovská slovakistika sa v priebehu niekoľkých rokov etablovala ako druhé univerzitné pracovisko na Slovensku, zamerané na výskum slovenského spisovného jazyka, slovenských nárečí, dejín spisovnej slovenčiny a vývinu slovenského jazyka.

Vo svojej vedeckovýskumnej činnosti sa Štefan Tóvik venoval výskumu slovenských nárečí, dejín slovenského jazyka, odbornej terminológie, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Od roku 1934, t. j. už o rok po absolutoriu, uverejňuje v Bratislave, časopise Učenej spoločnosti Šafárikovej, svoju prvú štúdiu *Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera* a o rok neskôr vychádza v tom istom časopise druhá časť tejto štúdie (1935). Roku 1936 uverejňuje v Sborníku Matice slovenskej príspevok *Kvantita gemerských nárečí* a o rok neskôr v tomto matičnom zborníku publikuje prácu *Prechodná oblasť stredoslovensko-východoslovenská* (1937). S jeho menom sa každoročne stretávame až do roku 1940/1941 aj v ďalších časopisoch (*Carpatica*, *Slovenská reč*, *Linguistica Slovaca*), kde publikuje štúdie o slovenskej obchodnej terminológii, o striedniciach za praslovanské skupiny *oř-*, *oľt-* v gemerských

nárečiach, príspevky ku gemerskej dialektológii. Vo vojnových rokoch, ale aj v povojnovom období sa Š. Tóvik na istý čas odmlčal a jeho publikačná činnosť sa naplno rozvinula až od roku 1956, keď svoje vedecké aktivity rozširuje o štúdium Štúrovej jazykovej a pravopisnej normy, o dejiny slovenského jazyka, o štúdium slovenských jazykových pamiatok, o štúdium jazyka P. J. Šafárika a J. Kollára, o výskum jazyka presídlencov zo Zakarpatskej oblasti Ukrajinskej republiky, o výskum východoslovenských nárečí, o otázky jazykovej výchovy a o toponomastický výskum. V roku 1957 vychádza jeho rozsiahla štúdia *Členenie a charakteristika gemerských nárečí* v druhom ročníku zborníka Jazykovedné štúdie 2. (s. 86 – 120) venovanom dialektológii. Táto štúdia so 6 mapami, na ktorých boli zakreslené základné izoglosy gemerských nárečí, sa na dlhé roky stala jedinou podrobnou prácou o členení a charakteristike gemerských nárečí, o ktorú sa opierali všetci neskorší bádatelia slovenských nárečí doma i v zahraničí.

Na spomínanú štúdiu sa odvoláva a jej význam pre slovenskú i zahraničnú jazykovedu zdôrazňuje Jozef Orlovský (1908 – 1990), súputník Š. Tóbika, slovenský jazykovedec, dialektológ a bádateľ stredogemerských nárečí. V úvode monografie *Stredogemerské nárečia* J. Orlovský konštatuje: „Ani jeden kraj na Slovensku nepredstavuje tak pestré nárečovo diferencovanú oblasť ako bývalá stolica Gemerská. Na túto gemerskú nárečovú špecifickosť, spojenú s komplikovanosťou uceleného triedenia jednotlivých charakteristických nárečových oblastných hraníc, v poslednom čase poukázal aj prof. dr. Štefan Tóvik (1909 – 1969) v článku *Členenie a charakteristika gemerských nárečí* (so 6 mapami), Jazykovedné štúdie II, Dialektológia, Bratislava 1957, 86 – 120), kde sa uvádza aj podrobná literatúra k tejto problematike. Preto sa o gemerské nárečia v nedávnej minulosti zaujímali nielen naši domáci lingvisti – dialektológovia, ale aj lingvisti zo zahraničia, ako Sreznevskij, Conev, Boutelje, Małecki atď.“ (1975, s. 7). J. Orlovský sa však ani slovom nezmieňuje o rukopise Tóvikovej monografie *Gemerské nárečie I. Gemerská nárečová čítanka (s členením, charakteristikou a mapami)*, ktorý už v tom čase bol k dispozícii v archíve Gemerskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobote. Domnievame sa však, že existencia rukopisu diela Š. Tóbika určite inšpirovala J. Orlovského k napísaniu monografie *Stredogemerské nárečia* (1975. 272 s.) a neskôr aj *Gemerského nárečového slovníka* (1982. 423 s.). Netreba zabúdať, že obidvaja autori spolu začínali v tridsiatych rokoch minulého storočia ako nádejní slovenskí jazykovedci v rámci dialektologickej komisie Jazykovedného odboru Učenej spoločnosti Šafárikovej pod vedením profesora Václava Vážneho, predsedu komisie. Obidve monografie Orlovského vyšli

vo vydavateľstve *Osveta* v Martine, ktoré spolu s vydavateľstvom *Obzor* v Bratislave patrili k dvom základným vydavateľom kníh a publikácií pre Gemerskú vlastivednú spoločnosť v Rimavskej Sobote.

Vyvrcholením publikačnej činnosti profesora Tóbika v polovici šesťdesiatych rokov je monografia *Šafárikov a Kollárov jazyk. Príspevok k vývinu českého a slovenského jazyka v období národného obrodnenia* (1966. 157 s.), ktorá prináša charakteristiku doby a jazykových pomerov na Slovensku v období Šafárikovej a Kollárovej mladosti, názory týchto veľkých Slovákov na slovenčinu a na jej miesto v rodine slovanských jazykov, na vzťah slovenčiny a češtiny, na jazykovú prax v ich období, rozbor jazyka ich diela podľa jednotlivých období, diel, vrstiev a štýlov, charakteristiku Kollárovho a Šafárikovho jazyka z hľadiska dynamiky jazykového vývinu v období národného obrodnenia.

Centrálne miesto vo vedeckovýskumnej činnosti autora patrilo gemerským nárečiam. Štúdie o gemerských dialektoch publikoval v rozpätí vyše tridsiatich rokov. Štefan Tóvik niekoľko rokov pripravoval rozsiahlu monografiu *Gemerské nárečie I. Gemerská nárečová čítanka (s členením, charakteristikou a mapami)*, v ktorej sumarizoval svoje bohaté znalosti týchto nárečí, predstavujúcich pre slovenskú dialektológiu, pre dejiny slovenského jazyka, ale aj pre slavistické štúdium mimoriadne dôležitý objekt výskumu. Ako uviedol PhDr. Július Bolfík, predseda a zakladateľ *Gemerskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobote*, v predhovore k monografii Jozefa Orlovského *Stredogemerské nárečia* (Martin, Osveta 1975, s. 6), „Práca Jozefa Orlovského *Stredogemerské nárečia* je ďalším prínosom k výskumu dialektológie. Vhodne nadväzuje na prácu Štefana Tóbika *Gemerské nárečie I. Gemerská nárečová čítanka (s členením, charakteristikou a mapami)*.“ Tóvikova monografia podobne ako Orlovského kniha mala vyjsť v edícii *Gemerské vlastivedné pohľady*, v rámci ktorej vychádzali práce venované výskumu dejín, literatúry a nárečí tohto regiónu. Kým monografia J. Orlovského vyšla v roku 1975 (rukopis bol zadáný do tlače v júni 1973), monografia Š. Tóbika na dlhé roky skončila nevedno v ktorom archíve a na svoje vydanie musela čakať takmer päťdesiat rokov.

To je veľmi dôležitá a vlastne jediná informácia o Tóvikovej práci. Pravdepodobne J. Bolfík ako vedecký redaktor edície *Gemerské vlastivedné pohľady* v tom čase, čiže ani nie o šesť rokov po predčasnej smrti Š. Tóbika, nevedel povedať, resp. nepokladal za potrebné uviesť ďalšie podrobné informácie, kedy dielo bude publikované, koho navrhol za recenzenta a v ktorom vydavateľstve vyjde, hoci v spomínanom citáte zdôrazňuje, že práca J. Orlovského vhodne nadväzuje na prácu Š. Tóbika.

To znamená, že si uvedomoval, že jedine on ako redaktor edície *Gemerské vlastivedné pohľady* a predseda *Gemerskej vlastivednej spoločnosti* so sídlom v Rimavskej Sobote, je zodpovedný za publikovanie tohto diela, lebo to autorovi isto sľúbil a bol s ním dohodnutý, že dielo vyjde v rámci spomínanej edície. Určite netušil, že v dôsledku mnohých nepredvídaných okolností sa vydanie rukopisu oddiali až o takmer päť desaťročí (1969 – 2018, 2019). Domnievame sa, že jednou z príčin odkladania publikovania Tóbiakovho diela mohol byť náročný vedecký text, zložitá fonetická transkripčia a mimoriadne rozsiahly rukopis najmä v časti *Gemerská nárečová čítanka*, v ktorej sú uvedené viacstránkové nárečové texty z každej slovenskej dediny bývalej Gemerskej stolice. Určitú úlohu tu mohli zohrať aj finančné dôvody. No najväčším dôvodom bolo to, že Š. Tóbik nestihol toto svoje rozsiahle dielo vydať za svojho života a že starosti o vydanie diela prešli na jeho rodinu a na jeho bývalé pracovisko. Podľa PhDr. Tatiany Matlovičovej, rod. Tóbikovej, mladšej dcéry prof. Š. Tóbika, *Gemerská vlastivedná spoločnosť* postúpila rukopis monografie na recenzovanie Jozefovi Orlovskému (1908 – 1990). Tu sa končí stopa tohto rukopisu a jeho existencia i vydanie boli na dlhé roky zahalené rúškom tajomstva. Postupne sa informácie o rukopise a o mieste jeho archivovania stali nedostupnými.

S odstupom času sa možno domnievať, že po predčasnej smrti prof. Tóbika bolo treba pomôcť dr. Bolfíkovi ako hlavnému garantovi publikovania monografie a ponúknuť mu spoluprácu na príprave vydania, pri korektúrach, pri finančnom zabezpečení vydania, a to jednak z bývalého pracoviska na Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ, jednak aj z dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra. Skutočnosť však bola taká, že každý sa venoval svojej práci, svojim úlohám a zabudlo sa na to, že aj vydanie práce z pozostalosti autora patrí do náplne vedeckovýskumnej činnosti vysokoškolského učiteľa alebo vedeckovýskumného pracovníka. Okrem toho ide o morálnu povinnosť bádateľov sprístupňovať odbornej verejnosti významné diela svojich predchodcov, učiteľov a kolegov na ďalšie štúdium a výskum. Tým, že spomínaná monografia Štefana Tóbika nebola publikovaná, utrpela nielen slovenská dialektológia, ale aj slovenská a slovanská jazykoveda, pretože autor patrí k najlepším slovenským znalcom gemerských nárečí.

Nádej umiera posledná, hovorí jedno staré slovenské príslovie. Rodina profesora Š. Tóbika nikdy neprestala veriť, že rukopis sa nájde a ani na chvíľu nezapochybovala o tom, že jeho celoživotné dielo bude publikované. Nevzdávali sa nádeje ani najbližší spolupracovníci prof. Tóbika na bývalej Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ,

ktorú viedol a budoval od jej vzniku v roku 1952 až do svojej smrti 1969. Tým sa zároveň zúčastňoval aj na budovaní a zveľaďovaní Filozofickej fakulty ako aj celej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika od jej založenia roku 1959. Vedeli sme, že náš pán profesor tým splácal daň svojmu rodnému kraju, ktorý úprimne miloval, a preto pokladal za svoju morálnu povinnosť vynakladať svoj talent a svoje bohaté znalosti na štúdium jazyka svojich gemerských predkov, jazyka slovenského národa a na výskum diela svojich slávnych krajanov. Túto lásku a vrúcny vzťah k rodnému kraju, k slovenským nárečiam, slovenskému jazyku, dejinám slovenskej literatúry a k dejinám Slovenska prenášal aj na svojich študentov, čím nás motivoval k vážnemu záujmu o vedecký výskum slovenského národného jazyka a jeho spisovných i nespisovných útvarov, dejín slovenskej literatúry, národných i regionálnych dejín Slovenska. Všetci sme boli presvedčení, že toto vzácne jazykovedné dielo sa raz určite nájde a že bude veľkým obohatením slovenskej i slovanskej dialektológie aj jazykovedy.

Ved' v spise je uložených toľko tvorivých síl, elánu, zodpovednosti, radosti a nadšenia z tvorivej práce, ale aj nekonečný počet hodín, ktoré autor strávil pri opise týchto archaických a originálnych dialektov a ktoré majú zásadný význam pre štúdium najstarších dejín slovenského jazyka.

Keď hovoríme o duchovnom náboji skrytom v donedávna stratenom diele Š. Tóbika, nemožno nespomenúť aj nekonečný počet hodín strávených pri priamom terénnom výskume na Gemeri, keď v rozpätí takmer štyridsiatich rokov (1930 – 1969), ako sa dozvedáme z úvodu ku Gemerskej nárečovej čítanke, autor navštívil o s o b n e každú slovenskú obec bývalej Gemerskej stolice, kde zapísal v každej skúmanej lokalite vždy viaceré nárečové texty. Netreba zabúdať, že priamy terénny výskum bolo treba absolvovať po cestách-necestách v každej gemerskej doline a v každej väčšej či menšej gemerskej dedine nájsť schopných a vďačných informátorov, aby nárečové texty spĺňali prísne vedecké kritériá na ďalšie bádanie a vedecké analýzy.

Spočiatku sa texty zapisovali rukou, neskôr v päťdesiatych rokoch sa začali nahrávať na magnetofón alebo diktafón. Po návrate z výskumu bolo treba texty prepísať z magnetofónovej nahrávky, najskôr rukou, neskôr na písacom stroji, upraviť ich z vecnej alebo štylistickej stránky a odlíšiť systémové javy od nesystémových javov, ktoré môžu byť výsledkom interferencie medzi spisovným jazykom a nárečím, resp. medzi skúmaným nárečím a iným kontaktujúcim dialektom. Je to zložitý a zdĺhavý proces, kým z textov získaných metódou priameho terénneho výskumu vznikne ucelená nárečová antológia. Čitateľ sa z úvodu ku Gemerskej nárečovej

čítanke dozvie, že celú nárečovú antológiu autor zostavil sám, čiže najprv zapísal alebo nahral na magnetofón súvislé nárečové prehovory pri priamom terénnom výskume, ktoré postupne prepisoval, opierajúc sa o zásady **čitateľskej fonetickej transkripcie**, ktorá sa pokladá za variant zjednodušenej transkripcie. „Vzhľadom na predpokladaný širší okruh čitateľov **upúšťame od prísne vedeckej transkripcie**, aby sme umožnili aj priemerne vzdelanému čitateľovi čítať a rozumieť textom.“ Profesor Tóvik tým pravdepodobne myslel svojich informátorov, čo by sme mohli chápať ako istú formu poďakovania za ich nezištnú pomoc pri niekoľkoročnom výskume, keď mu poskytovali údaje a informácie o svojom rodnom dialekte i o svojom živote. Možno tým myslel aj svojich kolegov z *Gemerskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobote*, ktorí pracovali v iných vedeckých oblastiach a ktorým tiež záležalo na tom, aby *Gemerská nárečová čítanka* vyšla tlačou, čím by sa skúmané dialekty sprístupnili nielen vedeckej, ale aj širšej laickej verejnosti. Určite na prvom mieste to bol Dr. Július Bolfík, zakladateľ a dlhoročný predseda Gemerskej vlastivednej spoločnosti (1966 – 1991), ktorý sa zaslúžil o to, že v edícii Gemerských vlastivedných pohľadov bolo publikovaných 90 samostatných knižných titulov z viacerých vedných oblastí. V tomto počte nie je však zahrnuté vydanie dialektologického spisu profesora Štefana Tóbika, ktoré bolo pôvodne plánované na rok 1971 jednak vo vydavateľstve *Obzor* v Bratislave (Gemerské nárečie II.) a jednak na rok 1974 vo vydavateľstve *Osveta* v Martine (Gemerské nárečie I.).²

Zároveň autor v úvode poznamenáva, „že texty treba pozorne čítať a vyslovovať tak, ako sú vytlačené v dôsledku *splývavej* alebo *nesplývavej* výslovnosti“ (s. 22). Toto je veľmi dôležitá informácia pre editorku diela, ale aj pre čitateľov z radov odborných jazykovedných kruhov, lebo autor na jednej strane rozlišoval javy, ktoré sú výsledkom *splývavej* výslovnosti, a na druhej strane javy, ktoré sú výsledkom *nesplývavej* výslovnosti. Preto v rukopise *Gemerskej nárečovej čítanky*, v ktorej sa dôsledne uplatňujú tieto zásady, nie je potrebné zasahovať do metodického postupu uplatňovaného pri transkripcii, ale treba ho rešpektovať a opraviť iba chyby z ne-

² **Hlavným poslaním** Gemerskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobote (od roku 1992 Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti) je: „organizovanie vedeckého výskumu, zhromažďovanie, popularizácia a propagovanie všetkých otázok vlastivednej povahy, dotýkajúcich sa územia pôsobnosti **GMVS**, ako aj ľudí a udalostí z tohto územia pochádzajúcich, alebo majúcich k nemu akýkoľvek priamy vzťah, najmä však v oblasti archeológie, histórie, národopisu, literárnej vedy, jazykovedy, umenovedy, pedagogiky, kultúrnych, historických a technických pamiatok, prírodných, technických a iných vied. Podpora ochrany duchovného i hmotného dedičstva minulých generácií, živej i neživej prírody, ako aj životného prostredia obcí, miest a celého regiónu Gemera-Malohontu. Vytváranie priestoru pre rozvoj a prezentáciu miestneho slovesného, výtvarného a hudobného umenia, ako aj všetkých foriem ľudového umenia.“ V roku 1992 bola spoločnosť premenovaná na *Gemersko-malohontskú vlastivednú spoločnosť*. (Porov. www.dejiny.sk/gmvs.ktm)

pozornosti. Domnievame sa, že nie je potrebné nárečové texty opravovať, lebo Štefan Tó bik zanechal slovenskej verejnosti rukopis svojho dialektologického spisu, v ktorom sú precízne zaznamenané všetky osobitosti gemerských nárečí a ktorý je svedectvom toho, že k výskumu dialektov vo svojom rodnom Gemeri pristupoval s veľkou zodpovednosťou. Tejto zodpovednosti a tomuto svedomitému prístupu k práci učil aj svojich poslucháčov slovakistiky. Rovnako bol náročný aj na svojich spolupracovníkov na katedre slovenského jazyka a literatúry, ktorú viedol od vzniku katedry v roku 1952 až do svojej predčasnej smrti v roku 1969. Svedomitosť, zodpovednosť a pracovitosť vyžadoval aj od svojich kolegov na iných katedrách a pracoviskách mladej a formujúcej sa filozofickej fakulty i celej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika.

* * *

O existencii rukopisu som sa dozvedela v októbri 2015 od prof. RNDr. Reného Matloviča, PhD., vnuka prof. Štefana Tóbika, v priestoroch dekanátu Fakulty humanitných a prírodných vied PU. „Rukopis môjho starého otca sa našiel“, stihol mi pán dekan oznámiť radostnú správu.

Začiatkom letného semestra 2015/2016 mi pán dekan Matlovič (a v rokoch 2007 – 2015 rektor PU) doniesol **rukopis diela** prof. Tóbika, ktorý bol **uložený v troch obaloch**. Poprosil ma, aby som pripravila na vydanie uvedený dialektologický spis z pozostalosti jeho starého otca. Je to pre mňa veľká česť, ale zároveň som si uvedomovala, že pôjde o náročnú prácu z odborného i časového hľadiska. Bola som si vedomá toho, že je našou morálnou povinnosťou sprístupniť odbornej verejnosti doma i v zahraničí toto rozsiahle dialektologické dielo o gemerských nárečiach.

Bol to prof. Tó bik, ktorý ako vedúci katedry slovenského jazyka a literatúry a garant slovenskej dialektológie a historickej gramatiky slovenského jazyka na filozofickej fakulte, v čase mojich štúdií na FF UPJŠ (1963 – 1969) zapájal svojich študentov do dialektologického výskumu hneď od prvého ročníka, vzbudzoval v nás záujem o nárečový i onomastický výskum v rodnom kraji. Prof. Tó bik nás učil, ako treba systematicky pracovať na svojich bádatel'ských témach, ako byť čestný i svedomitý a nevzdávať sa pri ťažkostiach, ktoré život prináša.

Na jeho podnet som sa začala venovať štúdiu goralských nárečí a neskôr sa táto téma stala mojou celoživotnou témou, do ktorej som vložila časť svojho srdca. Od výskumu goralských nárečí na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí som sa dostala k širším slavistickým témam, ako je štúdium poľského jazyka a konfrontačný výskum slovenčiny a poľštiny ako aj ďalších slovanských jazykov. Vďaka výskumu goralských nárečí, ktoré spadajú do karpatského jazykového areálu, sa mi naskytla príležitosť zapojiť sa do medzinárodného kolektívu dialektológov z 11 krajín, ktorí sa po schválení projektu na VII. medzinárodnom zjazde slavistov 1973 vo Varšave začali systematicky venovať realizácii výskumnej úlohy *Celokarpatský dialektologický atlas/ Общекарпатский диалектологический атлас*.

Prof. Tó bik ma prijímal ako asistentku na katedru slovenského jazyka a literatúry hneď na druhý deň po štátnych záverečných skúškach zo slovenčiny dňa 11. júna 1969. Po predčasnom skone prof. Tóbika 2. septembra 1969 prednášky z tejto historickej jazykovednej disciplíny prevzal prof. PhDr. Ľudovít Novák, DrSc., zakladateľ Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave (1943), ktorý po rehabilitácii v roku 1968 prednášal na bývalej Pedagogickej fakulte UK v Trnave. Prof. Novák bol prijatý najskôr ako externý spolupracovník a neskôr ako interný profesor so zameraním na všeobecnú jazykovedu a historické jazykovedné disciplíny na FF UPJŠ v Prešove, kde prednášal až do svojho odchodu na dôchodok v roku 1983. Ako profesor Tó bik, tak aj profesor Novák zásadne ovplyvnili moje vedeckovýskumné zameranie i moje jazykovedné myslenie. Boli pre nás vzorom i príkladom odbornej erudície i ľudskosti. Obidvaja patria k zakladateľskej generácii slovenských jazykovedcov, ktorí celý svoj život obetovali rozvoju slovenskej vedy a slovenského vysokého školstva.

* * *

V prvom obale diela Š. Tóbika bolo uložených **663 strán rukopisu** napísaných strojom. Ide o originál, prvopis, veľmi dobre zachovaný a čitateľný, napísaný na firemnom papieri vydavateľstva *Obzor* v Bratislave. Text sa vpisoval na orámované strany s názvom vydavateľstva na ľavom hornom okraji, čím sa limitoval počet úderov v riadku a počet riadkov na strane. Bolo vidno, že text prešiel korektúrou a opravy boli vpisované ceruzkou alebo perom priamo do textu. Viaceré diakritické znamienka alebo písmená z gréckej abecedy či z azbuky, ktoré nebolo možné napísať na písacom stroji, boli vpisované rukou. Zaujala nás aj štruktúra textu, ktorá je premyslená, členenie textu na kapitoly a odseky sa označuje rímskymi alebo arabskými číslicami, resp. veľkými či malými písmenami slovenskej abecedy. Pri charakteristike každého javu sa uvádza veľké množstvo starostlivo prepísaných príkladov. Každý príklad je podčiarknutý hrubou čiarou, čo v elektronickej podobe označujeme tučným písmom.

Prvá strana rukopisu je obálka s takými dôležitými údajmi, ako je názov vedeckej spoločnosti garantujúcej vydanie monografie: **Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rimavskej Sobote**. O pár centimetrov nižšie a hneď od ľavého okraja sa uvádza meno a priezvisko autora **Štefan Tó bik** a potom o dva centimetre nižšie nasleduje názov monografie **Gemerské nárečia I. Gemerská nárečová čítanka (s členením, charakteristikou a mapami)**. V dolnej časti obálky je názov vydavateľstva **Osveta** v Martine a rok vydania (1974).

Na vnútornej strane obálky sa v hornej hlavičke opäť uvádza názov **Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rimavskej Sobote**. O dva riadky nižšie na ľavej strane je uvedený názov edície **Gemerské vlastivedné pohľady** a ešte o riadok nižšie číslo edície, ktoré nie je vpísané, iba je vybod-

kované miesto na číslo. O dva riadky nižšie tiež od ľavej strany nasleduje text: **Rediguje Július Bolfík**. O štyri centimetre nižšie počínajúc ľavým okrajom sú uvedené dva údaje: **Autor: univ. prof. PhDr. Štefan Tóbiš, CSc.**, a pod týmto riadkom sa uvádza ďalší údaj: **Dielo: Gemerské nárečie I**. O sedem centimetrov nižšie sa uvádza posledný dôležitý údaj: **Recenzoval: univ. prof. PhDr. Jozef Štolc, DrSc.**

Uvádzame podrobne všetky tieto údaje, ktoré potvrdzujú fakt, že dielo už začiatkom sedemdesiatych rokov minulého storočia bolo pripravené na vydanie a že jeho vydanie sa malo uskutočniť v roku 1974.

Každá strana rukopisu je očíslovaná, podľa čísel vidno, že text bol prepisovaný po častiach, ale autor nezabudol vždy na prvej strane nasledujúcej časti uviesť v zátvorke číslo poslednej strany predchádzajúcej časti. Papier je kvalitný, v niektorých prípadoch boli poškodené okraje strán. Rukopis prvej časti pôvodného I. zväzku rukopisu bol rozdelený do piatich častí. Všetkých päť častí tvorí jeden tematický celok, ktorý navrhujeme publikovať pod názvom: **GEMERSKÉ NÁREČIA I /ČASŤ PRVÁ/ ÚVOD – ČLENENIE – CHARAKTERISTIKA**. Okrem už spomínaného (1) obsahu a (2) úvodu sme túto časť rukopisu doplnili o ďalšie kapitoly: (3) záver, (4) literatúra, (5) anglické resumé, (6) ruské resumé, (7) súborná personálna bibliografia, (8) literatúra o autorovi, (9) zoznam skúmaných lokalít a (10) jazykové mapy.

Za prvou časťou s názvom *Členenie a charakteristika gemerských nárečí* nasledovala druhá časť *Gemerská nárečová čítanka. Nárečové texty* ako rozsiahla antológia gemerských nárečových textov (464 s.). Túto **druhú časť** navrhujeme vydať pod názvom **GEMERSKÉ NÁREČIA I /ČASŤ DRUHÁ/ GEMERSKÁ NÁREČOVÁ ČÍTANKA**. Obidve časti na seba nadväzujú, lebo nárečová čítanka nasleduje až po členení a jazykovej charakteristike gemerských nárečí. Preto z praktického hľadiska pokladáme za vhodné vydať obidve časti ako dve osobitné knihy pod pôvodným názvom, ale s doplnením, že ide o prvú alebo o druhú časť: **GEMERSKÉ NÁREČIA I / ČASŤ PRVÁ; GEMERSKÉ NÁREČIA I / ČASŤ DRUHÁ**. Ako vidno, v názve diela sme zmenili pôvodný singulárny tvar lexémy *nárečie* a nahradili sme ho plurálnym tvarom *nárečia*: *Gemerské nárečie* » *Gemerské nárečia*.

V predkladanej antológii gemerských nárečových textov budú uverejnené iba texty zo skupiny **vlastných gemerských nárečí**, ktoré sa vnútorne členia na tri základné areály: (1) nárečia juhozápadného Gemera, (2) nárečia stredného Gemera a (3) nárečia východného Gemera. Nárečová čítanka obsahuje viacstránkové nárečové texty zo **sto** gemerských obcí a ich

poradie sa označuje arabskými číslicami. Každý text zapísaný v skúmanej lokalite má svoje číslo. Kým **prvá** gemerská obec nesie názov **Val'kovo** s poradovým číslom **1** a je z juhozápadného Gemera, **posledná** gemerská obec sa volá **Vyšná Slaná** a je z východného Gemera s poradovým číslom **100**. Celkove z juhozápadného Gemera sú uverejnené nárečové texty z 51 obcí (č. 1–51), zo 47 obcí zo stredného Gemera (č. 52–98) a z dvoch obcí z východného Gemera s poradovým číslom 99–100. Väčšinou ide o dlhé, viacstránkové texty. Viaceré nárečové prehovory rozprávali tí istí informátori v istých časových intervaloch, lebo autor chcel „zachytiť dynamiku vývinu každého gemerského nárečia v rozpätí obdobia jednej a pol generácie. ...Pritom sme sa usilovali vybrať a podať v prevažnej miere ukážky skutočnej reči najstaršej generácie (70–90-roč.), starej (50–70-roč.), strednej (30–50-roč.), mladej (15–30-roč.) a najmladšej (10–15-roč.) a to tak mužskej, ako aj ženskej.“ (s. 16).

Doplnili sme **obsah** aj do druhej časti prvého zväzku, v ktorom bude uverejnená podrobná štruktúra Gemerskej nárečovej čítanky. Vo všetkých prípadoch ponechávame pôvodné členenie textu i pôvodné poradové čísla obcí. To znamená, že za názvom základného nárečového areálu (napr. *I. Nárečia juhozápadného Gemera*) bude nasledovať názov menšej skupiny nárečí pomenovaných podľa názvov dolín v Gemeri (napr. *I. Nárečia Sušianskej doliny*), ďalej nasleduje názov časti doliny [napr. *a) severozápadnej*] a za ním názov menšej skupiny nárečí [napr. *1) pondelské nárečie*]. Až potom nasleduje názov skúmanej obce s osobitným poradovým číslom, počínajúc číslom jeden a končiac číslom sto (napr. *I. Val'kovo* alebo *100. Vyšná Slaná*). Tým sa značne zjednoduší vyhľadávanie textov v čítanke, lebo podľa čísla obce si čitateľ vyberie príslušný nárečový text na ďalšie štúdium alebo analýzu. Tieto údaje sú veľmi dôležité najmä pre prácu s textom na seminároch z disciplíny *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*, ktorú poslucháči aprobácie slovenský jazyk a literatúra absolvujú v treťom a štvrtom semestri vysokoškolského štúdia, resp. na výberových prednáškach a seminároch z tejto disciplíny. Rovnako dôležité sú aj pre poslucháčov doktorandského štúdia zo študijného programu *Slovenský jazyk* a so špecializáciou na slovenskú dialektológiu. Pôvodná štruktúra členenia nárečovej čítanky je užitočná aj pre prácu ďalších slovakistov z akademických i univerzitných centier doma i v zahraničí, ktorí potrebujú údaje o gemerských nárečiach doplniť aj príkladmi z nárečových textov.

V úvode druhej časti pôvodného rukopisu Š. Tóvik predkladá prehľad všeobecne platných zásad fonetickej transkripcie v slovenskej dialektológii a opisuje zásady fonetickej transkripcie gemerských nárečových

textov vrátane špeciálnych grafém i diakritických znamienok. Z úvodu sa čitateľ ďalej dozvie, že predkladaná nárečová čítanka je iba malým zlomkom rozsiahleho nárečového materiálu, ktorý autor zapísal v rozpätí rokov 1930 – 1969. Pripomína tiež, že texty sú zapísané *čitateľskou fonetickou transkripciou*, lebo pri písaní svojho diela isto myslel nielen na odbornú verejnosť z jazykovedných kruhov, ale aj na milovníkov gemerských dialektov, bádateľov gemerskej ľudovej kultúry, obyčajov, zvykov a tradícií na Gemeri, ktoré jeho krajanovia a predkovia tvorili v priebehu stáročí v gemerských dolinách i na gemerských vŕškoch.

Text úvodu sme presunuli z pôvodného rukopisu (s. 16–22), ktorý autor zaradil na úvod celého prvého zväzku *Gemerské nárečie I*. Keďže však pôvodný úvod začína od strany číslo 16, svedčí to o tom, že autor ešte hodlal doplniť prvé strany rukopisu. Môžeme predpokladať, že to mal byť obsah a predhovor, v ktorom by prípadne uviedol aj ďalšie údaje.³ Až potom nasledujú nárečové texty z jednotlivých obcí podľa členenia gemerských nárečí, z ktorého vychádzal pri jazykovej charakteristike skúmaných dialektov. Táto štruktúra Gemerskej nárečovej čítanky je premyslená do najmenších detailov, lebo číslovanie jednotlivých menších či väčších celkov gemerských nárečí ako aj názvov skúmaných lokalít nadväzuje na seba. Takže v tomto systéme členenia nárečových textov **nebolo treba nič meniť**, všetko ponechávame v pôvodnej podobe. Čo je však dôležité, čitateľ nájde v tejto štruktúre Gemerskej nárečovej čítanky mnoho údajov, ktoré mu pomôžu dobre sa orientovať v súbore textov a tiež mu poslúžia pri hľadaní podrobných alebo detailných údajov a znakov opísaných nárečí.

Ponechávame tiež pôvodnú štruktúru údajov, ktoré sa podľa zásad platných pre zostavovanie nárečovej antológie obyčajne uvádzajú na začiatku každého nárečového textu. V závere Gemerskej nárečovej čítanky sme doplnili abecedný zoznam obcí s názvom okresu podľa súčasného administratívneho členenia Slovenska. Pri názve obce ponechávame aj nárečové znenie, ktoré je často odlišné od úradného názvu a v ktorom sa tiež odrážajú znaky skúmaného nárečia, napr.: **Selce** (v miestnom nárečí a na okolí **Seuce**, neutr.).

Ostatné údaje, ako je názov textu, meno, rok a miesto narodenia informátora ako aj rok zápisu textu, nie sú zaznamenané podľa jednotnej šablóny. Preto niektoré údaje nájdeme na začiatku textu, kým iné údaje sú na konci textu. Keďže súbor textov vznikol v rozpätí takmer štyroch desaťročí (1930–1969), autor pokladal za dôležité uviesť, či text bol zapísaný rukou,

3 „Nárečové ukážky podávame v takom slede jednotlivých obcí a ich nárečí, ktorý vyplýva z historicko-genetických či vývinových a geografických či zemepisných podmienok týchto nárečí. Neuchýľujeme sa od poradia, ako ho uvádzame v **obsahu**.“ (s. 18).

resp. ide o text prepísaný z magnetofónovej nahrávky. Autor tiež rozlišuje, či ide o záznam textu z rozhovoru s jednou osobou, resp. o záznam textu z rozhovoru viacerých informátorov. Vždy sa uvádza dátum zapísania textu, čo umožňuje čitateľom porovnávať texty staršie s mladšími a vyhľadať odlišnosti v textoch vyplývajúce z tohto časového aspektu. Zaujímavé je sledovanie odlišností v textoch aj podľa generačného rozvrstvenia informátorov. Vo viacerých prípadoch totiž ide o záznam prehovorov najstaršej, starej, strednej, mladej a najmladšej generácie informátorov, ktoré navyše boli zapísané v rozličných časových intervaloch, čo poskytuje bádateľom priestor na analýzu javov podmienených dynamickým vývinom gemerských nárečí. Táto dynamika zmien vždy bola podmienená odlišnou jazykovou situáciou, či už v nárečí konkrétnej gemerskej obce, alebo väčšej či menšej nárečovej skupiny.

Tieto podrobné údaje o informátoroch, o mieste a okolnostiach priameho terénneho výskumu, ale tiež štúdium jazyka alebo dialektu podľa rozličných spoločenských či generačných vrstiev sú už z oblasti sociolinguvistického výskumu. Tu vidieť, aká je krehká hranica medzi dialektológiou a sociolingvistikou a že výskum mnohých tém sa v týchto dvoch lingvistických disciplínach navzájom dopĺňa alebo prekrýva. Uplatnenie sociálneho aspektu pri štúdiu jazyka alebo nárečí priniesol do jazykovedy francúzsky jazykovedec a predstaviteľ sociologickej školy Antoine Meillet (1866 – 1936) v dvadsiatych a tridsiatych rokoch minulého storočia. Do tohto obdobia spadajú aj začiatky systematického výskumu slovenských nárečí pod vedením Václava Vážneho, učiteľa prof. Tóbika, ale tiež aj samého autora.

V druhom obale je uložených 728 strán rukopisu Š. Tóbika pod názvom Gemerské nárečie II. /Nárečia juhozápadného Gemera/ Hláskoslovie, ktorý mal vyjsť vo vydavateľstve *Obzor* v Bratislave v roku 1971. Na rozdiel od rukopisu **Gemerských nárečí I.** z prvého obalu nejde o originál rukopisu, ale o kópiu práce, ktorú autor pripravoval ako nárečovú monografiu v rokoch 1932 – 1944. Tým reagoval na výzvu svojho učiteľa V. Vážneho, ktorý podnecoval svojich bývalých študentov a členov dialektologickej komisie USS, aby sa podujali na napísanie monografie o svojich rodných dialeктоch. „No pre nadmerné zaneprázdnenie v škole, ako potom aj pre rušné pomery politické pred uplynulou vojnou, musel som začať prácu na **monografii** niekoľkokrát prerušiť. ...Poznamenávam, že stať historickú a zo synchronickej stať o samohláskových fonémach mal som hotovú už v roku 1944.“ (rukopis Úvod, s. VIII.).

Rukopis prešiel dvoma autorskými korektúrami, čo pekne vidno na dvoch odlišných typoch písma. Š. Tóbik drobulinkým písmom dopisoval poznámky ceruzkou, prípadne nové príklady na okrajoch strán alebo aj priamo do textu. Podobne aj autor druhých korektúr prečítal a opravil celý text a opravy vpisoval ceruzkou priamo do textu. Tieto druhé korektúry sú zreteľne zapísané čitateľným písmom a každý opravený príklad či iné chyby v rukopise ako napríklad vynechané diakritické znamienko alebo písmeno, to všetko je starostlivo opravené. Tieto korektúry, žiaľ, autor diela nestihol zapracovať do rukopisu. V rukopise sme nenašli poznámku, kto je autorom týchto druhých korektúr. Podľa rozsahu a kvality opráv možno usudzovať, že to bol veľmi dobrý znalec nárečí juhozápadného Gemera, ktorý často a seriózne vykonával korektúry tlačенých textov. Domnievame sa, že išlo o PhDr. Júliusa Bolfíka, redaktora edície *Gemerské vlastivedné pohľady*, v rámci ktorej pod číslom XXXV mala vyjsť monografia pod názvom **Gemerské nárečie II. /Nárečia juhozápadného Gemera / Hlásokoslovie**. Totiž meno redaktora edície sa uvádza na vnútornej strane titulného listu, kým meno recenzenta sa nespomína.

Usudzujeme tak aj na základe toho, že autor druhých korektúr upravil aj pôvodný názov monografie **Nárečia juhozápadného Gemera**. Úprava spočívala v tom, že redaktor celý tento rukopis nazval titulom **Gemerské nárečie II.**, za ktorým nasledoval užší názov **Nárečia juhozápadného Gemera /Hlásokoslovie**. Touto zmenou spojil obidve časti rozsiahleho rukopisu, pochádzajúcich z obidvoch obalov do jedného celku, ktorý spája rovnaký objekt výskumu: **Gemerské nárečie I. / Gemerská nárečová čítanka (s členením, charakteristikou a mapami); Gemerské nárečie II. /Nárečia juhozápadného Gemera/ Hlásokoslovie/**. Autorom tejto korekcie mohol byť iba Dr. Július Bolfík, vedecký redaktor Gemerských vlastivedných pohľadov, ktorému bol dobre známy neblahý osud rukopisu najrozsiahlejšieho dialektologického spisu na Slovensku.

Podobne ako to bolo v prípade rukopisu z prvého obalu, aj rukopis diela z druhého obalu sme z praktického hľadiska rozčlenili na dve polovice, ktoré vyjdú ako prvá a druhá časť druhého zväzku spisu. Kým prvá časť vyjde pod názvom **GEMERSKÉ NÁREČIA II / ČASŤ PRVÁ / Nárečia juhozápadného Gemera/Hlásokoslovie/Časť historická/**, druhá časť vyjde pod titulom **GEMERSKÉ NÁREČIA II / ČASŤ DRUHÁ / Nárečia juhozápadného Gemera /Hlásokoslovie/Časť synchronická/**.

V tretom obale rukopisu bolo uložených 42 jazykových máp, ktoré sú rôznej kvality. Prvá mapa predstavuje podkladovú mapu, pri ktorej redaktor spisu uvádza pokyny, ako treba postupovať pri prekresľovaní máp.

Na mapách číslo 2 – 8 je zakreslené delenie gemerských nárečí na vlastné a nevlastné nárečia, členenie vlastných gemerských nárečí na menšie skupiny podľa dolín a ich častí. V pravej dolnej časti mapy je uvedený prehľad základných znakov, podľa ktorých sa členia gemerské nárečia na základné areály a menšie skupiny podľa dolín a menších oblastí. Na ďalších dvadsiatich ôsmich mapách sú zakreslené izoglosy typických znakov gemerských nárečí. Podľa pokynov autora sa tieto mapy mali vložiť do prvej časti rukopisu *Gemerské nárečie I*. hneď za jazykovú charakteristiku dialektov. Autor uvádza vždy aj číslo strán, kam treba mapu zaradiť. Napríklad mapa číslo tri *Východné hranice typických znakov stredoslovenských nárečí* sa podľa pokynov autora mala uverejniť medzi stranami 34 a 35 rukopisu. Mapu číslo šesť *Prízvuk a kvantita* autor navrhuje vložiť medzi strany 39 – 40. Mapu číslo osem *Prechodný charakter gemerských nárečí* treba podľa autora vložiť medzi strany 41 – 42, pričom v časti vymedzenej pre legendu je uvedený prehľad grafického označenia izoglos. Oblasť výskytu sa ohraňuje rôznymi podobami geometrickej línie: súvislá čiara (tučná), súvislá čiara (tenká), prerušovaná čiara, kombinovaná čiara a pod.

Na troch mapách zo zachovaného súboru máp je legenda napísaná rukou drobným písmom, ktorú treba čítať pomocou lupy. Niektoré mapy venované členeniu gemerských nárečí majú viacero variantov, vidno, že autor pri kartografovaní nárečových javov ešte nebol rozhodnutý, ktorý variant uverejní. Z praktického hľadiska navrhujeme, aby celý súbor máp bol uverejnený v osobitnom zväzku pod názvom **GEMERSKÉ NÁREČIA III** /*Stručný jazykový atlas gemerských nárečí*, ktorý zostavíme po dôkladnej analýze rukopisu máp. Tento jazykový atlas bude dobrou pomôckou pri štúdiu gemerských nárečí a ich jazykovej charakteristiky, lebo bude v ňom zakreslený priestorový výskyt nárečových javov. Podrobnejšiu charakteristiku uverejníme v úvode k tretiemu zväzku.

Ide o celoživotné dielo prof. Š. Tóbika pozostávajúce z piatich kníh, ktoré sa takmer po päťdesiatich rokoch dočká vydania vo vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove. Prešovská univerzita v Prešove sa po delimitácii vyčlenila z Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach v roku 1997, čím sa Prešov stal novým univerzitným centrom na východnom Slovensku. Profesor Tóbiš stál pri začiatkoch budovania vysokého školstva na východnom Slovensku a patrí ku zakladateľskej generácii Katedry slovenského jazyka a literatúry a Filozofickej fakulty v Prešove ako aj Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Júlia Dudášová-Kriššáková

ČLENENIE

A CHARAKTERISTIKA

GEMERSKÝCH NÁREČÍ

Členenie a jazyková charakteristika nárečí určitej zemepisnej oblasti vždy úzko súvisia. Každá zemepisná oblasť sa člení na toľko nárečových oblastí alebo nárečí, koľko osobitných, zvláštnych nárečových celkov zisťuje na nej práve jazyková charakteristika. Pri charakteristike jazyka alebo nárečia určitej zemepisnej oblasti, napríklad nejakej doliny, sa postupuje tak, že sa presne zisťuje zemepisné rozšírenie alebo oblasť jednotlivých, ale predovšetkým význačnejších, typickejších javov alebo znakov, vlastností nárečia. Tak sa napríklad v našom gemerskom prípade zistí presne územie, oblasť alebo dediny, v ktorých obyvatelia používajú v bežnom rozhovore podoby slov **tot** (ten), **kotor**, **kodi**, **kobi**, **meso**, **ja**, **robímo**. Tieto podoby sa kvôli presnosti a názornosti napíšu takto vždy pri každom slove na osobitnú mapku k menu každej obce, dediny, v ktorej sa vyskytujú, až tam, kde sa už nepoužívajú, ale namiesto nich sa vyskytujú podoby **ten** alebo **tuót**, **keruót** alebo **kotuór** alebo aj **kerí**, alebo konečne aj **kotrí**, **kode** alebo **kod'i**, **kobe** alebo **kebi**, **mäso** alebo **mjaso**, **jä** alebo **jiä**, **jie**, **jei** či **jéj**, **robíme**. Potom sa zasa ďalej na príslušnú mapku zapisujú tieto podoby a zisťuje sa takto prakticky a názorne ich zemepisné rozšírenie. Hranica medzi dvoma zneniami či podobami, tvarmi toho istého javu, alebo jazykového znaku, sa zakresľuje čiarou alebo **izoglosou** medzi jednotlivými obcami a jednou a druhou podobou, teda napr. medzi dedinami s tvarmi **tot** a **ten**, **tot** a **tuót**, **kotor** a **kotrí**, **kotor** a **kotuór**, **kotor** a **keruót**. Kvôli väčšej názornosti a presnosti sa potom obyčajne zakresľuje celá oblasť napríklad s podobou **tot** farebnou ceruzou napríklad červenou, oblasť **ten** už napríklad belasou, oblasť alebo hranice podoby **tuót** napríklad zelenou alebo inou odlišnou farbou. Podobne sa obkresľujú hranice oblastí aj každého iného javu príslušnej oblasti. Ak sa potom porovnajú mapky a izoglosy jednotlivých slov alebo javov, môže sa zistiť, že dva alebo tri, štyri alebo aj viac javov zaberá celkom presne tú istú oblasť, že má to isté zemepisné rozšírenie, že sa ich izoglosy úplne kryjú a zakreslené na jednu mapu vytvárajú takzvaný **zväzok izoglos**, a že za hranicami tohto zväzku

izoglos je už oblasť inej podoby tohto javu, ohraničená tiež podobným zväzkom izoglos. Každý zväzok izoglos vytvára alebo ohraňuje oblasť toho istého nárečia. Z toho potom vyplýva, že na určitej zemepisnej oblasti, alebo v našom prípade napríklad na niektorej doline v Gemerí, alebo povedzme v celom Gemerí, je toľko nárečí, koľko osobitných zväzkov izoglos tých istých jazykových či nárečových javov možno na jeho území zistiť. Takto zistená nárečová oblasť sa potom pomenúva obyčajne menom niektorej významnejšej obce, alebo špeciálne v našom gemerskom prípade menom príslušnej doliny. A tu sa už dosahuje prakticky dialektické spojenie medzi členením a charakteristikou, lebo čisto jazyková charakteristika alebo popis určitej zemepisnej oblasti, alebo vymedzenie určitého nárečia a jeho oblasti, sa musí premietnuť na mape a znázorniť mimojazykovými, mimonárečovými, už čisto zemepisnými činiteľmi, faktormi.

Tu treba hneď podotknúť, že sa napríklad v prípade určitej doliny, ako jednej nárečovej oblasti alebo oblasti toho istého nárečia, presne kryjú izoglosy len niektorých, a to predovšetkým najdôležitejších, z hľadiska systému toho-ktorého nárečia, javov, že teda zväzok izoglos nie je neobmedzený. Na mapách sa názorne zisťuje skutočnosť, že izoglosy niektorých menej významných alebo vedľajších, či drobnejších javov **presahujú** z jednej doliny na susednú dolinu alebo oblasť a majú takto väčšie zemepisné rozšírenie alebo povedzme celý zväzok ostatných izoglos. Takto presahujúce izoglosy zasa len môžu, ale nemusia, vytvárať menší alebo väčší zväzok izoglos. Takýto zväzok izoglos, javov presahujúcich z jednej doliny alebo jednej nárečovej oblasti na susednú, alebo niekedy aj na ďalšie susedné oblasti, názorne dokazuje, že nárečia jednej, prvej doliny, vytvárajúce vzhľadom na najhlavnejšie javy určitú vyhranenú, osobitnú nárečovú oblasť, vytvárajú vzhľadom už na niektoré ďalšie javy a ich izoglosy jednotu aj so susednou dolinou alebo oblasťou, prípadne že aj viac susedných dolín môže vytvárať vzhľadom na niektoré nárečové javy väčšiu oblasť, s väčším zemepisným rozšírením. Pohľad na jednotlivé mapy presvedča názorne o tom, že nárečové členenie určitej zemepisnej oblasti závisí od izoglos. Zväzky izoglos hlavných systémových javov ohraňujú zásadne určitú nárečovú oblasť, respektíve jedného a toho istého nárečia je názorne daná priesečníkom zväzku izoglos dvoch susedných nárečových oblastí. Priesečníky zväzkov izoglos presahujúcich aj na susedné oblasti vymedzuje pomernú, relatívnu jednotu týchto susedných oblastí ako väčšej nárečovej oblasti v určitom ohľade. Presahy javov a ich izoglos napríklad

z nárečovej oblasti jednej doliny aj do oblasti susednej doliny zároveň potvrdzuje skutočnosť, že jazykové a teda aj nárečové javy a koniec-koncov nárečia a ich rozšírenie nezávisia len a len od zemepisného alebo geomorfologického členenia určitej zemepisnej oblasti, lebo nárečové javy a ich izoglosy prekonávajú a akoby nerešpektujú často ani vysoké vrchy a pohoria, ani veľké rieky a iné prirodzené prekážky, dané zemepisnou členitosťou kraja.

Z uvedeného vyplýva pre nás aj ďalšie poučenie. Ak totiž niektorá zemepisná oblasť, ako napríklad určitá dolina, má zväzkom izoglos hlavných systémových javov charakter jednoliatej, či **homogénnej** nárečovej oblasti a je teda oblasťou jedného nárečia, svedčí to o tom, že obyvatelia, a tak aj nárečie tejto doliny patrí dovedna, že je to isté, že malo spoločný pôvod alebo **genézu**. Tento vznik môže byť alebo starý, až veľmi starý a potom ide o starobylé nárečie, alebo zasa aj nový, veľmi neskorý, najnovší, a potom ide o nové mladé nárečie. Ak z tejto oblasti nepresahujú žiadne izoglosy na susednú oblasť, potom ide spravidla o nárečie, ktoré si priniesli jej obyvatelia – kolonisti v nedávnej minulosti, alebo v našom gemerskom prípade len po roku 1945 a neskoršie. Tu sa ešte nemohli vytvoriť nijaké spoločné nárečové javy, alebo nestačili pre krátkosť času prebrať príslušníci jedného nárečia vlastnosti odlišného, druhého nárečia susednej oblasti. Ak však niektoré nárečové javy a ich izoglosy alebo dokonca ich väčší-menší zväzok presahuje aj na susednú oblasť alebo dokonca na susedné oblasti, doliny, tak potom ide tu o nárečia, ktoré **geneticky**, čiže svojím zrodom, vznikom či pôvodom boli a sú príbuzné, blízke. Pritom práve pri javoch presahujúcich z jednej oblasti na druhú, alebo na druhé, susedné, ide o izoglosy starých, pôvodných javov, zatiaľ čo odlišné javy, často hlavné vytvárajúce zväzok osobitných izoglos, odlišných výrazne od nárečí susedných oblastí, znamenajú také javy, ktoré vznikli v priebehu celých stáročí, teda vývinom inakšie na jednej a inakšie na susednej doline alebo oblasti, podľa osobitných vývinových zákonitostí v každej oblasti, determinovaných už aj osobitnými historicko-spoločenskými, zemepisnými, prírodnými, cirkevnými, v minulosti aj feudálno-panskými, dopravnými a ostatnými faktormi.

Z uvedeného vyplýva, že pri členení určitej zemepisnej oblasti z hľadiska jazykového či nárečového, treba mať na zreteli celý rad okolností, že hlavný zreteľ jazykový, charakter jazyka či nárečia treba doplniť zreteľom zemepisným, historicko-spoločenským, ekonomickým.

Základné a najhlavnejšie hľadisko alebo **kritérium** jazykové alebo nárečové treba pritom uplatniť v každom smere, v každej rovine jazyka, alebo nárečia, to jest treba zabezpečiť uplatnenie tak jeho stránky zvukovo-hláskoslovnej (foneticko-fonologickej), tvaroslovnej (morfolologickej), vetoslovnej (syntaktickej), slovotvornej (derivačnej), frazeologickej a slovníkovej (lexikálnej). Konkrétna **charakteristika nárečia** musí prebiehať teda v rámci týchto jazykových daností. Môže byť alebo podrobná, vyčerpávajúca všetky ich javy, a potom ide o **monografiu** nárečia alebo nárečovej oblasti, najmä, ak sa pripojí k tomu ešte aj podrobný výpočet alebo distribúcia každého opisovaného javu a eventuálne aj jeho odborný výklad. Pri bežnej charakteristike nárečí ide vždy len o určovanie najhlavnejších **systémových**, odlišných javov v jednotlivých plánoch alebo rovinách jazyka. Ide tu spravidla o terajšie podoby jednotlivých javov, čiže o **súčasný** alebo **synchronný stav a charakteristiku**. Tak to býva najmä pri charakteristike menších nárečových celkov, oblastí. Pri väčších, nárečovo členitejších oblastiach sa z praktických dôvodov používa dodnes aj hľadisko **diachrónne, či vývinové**, pri ktorom sa určí presne, aké výsledky sú za jeden a ten istý starý jazykový jav, napríklad za praslovanské jery alebo nosovky v nárečiach určitej oblasti. Často už tieto zvláštne výsledky takýchto hlavných a jazykovo-vývinovo veľmi dôležitých javov sú prakticky dôvodom na také isté členenie oblasti na jednotlivé nárečia, respektíve osobitné a zvláštne výsledky týchto historických javov znamenajú osobitné nárečové oblasti. Toto čisto jazykové alebo nárečové hľadisko sa nebralo do úvahy ani v súčasnosti pri vytváraní administratívno-spoločenských, ekonomických a politických celkov.

Historicko-administratívne hľadisko sa zvýraznilo najvypuklejšie v tzv. stolicách alebo župách. Pri ich vzniku sa v dávnej minulosti iste nemohlo uplatňovať nárečové hľadisko, jazykové a vari len neskôršie sa tak pri starých stolicách, ako najmä pri menších okresoch, už zámerne presadzovalo aj hľadisko jazykové, národnostné z dôvodov odnárodňovacích, asimilačných. Naproti tomu sa v starom, historickom zriadení stoličnom vo väčšine prípadov uplatňovalo geomorfologické hľadisko. Hranice stolíc sa určovali podmienkami prírody a prebiehali najviac po hrebeňoch pohorí, alebo tokmi väčších riek, kde to príroda dovoľovala. Inakšie sa uplatnilo aj tu hľadisko ekonomické, a iste aj vlastnícke, feudálno-panské, aby sa majetok určitého panstva netrhal do dvoch susedných stolíc a podobne. Historické stolice nemohli byť, pravda, pri rozdielnosti geomorfologického, či zemepisného členenia oblasti tiež jednotné, alebo

absolútne jednotné, jednoliate, homogénne celky, jednotky administratívno-správne. Ako sa však členitosťou slovenských nárečí ukazuje, stalo sa stoličné zriadenie závažnou mimojazykovou historickou podmienkou pre určitý vyhranenejší vývin jazyka v ich rámci a teda pre nárečovú jednotu a členitosť zemepisného územia bývalých historických stolíc, alebo žúp a okresov.

Z tohto hľadiska neboli pomery celkom ideálne ani v Gemeri. Najväčšmi sa narušilo prírodné geomorfologické hľadisko tým, že sa **ku Gemeru na severe** pričlenilo aj **Horehronie**, či dolina horného Hrona a dokonca už zrejme **do Spiša** patriaci **Vernár**, pretože to všetko patrilo k bývalému Muránskemu panstvu gemerskému. Táto oblasť lesov, zemepisne vysoko položená, s nepriaznivými klimatickými pomermi, s neúrodnou pôdou, bola Muránskym panstvom len v XVI. – XV. storočí kolonizovaná, aj to nie z tej istej oblasti jazykovej, či nárečovej, čo možno potvrdiť aj rozborom dnešných nárečí tejto oblasti, nazývanej gemerským Horehroním v porovnaní s ostatným brezniansko-zvolenským Pohroním, ku ktorému zemepisne a teda prirodzene patrí. Preto aj v našom členení gemerských nárečí bude tvoriť osobitnú **oblasť tzv. kolonizovaných nárečí starých**, t. j. so starou kolonizáciou.

Druhou takouto kolonizovanou oblasťou, ale už mladšou, je tiež nevlúdna, vrchovatá, či vrchárska oblasť pri samých prameňoch Rimavice, ako prítoku Rimavy, v oblasti Vepra (1344 m), podľa osady Kysuca, Šoltýska, nazývaná aj **kysucko-šoltýskou oblasťou**.

S **tretou** kolonizovanou oblasťou z čias prvej svetovej vojny a tesne po nej, v rokoch prvej ČSR, po tzv. pozemkovej reforme a parcelácii veľkostatkov maďarských grófov a barónov, nemožno ešte operovať ako s osobitnou nárečovou oblasťou, lebo kolonisti prišli z rôznych krajov a pre historicky krátky čas nemohlo tu ešte vzniknúť jednotnejšie a vyhranenejšie nárečie, ako napr. v Dúžave, v Belíne, Sútore, v Jánošíkoch, Bottove, Orávke a pod. pri Rimavskej Sobote a inde, už na území, ktoré pred prvou svetovou vojnou reprezentovalo kompaktné územie maďarského jazyka. Preto o ňom nebudeme v tejto práci hovoriť a bližšie rozvádzať zložitý a nejednotný nárečový stav tejto nejednotnej oblasti.

Konečne nebudeme popisovať, teda ani členiť ani veľmi nejednotné nárečové oblasti, ktoré existujú ako väčšie či menšie skupiny v dôsledku najnovšej kolonizácie a migrácie obyvateľov Slovákov jednak z ostatného

Gemera, najmä severného, jednak však najmä zo vzdialenejších oblastí zvolenských a novohradských, ktoré sú dnes jednak v slovenských obciach južnejšej časti slovenského Gemera, jednak potom v maďarských obciach bývalej maďarskej južnej časti Gemera. Všade tu si kolonisti ešte zachovávajú rodné nárečie, alebo ho silne premiešavajú prvkami spisovnej slovenčiny. Výnimku bude tvoriť len **novoklenovské nárečie** alebo nárečie Novoklenovčanov, ktorých presídľovacia komisia v roku 1947 pridělila vo väčších skupinách do niekoľkých obcí bývalého maďarského kompaktného jazykového územia na okolí Šafárikova. Títo presídlenci v počte asi 800 obyvateľov hovoria dnes jednotným nárečím, v ktorom ešte dosiaľ žijú prvky nárečia pôvodného gemerského Klenovca, odkiaľ sa väčšina obyvateľov Nového Klenovca pri Mukačeve, v terajšej Zakarpatskej Ukrajine, bývalej Podkarpatskej Rusi, prisťahovala a roku 1828 založila Nový Klenovec.

Podľa tohto základného jazykového hľadiska **genetického**, prihliadajúceho na genézu, či zrod, vznik a historický pôvod a vývin nárečí a na ich dnešnú príbuznosť alebo odlišnosť, **členia sa gemerské nárečia**, alebo lepšie nárečia Gemera na gemerské nárečia **vlastné** a **nevlastné**.

Vlastné gemerské nárečia zaujímajú oblasť skoro celého Gemera okrem väčšej oblasti gemerského Horehronia na severe, malej oblasti kysucko-šoltýskej a potom ešte okrem roztrúseného, ale zemepisne na kompaktnej oblasti novoklenovskej okolo Šafárikova jestvujúceho nárečia Novoklenovčanov. Nárečia menších roztratených skupín presídlencov Slovákov z Rumunska a z Maďarska, tiež v bývalých čisto maďarských dedinách v okolí Šafárikova⁴ a Jesenského, ako potom aj väčšie či menšie skupiny najnovších kolonistov detvianskych a novohradských nepatria ku gemerským nárečiam, preto ich nebudeme ani členiť, ani opisovať a uvádzať z nich nárečové ukážky, len ak pre mimojazykovú zaujímavosť.

Mimojazykové hľadisko zemepisné sa všestranne využíva pri členení väčších nárečových oblastí, teda aj v prípade gemerských nárečí. Už aj vyššie sme spomenuli základné zemepisno-orientačné hľadisko podľa svetových strán, podľa ktorého sa gemerské nárečia, alebo úplnejšie nárečia Gemera, členia na nárečia **severného**, **západného**, resp. správnejšie **severozápadného**, **juhozápadného**, **stredného**, **východného** a **južného**

⁴ Pôvodný názov Tornaľa (1291), po 2. svetovej vojne sa mesto premenovalo na Šafárikovo. V roku 1990 sa vrátilo k pôvodnému názvu.

Gemera. Týmto orientačno-zemepisným hľadiskom sa spresňuje aj druhé zemepisno-geomorfologické hľadisko, alebo hľadisko podľa viditeľnej členitosti kraja, najmä na doliny, vršky a pod. Pri členení gemerských nárečí sa toto geomorfologické zemepisné hľadisko dá veľmi dobre použiť aj pri nárečovom členení, pretože v gemerskom prípade sa geomorfologické prírodné členenie kryje s nárečovým.

Doliny vytvárajú nielen prírodné, geomorfologické, ekonomické a iné jednotky a celky, ale aj jednotky a celky nárečové. Prakticky **je v Gemi toľko väčších nárečových oblastí alebo nárečí, koľko je v ňom dolín.** Ale vzhľadom na to, že niektoré doliny sú dlhé (aj vyše 50 km) a nie rovnako prístupné zo susedných oblastí alebo dolín a často boli determinované odlišnými historicko-spoločenskými a ekonomickými podmienkami, vydeľujú sa v nich zreteľne odlišnosti v nárečiach jednotlivých ich častí, takže dnes treba hovoriť a rozlišovať nárečia ich **severnej, strednej, južnej**, alebo prípadne vzhľadom na vedľajšie prítoky a dolinky aj na **východnej**, alebo **juhovýchodnej**, či **severozápadnej** časti.

ČLENENIE GEMERSKÝCH NÁREČÍ ALEBO NÁREČÍ V GEMERI

A. Vlastné

I. v **juhozápadnom** Gemeri (juhozápadogemerské nárečia)

1. na **Sušianskej** doline (sušianskodolinské nárečia)
2. na **Rimavskej** doline (rimavskodolinské alebo dolinské nárečia)
3. na **gemerských vrškoch**, alebo len vrškoch (vrškovské nárečia)
4. na **Blžskej** doline (blžskodolinské nárečia)

II. v **strednom** Gemeri (stredogemerské nárečia)

5. na **Ratkovskej** doline (ratkovskodolinské nárečia)
6. na **Muránskej** doline (muránskodolinské nárečia)
7. na **Štítnickej** doline (štítnickodolinské nárečia)

III. vo **východnom** Gemeri (východogemerské nárečia)

8. na **Slanskej** doline (slanskodolinské nárečia)

B. Nevlastné (kolonizované nárečia)

a) v dobe **starej** (staré kolonizované nárečia)

IV. v **severnom** Gemeri (severogemerské nárečia)

9. na **gemerskom Horehroní severnom** (severohorehronské, resp. hronské nárečia)

b) v dobe **novšej** (novšie kolonizované nárečia)

10. na **gemerskom Horehroní južnom** (južnohorehronské nárečia)

V. v **severozápadnom Gemeri** (severozápadogemerské nárečia)

11. v skupine **kysucko-šoltýskej** (kysuckošoltýske a d'ubácke nárečia)

12. v **Tisovskom Hámri** (tisovskohámorské, resp. hámorské nárečia)

c) v dobe **novej** (po roku 1900)

VI. v **juhozápadnom Gemeri**

a) slovenskom

(aa) s vnútornou kompaktnjšou gemerskou kolonizáciou

(ab) s mimogemerskou kompaktnjšou, ale najviac rôznorodou kolonizáciou

b) neslovenskom, maďarskom

(bb) s vnútornou kompaktnjšou kolonizáciou gemerskou

(bc) s mimogemerskou rôznorodou kolonizáciou

VII. v **južnom Gemeri** strednom, maďarskom

a) šafárikovsko-chrámecká oblasť **novoklenovského** nárečia

b) šafárikovská oblasť slovenských presídlencov z Maďarska

c) šafárikovská oblasť slovenských presídlencov z Rumunska

d) južnovýchodogemerská oblasť s roztrúsenými rôznorodými gemerskými, najmä mimogemerskými stredoslovenskými nárečiami

VIII. kolonizovaná oblasť **neslovenských** nárečí kolonizovaných

v staršej dobe v ojedinelých obciach, a to:

a) **goralské** nárečia v Pohorelej na Horehroní a v Lome nad Rimavicou⁵

b) **rusínske** nárečia v Pači pri Rožňave⁶

5 Š. Tóbiak používa starší názov poľské nárečia, ktorý nahradil V. Vážný termínom *poľské* čiže *goralské nárečia* v štúdiu *Slovenské nárečia v Orave*. In: Sborník Matice slovenskej, 1923, roč. 1. s. 74 – 78.

Porov. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Goralské nárečia* (Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine). Bratislava: Veda 1993, s. 21-22.

6 Autor používa starší, neaktuálny názov ukrajinské nárečia.

Prehľad tohto základného členenia s ďalším členením týchto oblastí na severné, stredné, južné a podobne, najmä v jednotlivých dolinách, ako potom v ich rámci zasa na menšie skupiny niekoľkých obcí, alebo i jednej obce tu neuvádzame pre úsporu miesta, ako aj preto, že ho možno nájsť na začiatku publikácie v obsahu ukážok nárečí podľa ich podrobného členenia.

Upozorňujeme na to, že pri použití spôsobe delenia **gemerských nárečí vlastných** nedala sa akosi kompaktne a v slede za sebou uviesť osobitná veľká kompaktná oblasť geneticky veľmi príbuzných nárečí takzvaného **juhozápadného kúta** Gemera v rámci väčšej už kompaktne uvedenej oblasti **I. juhozápadogemerskej**.

Túto oblasť nárečí **juhozápadného kúta** tvoria dialekty

- celej Sušianskej doliny
- strednej a južnej doliny Rimavskej
- stredných a južných vrškov a
- strednej a južnej doliny Blžskej.

CHARAKTERISTIKA GEMERSKÝCH NÁREČÍ

A.

GEMERSKÉ NÁREČIA VLASTNÉ V JUHOZÁPADNOM, STREDNOM A VÝCHODNOM GEMERI

Jazykovou charakteristikou sa zisťuje charakter alebo ráz nárečia. Cieľom jazykovej charakteristiky určitej nárečovej oblasti je bližšie zistenie jej nárečí a potom aj bližšie začlenenie v rámci ostatných nárečí celonárodného jazyka. Charakterizovať gemerské nárečia znamená teda gemerské nárečia správne zaradiť v rámci ostatných slovenských nárečí.

Gemerské nárečia sa v minulosti nezaraďovali v dôsledku ich slabého poznania a celkového nerozvinutého stavu našej dialektológie jednoznačne a vždy do zväzku slovenského jazyka, nepokladali sa vždy za slovenské nárečia. Tak napríklad sám Hodža ich vyhlasoval podľa podoby **-mo** v tvaroch typu **žijemo**, podľa **tot**, **kodi**, **todi**, **kobi**, **kotor**, ktoré sú dodnes v srbskom, ukrajinskom a ruskom jazyku, skôr za ukrajinské, či rusínske, ruské ako za slovenské. Dnes sa gemerské nárečia pokladajú jednoznačne za prechodné nárečia medzi strednou a východnou slovenčinou.

Možnosť takéhoto **prechodného** charakteru gemerských nárečí vyplýva aj zo zemepisnej polohy Gemera. Gemer patril oddávna podľa svojej prirodzenej zemepisnej polohy k strednému Slovensku, teda celkom tak, ako k nemu patril a patrí aj severnejšie položený Liptov. Svojou západnou hranicou a oblasťou ležia hlboko v stredoslovenskej, skoro centrálnej stredoslovenskej oblasti a na východe sú oddelené od východoslovenskej oblasti bariérou vysokých vrchov a širokého pásma lesov a celkove nevhodného drsného kraja pre osídlenie, a to na severe Liptov podtatranským predelom vážsko-hornádskym na užšom páse a južnejšie Gemer na širšom páse hransko-hnileckým predelom tak od Spiša, ako potom južnejšie predelom črmel'sko-turnianskym aj od Abova. Nehľadiac na tieto nepriaznivé prírodné pomery jestvovali už od najstarších čias prirodzené prechody a cesty medzi Gemerom a Spišom i Abovom a medzi Liptovom a Spišom a tiež Gemerom. Mohli ich použiť početnejšie a silnejšie kolonizačné

prúdy, najmä tzv. **valašskej** kolonizácie karpatskej, ktorá už od 14. storočia privádzala do východného Gemera početnejšie skupiny obyvateľov z východných Karpát, etnicky patriacich najmä k Ukrajincom a Poliakom, ktoré sa však na svojej ceste na západ zliali úplne s východoslovenským obyvateľstvom a do Gemera prišli už ako Východoslováci, alebo v prípadoch novšej kolonizácie väčšej skupiny tej istej etnickej skupiny podržali si svoju príslušnosť k pôvodnému etniku ukrajinskému (rusínskemu) alebo poľskému (goralskému) po niekoľkých storočiach až podnes, napr. v Pači pri Rožňave ukrajinská, v Pohorelej na Horehroní poľská, ale staršia a v Lome nad Rimavicou poľská mladšia kolonizácia. Aj okrem toho udržiaval sa od najstarších čias a postupne sa zväčšoval vzájomný styk medzi stredoslovenským Gemerom a východoslovenským Spišom i Abovom, najmä po linke administratívno-vojenskej, hospodárskej, cirkevnej a spoločenskej vôbec. Takto sa historicky upevňoval aj prechodný ráz gemerských, najmä východogemerských nárečí na strane stredoslovenskej a spišsko-abovských a najmä západospíšskych a západoabovských nárečí na východoslovenskej strane, daný najpravdepodobnejšie tým, že dávni predkovia jedných i druhých susedili spolu už v najstarších časoch pred-slovanských, v dobe postupného rozkladu praslovančiny.

Prechodnosť gemerských nárečí je daná tým, že popri javoch typicky **stredoslovenských** majú zasa iné javy typicky **východoslovenských** nárečí, alebo že pri tých istých javoch zaujímajú ich v Gemi stredoslovenské podoby väčšiu a východoslovenské podoby zasa menšiu oblasť, alebo naopak, východoslovenské podoby zaujímajú väčšiu a stredoslovenské zasa menšiu oblasť. Ak teda vychádzame z predpokladu, že gemerské nárečia boli od pôvodu **stredoslovenské**, tak potom musíme z toho hľadiska prítomnosti aj východoslovenských podôb v nich hovoriť o **presahu východoslovenských javov na stredoslovenskú oblasť gemerskú**, alebo o **presahu východnej slovenčiny do Gemera, prípadne o vplyve východnej slovenčiny spišskej na strednú slovenčinu gemerskú**. Pravda, možno zasa aj obrátene hovoriť o presahu alebo o vplyve strednej slovenčiny na východnú. Tieto presahy, alebo zhody medzi susednými nárečovými oblasťami možno hodnotiť zasa alebo z hľadiska vývinového, historického, alebo súčasného. Pre správne pochopenie a vysvetlenie takýchto prípadov bude iste najlepšie uviesť jedno i druhé kritérium, a to najprv pri tzv. systémových, potom prípadne aj nesystémových javoch.

Stredoslovenský charakter gemerských nárečí

a) z hľadiska historického vyplýva z týchto javov:

1. Typicky stredoslovenská podoba **rat-** je ako výsledok ešte praslovanskej metatézy likvíd či prešmyknutia pred 9. storočím z pôvodného **ořt-** dodnes v celom Gemeri v prípadoch **rásocha** či **rasoha** a v odvodeninách, **rázvora** či **lázvora** (len na západe **ruózvor**) a v chotárnom názve **Rástošnuo** (Klenovec a okolie) – do **Rastošok** (Hanková vo vých. Gemeri) proti podobe **rot-** v susednom Spiši.

2. Typicky stredoslovenské **l** z praslovan. **dl** ako výsledok dichotomickeho praslovanského javu, či vlastne zjednodušenia **dl** na **l** je okrem celoslovenského **išiel** – **išla** – **iš'i** a pod. a **trlo/tarlo** – **trľica/cerľica**, v celom Gemeri aj v názve obce **Seuce** (**Selce**) na samom západe na Sušianskej doline, potom obyvateľské priezvisko **Seušan** východnejšie na Rimavskej doline a vrškoch a **Silica** (zo Sídlica, sídlo) pri samej Rožňave vo východnom Gemeri. Spiš a východ má len **dl**, napr. v mene **Šedľice** pri Prešove a pod. Na Sušianskej doline južnej je ešte aj **prikrvallá** – **Rusál'ľa** popri **enná-stuňniška**, inde len **šidlo**, **štrúdl'ľa**, **edná**, **studňa** a pod.

3. Typicky stredoslovenské **akí/ako** popri **iní** – **istí** – **inovät'** – **iskra** – **ihra** (hra) vždy bez **j** je v celom Gemeri aj v slove **edon** – **ednat'**, len v juhozápadnom kúte aj **eľ'en** (jeľ'eň).

4. Typicky stredoslovenská kontrakcia alebo stiahnutie je aj v typicky celogemerskom **dák** (**dáko** – **dáki**) **dákí** a ešte vari aj v **dár/dára** miesto **da ver(a)** proti východoslovenskému **dajako-dajaki**. Podobne sem patrí aj stredoslovenské a celogemerské **mujho** – **mujmu** proti východoslovenskému len **mojeho/mojoho** – **mojemu/mojomu**.

5. Typicky stredoslovenská striednica **o** za tvrdý jer **ъ** okrem prípadov ako **von** – **voš** – **vopxat'** – **zomret'** – **mox** – **roš** a tiež **predok**, ktoré sú presahom aj na východnom Slovensku časté, je v celom Gemeri už aj typicky gemerské **tot** – **koť/kot/koj** – **kodi/kod'i/kode** – **todi/tod'i/tode** – **kobi/kobe** – **kotor/kotri** (**kotuór**), ale potom vždy aj **briežok**.

6. Typicky stredoslovenské **ä**, **ǣ** ako striednica za praslovanské nosové **ę** v okrajových či periférnych stredoslovenských nárečiach, je aj v Gemeri, najmä strednom a východnom, napr. **mäso** – **jäzik**, **pätok** – **robǣ**, pravda, proti inému stavu v ostatnej gemerskej oblasti.

Východná slovenčina, aj spišská, má tu **e**, **a**, **ja** (**ja**).

7. **Prízvuk** je spravidla stredoslovenský, na prvej slabike, v porovnaní s prízvukom na predposlednej slabike, či penultime vo východnej slovenčine, pričom izoglosa ide skoro presne po gemersko-spišskej hranici.

8. **Kvantita**, či dĺžky sa zachovávajú v gemerských nárečiach, i keď nie všade tak ako v strednej slovenčine, ktorá je spolu s gemerskými nárečiami v ostrom protiklade s východnou slovenčinou bez dlhých samohlások a slabík.

9. Stredoslovenský a vlastne všeobecne západoslovenský typ názvu obce na **-ince** je aj v názve **Licince** na Muránskej doline južnej v strednom Gemeri, ďalej na východ nepresahuje.

10. Typicky stredoslovenské dvojhlásky **ie**, **uo** sú v celom Gemeri, i keď v strednom zmenené na **ia**, **ua** (**va**, **a**) a čiastočne presahujú aj ďalej na východ na Spiš a do Abova a južného Šariša.

11. Typicky stredoslovenské **ou** je zasa len po Spiš a Abov.

12. Typicky stredoslovenské oblasti mäkkých, veľmi mäkkých, alebo tvrdých nárečí sa striedajú aj v Gemeri a čiastočne presahujú aj na Spiš.

13. Typicky stredoslovenské zvyšky alebo stopy po bývalých mäkkých spoluhláskach v dôsledku mäkkostnej korelácie spoluhláskovej sú v gemerskom **zarábáč/zarábeť** – **staváč/staveť** – **Polomän/Polomen**.

14. Typicky stredoslovenské tvrdé **s**, **z** za bývalé mäkké po zániku mäkkostnej spoluhláskovej korelácie v 14. – 15. storočí v **seno** – **šiví**, **zem** – **zima** je v celom Gemeri a čiastočne presahuje aj do susednej spišskej oblasti, skoro až po rieku Hornád, kde je už typicky východoslovenské **šeno** – **šiví**, **žem** – **žima**, východnejšie **šeno** – **šiví**, **žem** – **žima**.

15. Typicky stredoslovenské tautosylabické **ej** (**ej**) v zápore **ňejďem**, či **ňejďem** ide po gemersko-spišskej hranici proti spišskému a typicky východoslovenskému heterosylabickému **ňe-izem**.

Z Vážneho 11 znakov, podľa ktorých sa slovenské nárečia delia na západoslovenské, stredoslovenské a východoslovenské, sú v celom Gemeri rozšírené a ich izoglosa ide presne po gemersko-spišskej hranici, okrem uvedeného **rat-** ešte v troch prípadoch, a to bilabiálneho **u**, gen. sg. **gazdu** a inštr. sg. žen. r. **ženou**.

16. Typicky stredoslovenské obojperné **u** na konci slabiky, či morfémy sa vyslovuje v celom Gemeri, napr. v slovách **stau** – **brau** – **hláu****ka**, potom aj v inštr. sg. typu **s tou dobrou ženou** a tiež v gen. pl. typu **ocou**, **mám trox bratou**, v privlastňovacích prídavných menách typu **ocou dom**, v príslovkách typu **domou**, **lou**, **dlou** a miestami, ale najviac v západnom Gemeri omnoho viac a častejšie, zatiaľ čo presne od gemersko-spišskej

hranice na východ je už typicky východoslovenské neutralizované **f**, a teda napr. **staf – braf – hlafka**.

17. Typicky stredoslovenský gen. sg. muž. r. **gazdu** je aj v celom Gemeri a miestami aj východnejšie, kde je viac už výchsl. **gazdi**.

18. Typicky stredoslovenský inštr. sg. žen. r. typu **s tou dobrou ženou** je všeobecne v celom Gemeri a len za jeho hranicou na Spiši je už typicky výchsl. **s totu dobru maceru**.

Okrem týchto ostatné Vážneho znaky už nie sú v celom Gemeri, len na väčšej či menšej jeho časti. Zato však sú ešte ďalšie typicky strsl. javy, ktoré majú východnú hranicu skoro presne po gemersko-spišskú hranicu, alebo ju mierne prekrývajú. Také sú:

19. Typicky stredoslovenský gen. pl. typu **kráu – hláu – hodín – korún** je aj v celom Gemeri a možno povedať aj na celom východnom Slovensku v určitých zvratoch všeobecne, inak, pravda, popri typicky vsl. **kravox – hlavox – ženox**, ktoré presahujú aj do východného Gemera.

20. Typicky stredoslovenské **-mí** v inštr. pl. všetkých rodov a teda **xlapmí – ženamí – mestamí** ide až po gemersko-spišskú hranicu, za ktorou na Spiši po strate kvantity je samozrejme len **-mi**. Ale v západnejšom Gemeri je aj druhá typicky stredoslovenská nárečová krátka podoba tohto inštr. pl. typu **s xlapí – z Maďarí – s xlapcí**.

21. Typicky stredoslovenské rozlišovanie rodu v koncovke nom. pl. príd. mien a teda typ **dobrí (xlapí) – dobre (ženi) – dobre (slová)** ide zasa presne po gemersko-spišskej hranici a presahuje len do nárečí kolonizovanej horehronskej severnej oblasti.

22. Typicky stredoslovenská forma opytovacieho zámena **čo**, v Gemeri, pravda, s typicky gemerskou zmenou **č** na **š**, **š**, a teda v podobe **šo/šuo** na západe, **šo-šuo** na Blžskej doline, **šua/šva** v celom strednom Gemeri a na východe **šo-šuo**, presahuje už v podobe **čo** aj na susedný Spiš, zhruba po Hornád, za ktorým je už typicky východoslovenská podoba **co**.

23. Typicky stredoslovenské zakončenie 3. os. pl. prítomníka na **-ia** typu **robja – kosja – vozja – plaťja** je v sev. Gemeri v kolonizovaných nárečiach, kým vlastné gemerské nárečia južnejšie majú typicky stredoslovenské periférne **ã**, a teda **robã – kosã – plaťã** až na samú gemersko-spišskú hranicu, za ktorou je už typicky výchsl. **robja – kosa / koša – placa**.

24. Typicky stredoslovenské archaické podoby **semã/semi/semja** popri **semeno** idú po gemersko-spišskej hranici, za ktorou východnejšie je už typicky výchsl. **šemeni** ap.

25. Typicky stredoslovenské tvorenie slov typu zdrobnených **lavička** – **hlavička** je aj v celom Gemeri, na východe hláskoslovne **laviška** – **hlaviška**, po samú gemersko-spišskú hranicu, za ktorou je už typicky výchsl. **hlavečka** – **lavečka**.

26. Typicky stredoslovenská podoba tvorenia rodinných názvov typu **Beňkouci** – **Oleksouci** – **Šmelkouci** a tiež typu **rextorouci** – **kovášouci** ide tiež gemersko-spišským rozhraním, za ktorým východnejšie je už typicky výchsl. **Garbarovo** – **Feckovo** a tiež **učiteľovo** – **susedovo** – **sušedovo**.

27. Typicky stredoslovenská väzba **misľím si** – **spravím si** – **sadňem si** siaha na východ až po hranicu Spiša, za ktorou je už typicky výchsl. **misľi sebe**/**mišľi sebe** – **zrobi sebe** – **sedňe**/**šedňe**/**šedňe sebe**.

28. Typicky stredoslovenské frázy typu **pot' sem, xoj het (preč), nak sa páči/páší, bohuprisahám, bodaj t'a porantalo, pekňe prepitujem, treba bi bolo** sú zasa až po gemersko-spišské hranice, pri niektorých ich mierne prekračujú ďalej na východ, kde znejú už typicky výchsl. **poc tu, ic het, trebalo, naj še ľubi, fras ce trime, pitam šumňe**.

29. Typicky stredoslovenské podoby slov a potom aj celé slová majú v mnohých prípadoch najvýchodnejšiu hranicu na gemersko-spišskom rozhraní, alebo ho mierne presahujú, napr. strsl./výchsl. izoglosy s menšími hláskoslovnými rozdielmi: **zvon/zvon, dvere/zvere, zdvihnúť/zvihnuc, hej/hejže, urobiť/zrobic, počuť/čuc**, alebo rozdiel, napr.: **hora/huora/ľes, starí oťec/zedo, bašík, bašuok/ujku, néna, nénika/cetko, ňeves-ta/bralta, zaviť/začepic, Kračun, Posní vešijer/Bože narozene, Vilija, otava/košenok, žobrak/žat, kebel/gbol, kus/falat, povedať, rosprávať/hvarec, rečovac, pekni/šumni, buop/fizola, starejší/starosta, hračka/zabavisko, paňtofle/šlapčugi, kamža/kidla, kečka/na ješka, xľieu/maštalna, ulapiť/uvažic, smrek/fixta, zrkadlo/špiglik, sťienka, potst'ienka/pohrotka, cieuka/špulka, sprostí/glupi, d'at'el'ina/trojka, oselník/tulejka, oje/ojo/dišel, dišlik, reťas/laņc, laņcux, kvorka/kvarka/kromka, zbelka, zbeňka/zbuška, kulajstra, kurastra/šara, prepelica/mlinček, tá pec, do peci/ tota pec, do peca, stad'e/stazi, stamac**.

b) z hľadiska praktického, súčasného vyplýva z týchto javov:

1. Celkový dojem na prvé počutie je napríklad už len aj na najvýchodnejšej gemerskej doline Slanskej medzi Dobšinou a Rožňavou iný, zásadne a podstatne iný ako na susednej Hnileckej doline v susednom Spiši. Spôsobuje ho najmä:

2. Ostrý protiklad kvantity v Gemeri, ktorá práve v **tomto najvýchodnejšom kúte stredného Slovenska a strednej slovenčiny** je aj v porovnaní s ostatnou strednou slovenčinou a tiež spisovnou slovenčinou prebujnená, nadmerná, pretože je tu všeobecne napríklad mnoho dlhých samohlások a dvojhlások, nad bežný stredoslovenský úzus, napr. v takom **duóm, struóm, ruóra, Hruón, hnuój, abluón, zvuón, pokuój; hát, jarmo/jármo, máu/mal, dáu/dál, vešjér – vriét – pohriép, májié – duxnié – gulié; robjéu/robiél – kosiéu/kosiél; išuól, spaduól, jeduól; xlapuóm – bratuóm; zamazáná, vihnáná, dramilovanjého; dobrjého – dobrjému**. Na Hnileckej doline, ani v spišskej Hranovnici, v susedstve ešte gemerského Vernára, kvantity niet, sú len krátke samohlásky.

3. Ostrý rozdiel v prízvuku. V Gemeri je ešte stredoslovenský prízvuk na prvej slabike, pravda, okrem kolonizovanej oblasti v severnom Gemeri, v susednom Spiši je už výrazný prízvuk na predposlednej slabike od konca.

4. V Gemeri je ešte strsl. okrajové **ä, å**, na Spiši už celkom iný stav a hlásky namiesto nich.

5. V najvýchodnejšom Gemeri na Slanskej doline severnejšej je ešte č a južnejšej gemerskou zmenou už š, v susednom Spiši na Hnileckej doline a v Hranovnici už len č (**čo – čitac – mačka**).

6. Na Slanskej doline je ešte strsl. **tʰ, dʰ**, ale na Hnileckej doline a v Hranovnici v susednom Spiši už výrazné výchsl. **cekanie** a **dzekanie**, teda rozdiel izoglos **robiť/robic, plaťitʰ/placic** a **dʰiví/zivi, dʰeʰi/zeci**.

7. V Gemeri, a tak aj na Slanskej doline na samom východe, je ešte výrazné strsl. **-ok** v slovách typu **predok – pondʼelok – xlapšok**, ale na Hnileckej doline a v Hranovnici v susednom Spiši je už typicky výchsl. **-ek**, a teda **predek – ponzelek – xlapček**.

8. V Gemeri a tiež na Slanskej doline je typicky gemerské **-mo**, napr. **mámo – žijemo** a tiež **pomo – robmo** a potom najmä typicky gemerské **o** v **kot/koj, kodi, todi, kobi, kotri** proti veľmi odlišnému **-me**, teda **robi-me, izeme, žijeme** a tiež **robme – pozme** a potom aj **ket, kedi, ftedi, kebi** na susednej Hnileckej doline a v Hranovnici na Spiši.

9. Ostrý rozdiel je aj vo veľkom množstve slov so stredoslovenskou podobou v Gemeri a východoslovenskou na Spiši, ako sme na to upozornili čiastočne vyššie.

Mnohé iné strsl. javy sa nenachádzajú už takto v celom Gemeri, pretože sú rozšírené len na jeho menšej alebo väčšej časti, zatiaľ čo na ostatnej, zvyšnej časti Gemera, je už výchsl. podoba týchto javov. Týmto stavom

sa najväčšmi prejavuje akýsi prechodný charakter Gemera medzi strednou a východnou slovenčinou, pretože v Gemi sa popri väčšine typicky stredoslovenských javov nachádzajú aj niektoré východoslovenské.

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských nárečí** majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

1. Strsl. prízvuk na prvej slabike, i keď nie všade jednoznačne výrazný, je v celom Gemi v tzv. vlastných gemerských nárečiach, okrem menšej oblasti okolo Rejdovej na Slanskej doline severozápadnej, potom veľkej kolonizovanej oblasti severného Gemera, na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine, okrem Ďubákova, potom aj Tisov. Hámra, kde je prízvuk už stredoslovenský. Novšie kolonizované nárečie Novoklenovčanov má prízvuk ako východná slovenčina na predposlednej slabike.

2. Kvantita strsl. sa zachováva v tej istej oblasti ako prízvuk na prvej slabike, je však značne odlišná ako kvantita spisovnej slovenčiny a strsl. nárečí severnejšieho Slovenska (Turca – Zvolena – Liptova – Oravy). Proti veľkej obmedzenosti jednak rytmickým krátením, jednak posunutou dĺžkou v juhozápadnom kúte Gemera vôbec nie je obmedzená, takže môžu nasledovať aj dve dlhé slabiky bezprostredne za sebou, na najväčšej oblasti juhozáp., stred. a východ. Gemera.

3. Typicky strsl. **rat-** je vo väčšine známych prípadov vlastne len na juhozápade na celej Sušianskej doline a na susednej Rimavskej doline južnej a strednej, potom východnejšie je už menej prípadov a až po najvýchodnejšiu hranicu Gemera siahajú len dve slová: **rázvora**, **rasocha**. Výchsl. podoba **rot-** je vo východnom, strednom a juhozápadnom Gemi, teda skoro v celom Gemi okrem uvedeného juhozáp. kúta na Sušianskej doline a Rimavskej doline južnej a strednej, teda v drvivej väčšine prípadov a v podobe **ruôt-**, napr. **ruózvora**, **ruóspinka**, **ruóšťep**, **ruostí**, **ruósporka**, **rožen/rožník** a potom aj **loket** je nielen na Sušianskej doline, ale odtiaľ akoby presahovali tieto prípady aj na susednú ipeľskú oblasť v Novohrade. Zaujímavé pritom je, že je tu hodne na západ do výchsl. oblasti toto **ruózvora** s typickým výchsl. **rot-**, kým celý stredný a východný Gemi až po hranice výchsl. má strsl. **rázvora**. Z toho vyplýva, že nemohlo vzniknúť bezprostredným vplyvom východnej slovenčiny.

4. Strsl. slabičné **r – ř** je všade v Gemi, okrem východnej Slanskej doliny, kde je všeobecne a zhodne so susednou výchsl. už vkladná hláska, najviac a skoro výhradne **e**, na rozdiel od čiastočne iného stavu v susednej

východnej slovenčine v Hranovnici a na Hnileckej doline na Spiši. Podobne nie je toto **r – ř** ani v Štítnickej doline východnej, lebo je tu len **perví – serco – herdí – serst – kermít**. Najzápadnejšie sa dostala výchsl. podoba s vkladnou hláskou v slove **brĩṅká – brĩṅkat/-č**, a to až na Ratkovskú dolinu na západe stredogemerských nárečí. Na Sušianskej doline a susednej Rimavskej doline južnej a strednej je na izolovanej oblasti, vylučujúcej vplyv východnej slovenčiny, napr.: **šťernác** podľa **šťeri**.

5. Strsl. slabičné **l – ĺ** je tiež na najväčšej oblasti vlastných gemerských nárečí. Vôbec nie je, lebo ho nahradili vkladné hlásky **e, a, o, u** tak, že je napr. **velk, velxkí, pelní, velna, selza**, ale **sluṅko, dlúho, halboko** na celej Slanskej doline, potom už popri **vlk, vlxko, slza, klsko, vlna** je už **sluṅko, jebuko, dlúho** na susednej Štítnickej doline, potom v slove **žoltí** či **žóti** v strednom Gemeri a v reči najstarších niekedy aj **vouna, pouno**, aj na Rimavskej doline, ale už potom len **vlk, vlxko**, ale už všeobecne len **dox, dožen, soṅko, soze, koke, jaboko, kosko**, ale aj **kouzat’i sa, houṗka, pouṅit’i** ale **puṅno** i **póuno** na celej Sušianskej doline a tak aj západnejšie na ipel’skej oblasti. V nevlastných nárečiach je tiež najviac **l**, len v Telgárte je zvláštne **vlk, vlna, vlxko**, ale **suza, suṅko, dux, duho, žouti**. O genetickej príbuznosti tohto stavu možno hovoriť len v prípade nárečí Slanskej doliny a čiastočne pri **l** aj ďalšej Štítnickej doliny spolu s východoslovenskou oblasťou bez slabičného **r – ř**.

6. Strsl. striednicu **o** za tvrdý jer **ɣ** majú všetky vlastné a skoro všetky nevlastné nárečia, a to v miere omnoho väčšej ako ostatné strsl. nárečia a spisovný jazyk (**tot, kodi**) a ich **sen** a **vezme** sotva možno vysvetľovať nejakým východoslovenským vplyvom. Pri mäkkom jere **ɣ** je zhodne s východnou slovenčinou skoro pravidelne **e**, napr. aj v **ocet, oves, koťel/koťieu, xrbet/xrbiet**, alebo aj **šeptat’/šopkat’, šomrat’**, ale **e** je najrozšírenejšou striednicou aj v strsl. nárečiach. Zhodne s vých. slovenčinou majú gemerské nárečia stav v slove **d’eska/deska, díš, ložica/loška**.

7. Strsl. podoby **sr** a teda **sreda, srední, sret tížňa** v juhozáp. Gemeri, v strednom Gemeri po Muránsku dolinu, východnejšie už **str**, a teda **streda, strední, prostrední**.

Z Vážneho 11 znakov sú ešte doteraz neuvedené takto rozložené v gemerských nárečiach:

8. Strsl. bilabiálne **u** je v juhozáp. Gemeri zhodne s ipel’skými strsl. nárečiami, napr. v slovách **Seuce, ceuṅi, piuṅka, vou, stou, Skáuneṅ, zo skáu, t’euce, smeuší, pou** (noc), **Pouhora** (obec), pričom napríklad na

Rimavskej doline severnej a tiež na vrš. sev. a Blžskej doline severnej dnes mladší hovoria už viac **l**, napr. **Selce, Skálňik, celkom, zo skál, t'el-ce, smelší, vol, stvol**, ale vždy **pou, Pouhora**, ale v strednom Gemeri na Ratkovskej doline a ďalej na východ je už len **l**, a teda napr. **Selce, Skálňik, celkom, pilka, stval, kval, val**, ale **pónoc, Póhora**. Bilabiálne **u** je aj v prípadoch **zo ženou, pet' sinou, bratou sin, domou** na juhozáp., potom východnejšie na Blžskej doline a v celom strednom Gemeri je hláskoslovné už **zo ženó, päč/peč/xlapó, brató sin, domó** a na Slanskej doline vo východnom Gemeri jednak **ženou, xlapou, ocou, domou**, resp. **ženuó, xlapuó/xlapox, ocuou sin, domuó**.

9. Bilabiálne, či obojperné **u** strsl. v type partic. **dau, mau, šou, klá-dou, robiu, spadnuu** je na veľkej oblasti juhozáp. a stred. Gemera, kde je hláskoslovné, pravda, už **mau, dau, robiu**, ale **išó, kladó, spadó** a potom od Muránskej doliny na východ všade **l**, a teda **dal, mal, robil**, len na severe Muránskej, Štítnickej a Slanskej doliny je zasa **u**, a teda **dau, robiu, buu**. Vsl. podoby s **l** siahajú teda skoro do polovice Gemera.

10. Strsl. **št'** v **štep, ešte** je len na Sušianskej a Rimavskej doline, potom na Muránskej doline sev. a v podobe **št**, a teda **štep, ešte** na celej Štítnickej a čiastočne aj Slanskej doline, zatiaľ čo na celom strednom Gemeri je už **šč** ako vo východnej a západnej slovenčine. Zemepisná rozloha gemerského stavu neukazuje na kontinuitu výchsl. **šč** v Gemeri, kde muselo vzniknúť samostatne, nezávisle od východnej slovenčiny. Inak je v Gemeri aj za strsl. **st'**: **došč/doš, do košči, kuz mašči**.

11. Strsl. **rod'ičja** je vlastne len na kolonizovanej oblasti, ale často ako **rod'iča/rodiča**, zatiaľ čo vo vlastných gemerských nárečiach je **rod'išá** okolo Muráňa a Dubáková, potom v celom strednom a východnom Gemeri **rodišá/rožišá** a **rod'išove** v juhozáp. Gemeri, teda zhodne s výchsl.

12. Strsl. **srce, p'ce** je v celom Gemeri len v juhozáp. kúte, lebo všade inde je len **srco, pleco** už zhodne s východnou slovenčinou.

13. Strsl. **znameňja** a lepšie **zdravja** je v strednom Gemeri, potom na Horehroní často po mäkkých, ako **znameňa, vareňa, trapeňa**, takto potom len v prípadoch posunutej dĺžky ako **variěňa, stáňa, na skapáňa**, ale inakšie popri **zdravje, povetrie** na Sušianskej doline a tu aj uvedené **skáľa, prút'a, úhl'a**, pričom podoby **zdravje, povetrie, znameňje/znameňe** sú jednak na Slanskej doline okrem severozáp., potom na Blžskej doline, vŕškoch, Rimavskej a Sušianskej doline a idú aj ďalej na západ, najmä v type **zdravje**, pripomínajúc výchsl. **znameňe, zdravje, vešeľe**.

14. Strsl. **dobruo** je v celom juhozáp. Gemeri, potom aj v stredoge-

merskom ratkovskom **dobrua/dobrv**a proti **dobria/ z dobre** zmenou **ie** na **ia** v tejto oblasti, už na susednej Muránskej a Štítnickej doline a **dobrie** na Slanskej doline. Tvary **dobrie** a **dobria** predpokladajú staršie **dobré**, ktoré bolo aj vo východnej slovenčine a reprezentujú takto vlastne zmiešaný východoslovensko-stredoslovenský (gemerský) tvar.

15. Strsl. **ved'iem** je všeobecne na Rimavskej doline severnej, na vrškoch sev. a na Blžskej doline severnej proti **ved'ien** na Sušianskej doline a inde v juhozáp. kúte, potom ďalej aj na Ratkovskej doline v tamojšom **nesiam**, ktoré čiastočne presahuje aj na Muránsku dolinu južnú, kde je popri ňom aj **nesem** a takto už všeobecne severnejšie na Muránskej doline, potom aj na Štítnickej a Slanskej doline, zhodne so susednou vých. slovenčinou.

16. Strsl. **sa** v 3. os. pl. prítomníka je len v juhozáp. Gemeri, najmä na Sušianskej a Rimavskej doline, ale aj tu dnes už popri častejšom **su**, ktoré je už všade inde v Gemeri zhodne s východnou slovenčinou.

Z ďalších systémových javov, ktoré Vážný neuvádza, sú ešte:

17. Strsl. konc. **-i** v lok. sg. muž. a stred. rodu mäkkých vzorov je napr.: **na koňi**, **na srci** a je len v juhozáp. kúte a čiastočne na Horehroní západne od Heľpy, zatiaľ čo v celom ostatnom Gemeri je tu vždy **-u**, a teda **na koňu/konu**, **na srcu**.

18. Strsl. nom. pl. **murári**, **horári** je až po Ratkovskú dolinu, východnejšie je už výchsl. **muráre**, **horáre**.

19. V celom Gemeri je len výchsl. **sinove**, **ocove**, **kmotrove**, **ľud'e**, len na Sušianskej doline a vlastne aj na susednej Rimavskej doline južnej a strednej je **sinovie**, **ocevie**, **ľid'ie**.

20. Strsl. dat. – lok. sg. žen. r. po hrdelných spoluhláskach typu **ruki**, **nohi**, **muxi** je zhruba len v juhozáp. Gemeri, východnejšie na väčšej oblasti Gemera je už výchsl. a severostredoslovenské **ruke**, **nohe**, **muxe**.

21. Strsl. vok. sg. typu **žena**, **Haňka** siaha až po Muránsku dolinu, odkiaľ na východ je už výchsl. **ženo**, **Haňko**, **Zusko**.

22. Strsl. typ skloňovania **slolčok/stolšok**, **stolčoka/stolšoka**, **stolčoki/stolšoki** siaha až po Muránsku dolinu, ďalej na východ je už výchsl. **stolška**, **stolšku**, **stolški**, **palšok**, **palška**, **palšku**, **palškom**, **palški**.

23. Strsl. gen. pl. **žien**, **hlávok**, **srn**, **jablík** je až po Štítnicku dolinu, na ktorej sú časté už výchsl. podoby **ženox**, **hláuokoch**, **srnox**, **jebukox** a len

takto aj na Slanskej doline severnej, strednej a južnej.

24. Strsl. rozlišovanie dat. a lok. pl. typu **sinom, sinox**, ale **ženám, ženáx** a tiež **mestám, mestáx** je len v najzáp. Gemeri, lebo v strednom je už viac vyrovnané **-om, -ox**, a teda aj **ženom, ženox** a **mestom, mestox** zhodne s východnou slovenčinou.

25. Strsl. **moje, tvoje, svoje, naše, vaše** v nom. a ak. sg. stred. rodu a potom aj pl. žen. a stred. neživ. muž. rodu je len v juhozáp. kúte Gemera, lebo inde je už zhodne s vých. slovenčinou len **mojo slovo**, ale aj **xlapi, ženi, slová**.

26. Strsl. partic. I-ové typu **bou, kopou, spadou** je tiež skoro len v juhozáp. kúte a na okolí, lebo inde je už **bú/buū, kopnú/kopnúū, spadnú/spadnúū** s **u** ako vo východnej slovenčine.

27. Strsl. minulý čas typu **bou som, robiu som** je všeobecne v celom juhozáp. a stred. Gemeri, ale vo vých. a sev. je zhodne s vých. slovenčinou už **ja bul, ti robil**.

28. Strsl. rozlišovanie podoby **dva – dve** siaha až po Muránsku dolinu, na Štítnickej a Slanskej je len **dva**, ako vo vých. slovenčine.

29. Strsl. jednotné príď. meno v prívlastku i doplnku, napr. **zamraše-
nuo nebo** a **nebo je zamrečenuo** a podobne **je otvorenuo, nahatuo** siaha po Muránsku dolinu, východnejšie je už jednotné výchsl. **zamrašeno, za-
tvoreno**, ale **zamrašenja/zamrašeňa nebo**.

30. Strsl. väzba s gen. pl. po číslovkách typu **pet' korún, desäč žian** je v juhozáp. a stred. Gemeri, len na Štítnickej aj Slanskej doline okrem severozáp. je už výchsl. **pet koruni, pet ženi, deset ženi** ap.

31. Strsl. **id'em g bratovi, k susedovi, g richtárovi**, ale v pl. už radšej **do susedou, do rixtárou** je všeobecne v západnom Gemeri a v strednom na Ratkovskej a Muránskej doline, len od Štítnickej východnejšie je popri tom aj **do žida, do rixtára**, ale najviac **do Grliše, do Klenoviča, do Gala, do Kolesára** v jednotnom čísle, ako býva na východnom Slovensku proti všeobecne strsl. a tiež gemerským **do Jakupcou, do Smerekou, do Špa-
kou**.

Zvláštnosti slovotvorných postupov

32. Strsl. **Oňdro** je až po Ratkovú dolinu proti **Aňdro**, alebo **Aňder** – **Aňdriško**, východnejšie už zhodne s východnou slovenčinou. Skoro rovnako siahajú aj strsl. podoby **cukor**, **švagor**, **svokor** proti **cuker**, **švager**, **svjéker** už zhodne s výchsl. nárečiami.

33. Strsl. **Zuzana**, **Marína**, **Zuzul'a** siahajú tiež až po Ratkovskú dolinu, odkiaľ východnejšie je zhodne s výchsl. už **Zuzan**, **Marín/Marul**, **Zuzul**.

34. Strsl. typ **studňa**, **cverna**, **mrkva** siaha až na Muránsku dolinu, odkiaľ východnejšie je už **studen**, **cveren**, **maren/muóren** ako vo vých. slovenčine.

35. Strsl. typy sloviess **stát'**, **zvet'**, **začat'**, **najat'**, **objat'** idú tiež po Muránsku dolinu, lebo východnejšie je už skoro len východoslovenské **stanút'**, **vezmút'**, **zašnút'**, **najmút'**, **obémút'**.

36. Z drobnejších javov je strsl. **k** v **kto** po Muránsku dolinu proti **xto** východnejšie, **potom** v celom Gemeri, ale na Slanskej doline viac **potem**, alebo **potim** ako vo výchsl., **sxodi** až na Ratkovskú dol. proti **sxvajdi** na Muránskej a Štítnickej doline a **sxvojudi** na Slanskej doline ako vo výchsl. oblasti; **Slovák/Slováci**, len na Slanskej doline **Slovák/Slováci** odpovedajúce výchsl. **Slovjak/Slovjaci**; **škrabat'**, **otrava** len po Rimavskú dolinu, východnejšie už výchsl. **škrabač**, **otrova**; **utorok** tiež len po vŕš. juž. proti **ftorok** východnejšie; **čela**, **pšela**, **šelo** len na Rimavskú dolinu proti **pšola**, **šolo** východnejšie.

37. V **slovníku** je veľké množstvo slov, ktorých strsl. podoba sa stretáva v Gemeri s podobou výchsl. Také sú napríklad **asi/das**, **kus/dakus**, **veľmi/bars**, **hoci/hoc/xoľem**, **šatka**, **šatoška/hustka/hantušok**, **rátat'/raxovať'**, **šati/hábi/gráti**, **kislí/kvasní**, **potknút' sa/pošpotiť' sa**, **rosprávať'/vikladať'**, **rosprávať' sa**, **vraťet'**, **zmlávet' sa**, **rečovať'**, **hvaret'**, **zošmiknúť se**, **poslúxať'**, **poslúxnuť'/sluxat'**, **skušať'**, **jačať'/stukat'**, **voňať'/páxnúť'**, **hrisť'/ukúsiť'**, **šír/papcún**, a mnoho ďalších siaha skoro vždy na Muránsku dolinu, za ktorou východnejšie je už výchsl. podoba. Všade v Gemeri sú výchsl. slová **trímač/-ť**, **het/hät**, **fše/vždy**, popri **furt**, **furtom**, **opášič/opásiť'** (pozrieť', navštíviť' z obačic), **da**, **bars**, **ňebars**.

Ukazuje sa, že mnoho týchto javov sa dostalo do Gemera len valašskými kolonizáciami a potom novšou migráciou východniarov za chlebom a prácou z bývalej hladovej Hnileckej doliny.

Najviac východoslovenských prvkov má Slanská dolina, susediaca tesne s Hnileckou dolinou v susednom východoslovenskom Spiši. Od nej na západ tieto prvky ubúdajú, no držia sa v niekoľkých prípadoch v celom Gemeri.

Stredoslovenský zásadný charakter vlastných gemerských nárečí nie je v celom Gemeri jednaký a ten istý. Hlbší rozbor znakov gemerskej strednej slovenčiny ukazuje, že sú v jednotlivých častiach Gemera také strsl. nárečia, aké strsl. nárečia sú na oblastiach, s ktorými susedia a geneticky súvisia. Tak napríklad nárečia tzv. juhozápadného kúta úzko súvisia s veľmi podobnými a preto blízkymi strsl. nárečiami v susednom južnom Novohrade, ďalej potom na celom južnom strednom Slovensku, až skoro po Levice. V tejto oblasti sú aj prírodné pomery najpriaznivejšie, lebo tu tak z gemerskej, ako aj z novohradskej strany je skoro rovina. Je to v najvlastnejšom slova zmysle tzv. **juhovýchodná stredná slovenčina**. Trošku severnejšie je terén už vrchovatejší, ale genetická nadväznosť nárečí strednej časti Rimavskej doliny a vŕškov so susednou severnejšou časťou susedného Novohradu je zrejmalá. Potom už medzi severnou Rimavskou dolinou a zvolenskou detvianskou oblasťou je oddelená vysokými vrchmi, ktoré zdolávala a dodnes zdoláva a bývalé neobývané priestory zaplňa zo zvolenskej strany staršia detvianska a z gemerskej strany veľmi mladá kolonizácia horskej oblasti kysucko-šoltýskej skupiny z rôznych končín severného Slovenska, najmä z Oravy.

Jazykový charakter nárečí Rimavskej doliny severnej je pritom všetkom dosť blízky charakteru strsl. nárečí zvolensko-detvianskych, resp. aj zvolensko-breznianskych. Medzi Rimavskou dolinou severnou a týmto zvolensko-breznianskym Pohroním leží zasa pásma vysokých vrchov a celá oblasť už severného Gemera medzi Tisovcom a Breznom bola kedysi v dávnych časoch ľudoprázdna a len neskoršie bola kolonizovaná z breznianskej strany tzv. handelcami Dobročanmi a Čiernobaločanmi a tiež severnejšie od Brezna po Bacúch, alebo aj Polhorcami, asi z Oravskej Polhory, všade s nárečiami, ktoré ešte dodnes celkom nesplynuli so strsl. nárečiami breznianskeho Pohronia, južne od Brezna. Podobne aj oblasť tzv. gemerského Horehronia medzi Polomkou a Telgártom, oddelená od severnej časti Muránskej, Štítnickej a Slanskej doliny veľmi vysokými vrchmi, a podobne zasa aj od Liptova východného, kolonizovaná rôznorodým obyvateľstvom od starších čias, sťažovala možnosť bližšej genetickej príbuznosti gemerských nárečí severnejšej ich časti v strednom a východnom Gemeri so strsl. nárečiami zvolensko-breznianskymi a východoliptovskými. A genetická príbuznosť v určitom zmysle a na určitom stupni rozvoja tu predsa len je.

Nárečie Tisovca v najsevernejšej časti Rimavskej doliny severnej a nárečie napríklad Brezna majú mnoho spoločných znakov a tak aj južnejšie položené nárečia Rimavskej doliny severnej vôbec. Potom zasa už nárečia vrškov severných, Blžskej doliny severnej a tak aj Ratkovskej, Štítnickej a Slanskej doliny, skoro celej, majú mnoho spoločných znakov s tzv. strsl. **okrajovými**, či **periférnymi** nárečiami, ktoré vychádzajú z dolnej a strednej Oravy v širokom páse a sú aj v susednom Turci, Liptove, sev. Zvolene, sev. Novohrade a končia sa práve v strednom a východnom Gemeri, kde všade je typická archaická oblasť strsl. **ä – á** na periférii strednej slovenčiny vôbec. Pritom však vlastné gemerské nárečia spomínanej stredoslovenskej periférie majú okrem niektorých spoločných strsl. vlastností vlastného stredného Slovenska už aj mnoho svojských gemerských znakov, ktoré oprávňujú tieto nárečia nazývať **gemerskými** nárečiami **stredoslovenskými**.

Typické znaky týchto vlastných gemerských strsl. nárečí na najväčšej časti Gemera, ktoré vydeľujú voči ostatným strsl. nárečiam ostatného stredného Slovenska na jednej, ale aj proti východoslovenským nárečiam na východ od nich na druhej strane, a tiež proti nevlastným gemerským nárečiam neskoršie kolonizovaných oblastí Gemera, najmä na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine na severozápade, sú predovšetkým tieto **gemerizmy**.

1. Izogl. zmeny **č** na **š** alebo **š** a teda **čo/šo – čo/šo, mačka/maška, mačka/maška** ide skoro presne po hraniciach oblasti vlastných gemerských nárečí, je najtypickejšou izoglosou gemerských nárečí vôbec. Len v troch obciach Sušianskej doliny severnej je dnes už jednotne s veľkou oblasťou ipeľskou a celého stredného a ostatného Slovenska **č**, i keď na Selci donedávna bolo tiež **š**. Potom ešte v Muránskej Hute sa drží **č**, iste podľa reči, ktorú si priniesli obyvatelia – kolonisti z pôvodnej oblasti.

2. Izogl. **-mo/-me**, a teda gemerského **-mo** vždy v 1. os. pl. prítomníka a rozkaz. spôsobu, napr. **žijemo, pomo** proti **-me** vo všetkých ostatných strsl., zápsl. a skoro všetkých výchsl. nárečiach, kde je už **žijeme, pod'me**. Toto **-mo** presahuje aj do susednej ipeľskej oblasti v Novohrade. Zato nie je v uvedenej Muránskej Hute.

3. Izogl. gemer. **o** v slovách **tot** / Sušianska dolina **tuöt, kot (koť, koj), koďi, kode, todi (tod'i, tode), kobi/kobe** a **kotor/kotrí, kotuöt, keruöt** proti **e**, a teda **ten, keť, kedi, ftedi, kebi** a **ktorí/kerí** všade inde, pričom aj v Telgárte a Šumiaci na nevlastnej oblasti je tiež asi presahom z vlast-

ných nárečí **tot** a potom **kod'i** – **tod'i** skoro na celom nielen gemerskom Horehroní, ale aj zvolenskom Pohroní, až za Krupinu, teda všetky prípady zhodne s celým Gemerom sú len na susednej ipeľskej oblasti, západnejšie už len v slovách **kodē/kodi** – **ftodē/ftodi**. Ide tu vlastne o striednicu **o** za bývalý praslovanský tvrdý jer **ъ**, ktorá je typická pre nárečia veľkej oblasti južnej strednej slovenčiny, okrem celého Gemera ešte v celom Novohrade, južnom Zvolene, Honte a čiastočne aj južnom Tekove. Pretože **o** je najviac a najdôslednejšie v Gemerí, možno ho považovať za typicky **gemerský** prvok s fókusovou oblasťou v Gemerí, odkiaľ presahuje ďaleko na západ v južnej strednej slovenčine až za Krupinu.

4. Izogl. typicky gemerskej zmeny **t'/č**, napr. v slove **plat'it'/plačič**, presnejšie ide tu najprv o zmenu **t'** na mäkké **č**, a teda **plačič** dôsledne na vŕškoch, vo Vyš. Pokoradzi zo susednej Rimavskej doliny južnej, potom len v reči starších dodnes, ešte miestami aj inde na Rimavskej doline, najmä na Sušianskej doline južnej. Na Blžskej doline a potom na východ až po Muránsku dolinu je stvrdnutím už **č**, teda **plačič**.

5. Izogl. ďalšej takejto typicky gemer. zmeny **d'/ž**, napr. v slove **rod'i-na/rožina**, pričom je tu zasa zhodne s predošlou zmenou strsl. **t'** najprv veľmi mäkké **ž**, teda **hožina** na celých vŕškoch, tvrdé **rožina** na tej istej oblasti stredného Gemera ako podoba **plačič**.

6. Izogl. **št', st'/šč**, a teda napr. **ščep, košč** ako typicky gemerské najmä zmenou **st'** na **šč**, pričom aj tu je najprv veľmi mäkké **šč** na vŕškoch a západnejšie a tvrdé **šč** východnejšie celkom zhodne ako pri izogl. **t'/č, d'/ž**.

7. Izogl. **ou/ó** a teda zmeny každého **ou** akéhokoľvek pôvodu tzv. monoftongizáciou na **ó** či izogl. **s tou dobrou ženou/ s tó dobré ženó, pet' xlapou/páč xlapó, domou, lou/dolu, domó, ló**, pričom typicky stredogemerské **ó** je už na celej Blžskej doline a potom ďalej v celom strednom Gemerí.

8. Izogl. **ej/é** ako s ňou paralelná znamená zmenu každého **ej** strsl. na gemerské **é**, teda napr. **s tej dobrej/s té dobré, skorej/skoré** presne na tej istej oblasti ako predošlé **ou/ó**.

9. Izogl. **ie/ia**, a teda zmeny každého strsl. **ie** na stredogemerské **ia** napr. **bieda/biada, dobre slová/dobria slová** je dôsledne v celom strednom Gemerí. Prvý stupeň tejto zmeny, teda **ĭä** je dodnes v Drienčanoch na Blžskej doline južnej potom v Ratkovskom Bystrom, Filieri, Hrlíci na Ratkovskej doline severnej, v Ratk. Sucheji a v Rybníku na Ratkovskej doline južnej, proti **ia** všade inde v stred. Gemerí.

10. Izogl. **uo/ua**, či **va**, napr. v slove **kuoň/kuan**, **kvan**, **šuo**, **švo/šva**, **dobruo/dobrua** ako typická stredogemerská zmena paralelná a podobná ako predošlá zmena **ie/ia**, je presne na tej istej oblasti, ale aj tam, kde je **ia**.

11. Izogl. krátkych foriem **skade/skejt**, **skja/-t'**, **skä**, **kä**, **fšad'e/ šejt**, **šiat'**, **šja**, **fšä**, **šä**, **stad'e/st'ejt**, **st'at**, **st'ja**, **st'ä**, **t'ä**, **tä**, najmä posledných, najkratších typu **kä**, **tä**, **sä** v strednom Gemeri ako veľmi výrazných, typicky gemerských podôb, v západnejšom Gemeri, pravda, aj popri **skad'e**, **stad'e**, **fšad'e**.

12. Izogl. **dajako**, **dajakí/dáko**, **dák**, **dáki**, **dákí** je zasa v celom Gemeri kontrahovaná na **dák**, **dáko**, **dáki/-í**.

13. Izogl. **jeden/edon**, pričom v celom Gemeri je typicky gemerské **edon**, ktoré presahuje aj do Novohradu.

14. Izogl. **či – čja – čje/šij – šija – šijo**, alebo **šij – šijä – šijo** s typicky nekontrahovanými podobami v celom Gemeri.

15. Izogl. **hora/huora**, **hvora/hvara** v Gemeri s dĺžkou, dvojhláskou.

16. Izogl. **dolu/dluo**, **dlou**, **dló**, **ló**, **luó** s typicky gemerskými jednoslabičnými formami **dló**, **ló**, **lú**.

17. Izogl. **takiho/takiho**, **takímu/takimu** s typicky gemerskou krátkosťou proti zvolenskej dĺžke je v celom Gemeri, okrem Slanskej doliny z **takiého**, **takiému**, z čoho zmenou **ie** na **ia** je **takiaho**, **takiamu** na Štítickej doline.

18. Izogl. podôb **prečo/preš**, **preš**, **na čo/naš**, **naš**, **za čo/zaš**, **zaš**, potom v strednom Gemeri aj **zoš** a s takýmito krátkymi podobami jednoslabičnými všeobecne v celom Gemeri.

19. Izogl. **podľ'a/poľ'a**, **poľ'i** s typicky gemerským zjednodušeným **poľ'a**, **poľ'ä**, **poľ'i**, **poli** podľ'a nárečovej oblasti.

20. Izogl. **tam íst'**, **íst' tam**, **ta/tajst'**, **táč**, **dat'** či **odovzdat'/tadat'**, **-č** s podobami **tajst'**, **táč** a **tadat'**, **tadač** v celom Gemeri, častejšie v juhozápadnom a strednom, ako vo východnom, už zhodne aj s ipel'skou a západnejšou oblasťou južného Slovenska stredného.

21. Izogl. **ta i tam dolu/talou**, **talo**, **ta hore i tam hore/tahor** a podobne aj **tam von**, **ta von/tavo**, **tavon** a tiež **tu von/tuvo**, **tuvon**, **tuvom**, **tam dnu/tanu**, **ta al'e/taľ'e**, zhodne s ostatným južným Slovenskom stredným.

22. Izogl. strsl. severnejšieho a spisovného **zahodit'/ta šmarit'/-č**, **zanechať'/tanahať'/-č**, **zaskočiť'/taskošič**, alebo aj **ta povedať**, **ta pokosiť**,

ta odnosiť, ta odvozit' všeobecne v Gemeri, ale aj inde na južnom strednom Slovensku.

23. Izogl. **zoskočiť/loṡ skošiť, ló skošič, spadnúť/loṡ spadnúť, vi-skočiť/hor skošiť, skošič, sadnúť si/loṡ si sadnúť, stát', pofstat'/hor stát', stáč, ta šo, ta naš**, pričom častica **loṡ – hor** je na celej oblasti južnej strednej slovenčiny až po Levice.

24. Izogl. gemerských syntaktických javov typu: **od hlavi boľ'aňje, ot siNca stáňa, na Huašan poNd'elok, na Suxán cestu, Kemen huóra, Xižnán Voda**, popri **zavrxstolom i zavrxstola, na kraj sveta, na posred izbi, muojho ocovi mať'eriná sestra**.

25. Izogl. gemerských frazeologických spojení typu: **ta ve, ta reku, ta naš, ta preš (sa hneváš?), ta ona, ta skoro, ta hibaj, ta nahaj, ta povec, ta si sadni** (nie časove, priestorove), **ta že sa prac, ta že si ľ'aš (ľ'ahni), ta som vládaṡ, ta veru tak, tuš ta, tuš tak, tuš adaj, tuž a ši, tuž a šo, tuž nag bud'e, ni vera, ni ver, ni reku, ni rec, ši šo – ši šuo – ši šva, pomo het, daj to het, ag žebi ni, nože no, ľ'a ve uš, ľ'a ver, ľ'a reku, da rec, da ver, nak sa páši, -í, to ť'i ni súra robiť, tag je to tak, tag je to takuo, na ňiakí páť, dupošim ta príď'e, keľ'o – teľ'o, veľ'a razí, pom d'esať ľ'udí, kod' mu bud'e d'aka (keď bude chcieť), za edná druhim, pekňe pre-pitujem i pekňe otpítám, viz že ho ľ'en vic, ti sprosták sprostí, jest' bi ľ'en jedou.**

26. Izogl. typicky gemerských slov: **kus, kúšť'ik – kúščik** m. trochu; **veľ'a – veľ'je – veľ'ej** ap.; **pom** (asi); **adaj – adá, azdaj, ozdaj; naveki, náki; ľ'eban** (skoro), **ľ'edvóc/-ac, -íc/, bl'iza** (skoro, asi), **fše** (vždy), **furt – furtom, bars** (veľ'mi) – **ňebars** (nie veľ'mi, ne-), **het, vravet' – povedať – pódač – zmláveč se, ľ'úšať – šmárat', trímat', ond'iat' (sa), prtožiť sa** (zbytočne sa namáhať), **siľ'it' sa** (namáhať sa), **skrkvat' (papier), št'at', sikľ'ini** (moč), **sikľ'oš** (dieťa), **sopl'jak, čaptoš, škrkloš, škrlaví** (žgřlavý), **grbl'oš, grbl'aví** (hrbatý), **hrúza, túreň** (veža), **triem** (chór v kostole), **rextor, ľ'ixtár, pirt', prhl'ava, prdl'a** (z víby), **síkaṡka** (síkalka – striekačka) v celom Gemeri, alebo potom typicky gemerské už len väčšinou v strednom Gemeri, alebo nie v celom: **trpou – trpó** (teraz), **nadbe – nabe** (treba), **vihľ'at/okno, oblok, ohľ'ážidlo – hľadidlo** (zrkadlo), **koľ'eš-ňa** (stodola), **húno/zahrada, zahrada/sát, řiat/sudi, komprt/peNcel'/peNcurák, kroNpl'a/kroNpel'/grúle – dim/kaž'ík, izba/xiža – dom/xiža,**

topaňki/kamašľe, koreňje/piepr, hracká/orsácká, ješ/trnovia, prase, krt'ica/zimórijä.

27. Kvantita je zvláštna tým, že v juhozápadnom kúte platí rytmické krátenie, a to aj nad úzus v spisovnom jazyku, t. j. tzv. posunutá dĺžka, a v celom ostatnom Gemeri vlastnom kvantita vôbec nie je obmedzená, lebo môžu nasledovať aj dve-tri dĺžky za sebou.

Celkove teda majú vlastné gemerské nárečia veľa typických a od iných, aj susedných strsl. nárečí, odchodných vlastností a javov, ktoré v takom stave a usporiadaní, ako sú v Gemeri, nikde inde na Slovensku nie sú. Preto je Gemer stredoslovenská oblasť výrazne typická, s osobitnými gemerskými nárečiami, patriacimi k najvýraznejším a spisovnej slovenčine a iným nárečiam najvzdialenejším nárečiam.

I.

NÁREČIA

JUHOZÁPADNÉHO GEMERA

(JUHOZÁPADOGEMERSKÉ NÁREČIA)

Oblasť vlastných gemerských nárečí, zaberajúca skoro celý Gemer, člení sa podľa vyššie uvedeného ďalej na tri menšie oblasti, a to: nárečia **juhozápadného, stredného a východného** Gemera. Od týchto menšie sú oblasti jednotlivých dolín. Tak zasa teda **juhozápadný Gemer** a jeho juhozápadogemerské nárečia sú vlastne nárečia **Sušianskej a Rimavskej** doliny, **vŕškov** a konečne **Blžskej** doliny; **stredný Gemer**, alebo stredogemerské nárečia, sú v strednom Gemeri na **Ratkovskej, Muránskej a Štítnickej** doline a konečne **východný Gemer**, alebo východogemerské nárečia, sú aj na **Slanskej** doline pri samých hraniciach Spiša.

Toto členenie na tri veľké oblasti vyplýva predovšetkým z týchto výrazných a typicky gemerských javov:

1. Strsl. **ie** asi v miere mnohých strsl. nárečí zvolenského a zvolensko-breznianskeho typu, a tiež blízke spisovnej slovenčine, je v juhozápadnom Gemeri, kde všade je napr. **bĭeda – vĭera – dobriĕ (slová)**; v strednom Gemeri je typická zmena **ie** na **ia**, preto je tu všeobecne už len **bĭada, vĭara, dobriĭa (slová)**; východný Gemer má zase **ie**, a teda **bĭeda, vĭera, dobriĕ (slová)**, ale je celkom iný vzhl'adom na ostatné javy ako juhozápadný Gemer, s ktorým sa v týchto základných prípadoch zhoduje.

2. Strsl. **uo** je podobne zasa zhodné so strsl. nárečiami na západ od Gemera, napr. v slovách **kũoň/kũón/kũon, buop, dobroũo (slovo)**; **stredný Gemer** má výraznú zmenu **uo** na **ua, va**, preto je tu všeobecne už **kũan**, či **kvan, buap**, či **bvap, dobroũa, či dobrva (slovo)** už len na Ratkovskej doline; **východný Gemer** má zasa **uo**, či **vo** ako juhozápadný, a teda napr. **kũon** či **kvon, buóp** či **bvop**, ale už len **dobriĕ (slovo)** a nehl'adiac na zhodu v základných prípadoch je to celkom iná nárečová oblasť ako juhozápadný Gemer.

3. Strsl. **ou** jednak v základných typoch **s tou dobrou ženou, pet' xlapou, bratou (sin), rouno, domou**, ale na juhozápadnom aj naviac v prí-

padoch ako **pou/pounoc, Pouhora, išou, vĕzou**, často aj **stvou, vuou, stoušok**; stredný Gemer, počínajúc už vlastne Blžskou dolinou v juhozápadnom Gemeri, má výraznú a typicky gemerskú zmenu každého **ou** na **ó**, preto má všeobecne už len **s tó dobró ženó, päč xlapó, brató, sinó, domó** a len na Blžskej a Ratkovskej doline aj **išó, spádó**, len na Ratkovskej doline, východnejšie už **išól, spadnúł**, ale jednotne **stval, -val**; východný Gemer má zasa **ou** či **óu**, ale aj **uó**, teda napr. **s tóu dobróu ženóu** a inde tu **s túo dobrúo ženúo**, tiež **domóu**, ale aj **domúo**, ale už len **pät' xlapox** a tiež **pól, stvól, išuól**.

4. Strsl. **ej** napr. v slovách **s tej dobrej zemi, skorej, vĕacej** je dôsledne na juhozápade okrem Sušianskej doliny a Rimavskej doliny južnej, kde je **s tie dobrĕ zemi**; stredný Gemer má tu typickú zmenu **ej** na **é**, takže je tu všeobecne už typ **s té dobré zemi**, aj **skoré, vĕcé**; východný Gemer má jednak **s tej dobrej zemi**, či skôr **s teĭ dobrĕĭ zemi** a tak aj **skorĕĭ/skorej, veĕej**, ale aj **s tié dobrĕé zemi**, a tiež **skorĕé, veĕié**.

Už v uvedených prípadoch sme videli, že tvoria výnimku a že sa ich hranice, resp. oblasť nemusí za každú cenu zhodovať v určitých skupinách toho istého javu s hlavnou oblasťou, podľa ktorej sa oblasť všetkých gemerských nárečí člení na spomenuté tri veľké oblasti. V juhozápadnom Gemeri tvorí výnimku napr. Blžská dolina, kde je typ **bĭeda, kuon, dobrouo**, ale už nie **ženou**, lež **ženó**, nie **s tej**, ale **s té**, ako je vlastne typicky len v strednom Gemeri. Podobné pomery sú v strednom Gemeri, kde izogl. **bĭada, dobrĭa (slová)** je všade, ale **ó** za **ou**, a teda len popri type **s tó dobró ženó a päč xlapó, brató, sin išó, spádó** na Ratkovskej doline je už **išól, spadnúł** na Muránskej a Štítnickej doline. Práve preto je pomerne menej týchto javov, podľa ktorých stavu možno nárečia vlastného Gemera členiť na uvedené juhozápadogemerské, stredogemerské a východogemerské, pretože možnosti väčšej alebo menšej expanzity, alebo rozšírenia, či presahu jednotlivých javov sú odlišné, nekryjú sa a kombinácií je tu veľmi veľa. Pre starú genetickú príbuznosť a blízkosť celej oblasti vlastných gemerských nárečí mohli sme uviesť relatívne málo typicky celogemerských odlišných javov od ostatných susedných strsl. nárečí.

V uvedených veľkých oblastiach treba teda rozoznávať ďalej menšie nárečové oblasti podľa dolín.

V **juhozápadnom Gemeri** však treba vyčleniť ešte prv osobitnú oblasť tzv. **juhozápadného kúta** tohto juhozápadného Gemera.

Nárečia juhozápadného kúta Gemera a ich znaky

Juhozápadný kút tvorí južná a stredná časť dolín juhozápadného Gemera a teda konkrétne celá Sušianska dolina a ďalej už len Rimavská dolina juž. a stred., vršky juž. a stred., Blžská dolina južná a stredná. Nárečia tohto kúta majú niekoľko takých znakov, ktoré sú výrazne odlišné od znakov severnej časti juhozápadného Gemera. Sú to predovšetkým tieto znaky:

1. Kvantita je ako v susednej ipeľskej novohradskej oblasti a prísny a nadmerným zachovávaním rytmického krátenia nad mieru spisovnej slovenčiny a ešte navyše s tzv. **posunutou dĺžkou**, teda typ nielen **krátka, úska, bjedan, dáva**, ale aj **xvál'a – mút'a** a navyše posunutá dĺžka typu **hrúšok, v Uožďax, skál'a, úhl'a, kruósna, vájca, zamazána, širuóka** proti nekrátenému **krátká, úská, bjédám, dává**, potom tiež len **xvál'ja** či **xvál'á, mút'ja** či **mút'á**, ďalej **hrúšok**, ale už len **skál'je, uhl'je, krosná, vajcja/vajcá, zamazaná, široká** v celej severnej časti juhozápadného Gemera.

2. Izogl. **cuží/cizí** a **cužú/cizí**, a teda vlastne prehláska **u** na **i** a **ú** na **í** v juhozápadnom kúte proti neprehlasovaným tvarom severnejšie.

3. Izogl. **ocovi/ocevi** a **ocou/ocieu**, a teda vlastne prehláska **o** na **e** a **ó** na **je** v juhozápadnom kúte proti neprehlasovaným podobám severnejšie.

4. Izogl. **mám/mán, k takim našim xlapom/ k takin našin xlapon, sem, tam/ sen, tan**, teda zmena koncového **-m** na **-n** v juhozápadnom kúte proti **m** severnejšie.

5. Izogl. **celki/ceuki, smelší/smeuší, Skálňík/Skáunik**, a teda zmena **l** na **u** zachováva sa omnoho dôslednejšie dodnes všeobecne v juhozápadnom kúte, kým severnejšie už len v reči najstarších, popri bežnej výslovnosti s **l** v strednej a mladšej generácii.

V mnohých iných javoch člení sa tento juhozápadný kút už podľa jednotlivých dolín, nie je teda takýto jednotný ako pri týchto uvedených prípadoch.

Charakteristika nárečí jednotlivých dolín

(1) **Sušianska dolina tvorí** v rámci celoslovenských i celogemerských nárečí **osobitnú, nikde inde neopakovanú nárečovú oblasť** s veľmi výraznými a v pomere k spisovnej slovenčine veľmi **exkluzívnymi** javmi. Jej nárečia sú teda celkom **zvláštne strsl. nárečia tzv. južnostredoslovenského typu**. Sú archaické a geneticky úzko spojené s ipel'skými nárečiami v susednom juhovýchodnom Novohrade na západe a s nárečiami susednej Rimavskej doliny južnej a strednej na východe. Majú tieto významnejšie javy:

1. Všetky uvedené javy strsl. južného typu, všetky najvýraznejšie prvky gemerských nárečí a zvlášť nárečí juhozápadného Gemera a jeho juhozápadného kúta.

2. Kvantita, alebo používanie dlhých i krátkych samohlások je jednak ako v mnohých ostatných stredoslovenských nárečiach, tiež v spisovnej slovenčine, a teda obmedzená rytmickým zákonom, lenže tu zhodne s okolím už aj v prípadoch tzv. posunutej dĺžky, ako sú: **kru^osna, úhl'a, skál'a, Ská^unek** (obec Skálnik na Rimavskej doline južnej), **vari^eňa, zamazána, xu^od'a, oťⁱel'i sa**.

3. Krátke samohlásky majú ako spisovný jazyk, ale bez **ä**, takže je tu trojuholníkový fonologický systém

	a			á	
	o	e		ó	é
u			i	ú	í

Výnimku tvorí dlhé **ó**, ktoré sa vyslovuje len v dvojhláske a je zatvorenejšie, užšie ako normálne spisovné **ó**. Označuje sa **ô**, napr. v slovách **u^on, tu^on, kru^osna, širu^oki**. Takisto aj **é** je zatvorenejšie, užšie a píše sa ako **ê**. Vyslovuje sa už nie tak pravidelne v ipel'skej oblasti, ale najviac len v dvojhláske **iê**, napr. **bi^ela, zeľⁱena, vi^en/vi^en** a niekedy potom aj v nepravej dvojhláske **eï** i ako **éï**, a teda napr. **j^ei, pí^etok, rob^ei**, ale popri **jei, pei^etok, robei**. Len **ê** počuť v slove **bé^evaťi, spé^evaťi, smé^eu sa**.

4. Výskyt, alebo distribúcia jednotlivých samohlások a dvojhlások je v pomere k spisovnej slovenčine značne odlišná, ako ukazujú prípady s posunutou dĺžkou typu **úhl'a, skál'a, vari^eňa, širu^oki, xu^od'a**. Závisí aj od iných zákonitostí týchto nárečí, tak najmä:

5. Za praslovanské **ort-**, **olt-** je tu zhodne so spisovnou slovenčinou

a západnejším okolím **rakita**, **rásoha/racoha**, **rážd'a** a tiež **raľ'a** a časté **Ravňe** (pole), ale už len **naruǫst'i**, **ruǫzvora**, **ruǫsparka**, **ruǫspin/-ka**, **ruǫšťep**, potom aj **vlaňi**, ale **loket**.

6. Je tu všeobecne len typ **ul'ic**, **pal'ic**, **kukuric**, **lavic**.

7. Proti **a**, **ia** v spisovnom jazyku po mäkkých a pôvodne mäkkých spoluhláskach je tu **á**, a teda slabiky **já**, **čá**, **žá**, **šá**, **t'á**, **l'á**, **ňá**, najmä v korenných slabikách, ale niekedy popri **ěi/ei**, ktoré býva v koncovkách, napr. **jármo**, **voják**, **ot tex čas**, **žadat'i**, **šátor**, ale **šeļ'ená**, **šťáp**, **vipl'áskat'i**, **ňádra**, alebo napr. aj **skeit** (popri zriedkavom **skad'e**), **st'eit**, **šeit** (všade), **ukeizat'i**, **ukeš** a potom aj **mojei**, **našeļ** **mama**, **l'epšeļ** **zen**, **g ul'icien**, **na ul'icěix**, **z ul'iceimi**.

8. Pomer **o** a **e** a potom aj **ó** a **ie** upravuje tu prehláska **o** v **e** a **ó** v **ie**, **e**, napr. okrem **poľe**, **more** je tu aj **ocevi** (dat. – lok. sg.), **z ocen**, **g ocen**, **pri ocex**, **ocevá**, **ocevuó**, **kral'evat'i**, a tiež **ociěu don**, **s kost'ieų**, **zo srst'ieų**.

9. Pomer **u** a **i**, **ú** a **í** upravuje zasa prehláska **u** v **i**, **ú** v **í**: **l'it**, **l'id'ie**, **l'ickí**, **sl'ip**, **brixo**, **cizí**, **na duši** (ak. sg.), alebo **sl'ibit'i**, **cídit'i** (čistiť), **na naší**, **mojí**, **tvojí** **zen**.

10. Pomer **i** a **e** a **í** a **é/e** upravuje tu zasa zmena pôv. **y** v **e** v koreni slov typu **reba**, **beťi**, **spetovat'i sa**, **meš**, alebo **pěitat'i sa**, **běivat'i/běvat'i**, **deixat'i**, **dobrej**, **peknej**, **malej xlap** a potom vlastne aj prípady nom. – ak. pl. typu **ruke**, **nohe**, **muxe**, ale aj **roke**, **vrxe**, **dohe** (dlhy), tiež **rebe**, **žene**, **dome**, **záhrade**, alebo aj typ **robeų**, **robela**, **robelo**, **robil'i** a **robele**, ale **i** po velárach **kidat'i**, **xitat'i**, **xibí**, **hinút'i** a tiež **vibrat'i**, alebo aj **kíxat'i**, **kívat'i**, **xíbat'i**, **xír**, potom aj dat. – lok. sg. **ruki**, **zahratki**, **v Ameriki**.

11. Za praslov. mäkký jer **ь** je tu najviac **e**: **d'en**, **pen**, ale aj **ocet**, **oves**, **kost'eu/kost'ieų**, **koťieų**, **xrbiet**, ale aj **a**: **l'an**, **l'axkí**, a za tvrdý **ь** je najviac **o**: **von** – **vo**, **voš**, **zobrat'i**, **odohnat'i**, ale najmä už uvedené všeobecne gemerské **kot**, **kobe**, **kode**, **tode** a **kotuǫr**, **tuǫt**, ale už aj **pond'elok**, **predok**, ale už aj **d'eska**, **běs** (baza), **xaps** (chabza). Je vždy len **briěžok**.

12. Za praslov. nosovku **ę** v krátkych slabikách je po perniciach len **e**: **meso**, **peta**, **pet**, **d'evet**, **vednúťi**, po ostatných **a**: **sa**, **sadnúťi**, **l'ahnúťi**, **zl'aknúťi sa**, **prahat'i**, **d'esat**, **dvacat**, **t'eľ'a**, **prasa**, **dít'a**, v dlhých slabikách dôsledne **ěi/ei**: **pěitok**, **prějza**, **prějtka**, **vit'eihňe**, **roběi/robej**, ale aj **stojej**, **dojej**, ale s posunutou dĺžkou len **xuód'a**, **nuósa**.

13. Sú to len dvojhlásky **ie**, **ié** a **uó** a potom nepravá dvojhláska **ěi/ei** a **ou/ou**, napr.: **běla**, **kuón**, **peitat'i**, **ženou**.

14. Slabičné **r** – **ř** je všade ako v spisovnom jazyku, ale tu ešte navyše

o prípady **uhorskí, úhršťjéNski** /k Uhorsku_o (dedina v susednom Novohrade), **trp_ou** (teraz len starší), **vi_etr**.

15. Slabičné **l** – **í** už výnimočne len v slovách **vlk, vlxki, napl_ini sa**, ale už len **dox, dožen, dožoba, soza, so_oko, kosko, koke** /klky/, alebo aj **kouzat_i sa, hou_opka, stou_op a pou_ono** a ešte viac **pu_ono**.

16. Spoluhlásky sú ako v spisovnej slovenčine, ale okrem toho je tu častejšie znelé **ch** písané ako grécka gamma [ɣ], teda napr.: **že_obe_oy bou, kob_oey ved_eu, zadopodnebné n** písané ako **ŋ** nielen zhodne so spisovnou výslovnosťou pred **k** v skupine **-nk-**, napr.: **A_oŋka, Ha_oŋka, ba_oŋka**, ale aj inde sa **ŋ** nedbalejšie vyslovuje, napr.: **za_oŋho, poto_oŋ, za_oŋdl'et_i, do_oŋ, ze_oŋ**.

17. Pomer medzi tvrdými a mäkkými spoluhláskami je zhruba ako v spisovnom jazyku, tak je tu napr.: **ko_oŋskí, murá_oŋski**, ale navyše je tu stvrdnutie **-t'** v **-t, -ň** v **-n** na samom konci, napr. **pet, smrt, zat, ku_on, d'en, pen, zan**.

18. Pomer medzi **l** a **u** je tu jednak ako v ostatných stredoslovenských nárečiach, teda napr. **ma_ou, da_ou, bou**, ale navyše zhodne s okolitými nárečiami ešte aj prípady **pou** (noc) **ce_oukon, Se_ouce, s Po_oŋd'e_ouka, zo stou_oka, Pau_oko, pi_ouka, stou_o, vou**.

19. Spodoba, asimilácia, alebo neutralizácia spoluhlások je ako v spisovnej slovenčine a vyslovuje sa napr.: **dup, nu_oš, koška, hlatko, drost, d'ieš** (d_iěžd'), **zmi_olovať_i sa, zbl'ížiť_i sa, z'et'et_i, z braton, z hovedon, z mojin, z našou**, ale **uš_smo** (nie **zmo**), **s ňin, s ňje_o, s nami, s vami**. Pri splývavej, či sandhiovej výslovnosti napríklad vždy spravidla **tag_bud'en, nag_be son, kod_bud'e, sñey_bud'e, nu_ož_be sa zišou, u naz_bud'e, dvacadedon**, výrazná najmä, ak nasleduje sponové **je**, pretože potom **j** odpadá a je typické **tag_e, nag_e, kod_e, ved_e, tu_od_e tan, už_e dos**.

20. Zjednodušovanie spoluhláskových skupín zhodne s ostatnými stredoslov. Nárečiami, napr. v skupinách: **do_tejžna, tunu, tamnu, ňes, prázna, krsná, št'asná, srce, preci, drustvo** a individ., **aj drušstvo, kovácki, ľickí, dos, suca, ňiší, viší**.

21. Aj tu všade je zmena koncového **-m** na **-n**, a teda napr. **son, robín, píšen, mojin sestrán, z ednin xlapon, sen – tan**.

22. Drží sa tu typicky stredoslovenské **sr**, napr.: **sreda, srední, posrjédok, sriétka**.

23. V prevzatých starších slovách je disimiláciou na diaľku napríklad podoba **ľixtár** (z nem. **Richter**), **lextor** (z lat. **rector** – učiteľ).

Zvláštnosti v skloňovaní podstatných mien

a) mužských:

24. Rozlišuje sa tvrdý vzor **xlap** od mäkkého **xlapec** (ot'ec) v uvedených prípadoch prehlásky **o** v **e**: **xlapovi** – **xlapcevi**, **xlapon** – **xlapcen**, ale aj **pánu bohu oci**, gen. pl. **xlapou**, ale **xlapcí** – **xlapciěu**, inštr. pl. časté archaické **z vojáki**, **s xlapěi**, **z Ožd'áNci**, **s xlapcí**, nom. pl. **oceve**, **kňazeve**, ale **řid'ie**, **kočišie**, gen. sg. **gazdu**, nom. pl. **gazdove**, cudzie: **báči**, **báčiho**, **báčimu**, **báčiove**.

25. Neživ. vzory tvrdé majú nom. pl. **dube**, **strome**, **daxe**, **rohe**, **vrxe**, **buke**, **vole**, **stole**, **zube**, **stoupe** (stĺpy), tak aj pomiestne mená ako **Zalužane**, **Ožd'ane**, **Šušane** a potom archaický lok. pl. typu **Zalužax**, **Šušax**, **Uőžd'ax**, neživotné aj **skladox** i **sklad'jěx**, v lok. sg. **na kraji**, **na koňi**, **v ohňi**, **v marci**, **na tanieri**.

b) ženských:

26. Gen. sg. **žene**, **robote**, **skale**, **zahrade**, gen. – dat. – lok. sg.: **ruki**, **nohi**, **muxi**, v **Ameriki**, gen. pl: **hláu**, **rúk**, **žien**, ale aj **sest'ier** aj **sestrí**, potom najmä **hrúšok**, **sľúvok**, **kňížok**, **skálok**, **t'jěhel**, **d'jěsok**, inštr. pl. **ženámi**, **hlavámi** ap.

Vzor **duša**, ale už len **uľic**, **paľic**, **lavic**, **kukuric**, potom v inštr. sg. len **uľiciěu**/**uľiciěu**, **laviciěu**, v dat. pl. **uľiciěn**, **lavicjen**, v lok. pl. **uľicěix**, **lavicěix**, v inštr. pl. **uľicejmi**, **lavicejmi**.

c) stredných:

27. Rozlišujú tvrdý vzor **mesto**/**hňjězdo** a mäkké **pľece**/**vájce** v dôsledku zmeny **m** na **n** je napríklad **z meston**, **z vájcen**, nom. pl. **mestá**, ale už **ústa**, **kruósna**, ale **pľeci** i **pľeca**, **pľecej**, **srcej**, gen. pl. **mjest**, ale napr. **šíd'eu**, **povřiěseu**, **vid'eu**, **viěd'er**, dat. – lok. pl. **mestán**, **mestáx**, ale **pľecex**, **srcex**.

Časté nominatívy typu **seme**, **pľeme**, **vime** popri **pľemen**^o, **semeno**, **vimeno**, archaické **ňebe**, ďalej typ **úhl'a**, **skáľ'a**, **kršt'jěňa**, ale **zdravje** a ďalej **úhl'ať'a** – **úhl'ať'i**.

Nom. pl. typu **d'jěučence**, **kurence**, **jahňence**.

Zvláštnejšie tvary skloňovania prídavných mien

28. Množstvo vzorov diferencovaných podľa mäkkosti, kvantity a hláskoslovných zmien:

- a) **takí, -á, -uó/uo**, ale po dĺžke už **úski, -a, -o**, podobne aj **suxí, tuhí** po hrdelniciach
- b) **dobréj, -á, -ó**, ale už **krásne, -a, -o** po nehrdelných
- c) **cizí, -éj, -je**, ale po dĺžke už **súci, -a, -e**
- d) **srední, prední, srednej, srednje**

29. Ostatné pády v muž. a stred. rode:

- a) **takiho, takimu, takin, takix, takima**, ale tak aj **úski, úskiho**
- b) **dobrehu, dobremu, dobren, dobrex, dobrema** a tiež **krásneho, krásnemu, krásnex**
- c) **cizí, cizihu, cizimu**, a tak aj **súci, súciho, súcimu**
- d) **srední, sredního, srednímu**

Nom. pl. **tací, pekňí, malí, tvrďí** v živ. a **takje, malje, tvrďje** v neživotnom rode.

30. Ostatné pády v žen. rode:

- všeob. len **dobrie, cizje, srednje** v gen. – dat. – lok. sg.
- všeob. len **dobrou, ale už cizieu, srednieu**
- nom. pl. všeob. **dobrie, cizje, srednje** a po dĺžke **múdre, súce**

31. Privlastňovacie prídavné mená majú podoby:

- a) **bratou, bratova, bratovuó, a ocieu, oceva, ocevuo**

Ďalšie skloňovanie **bratouho, bratoumu a ocieuho, ocieumu** a najmä pl.: **bratoví, bratovie** a ďalej **bratovix, bratovin**, tiež **oceví, ocevje, ocevje** a ďalej **ocevix, ocevin** ap.

- b) **mamín, maminá, maminuo** a ďalšie pády **mamiňho, maminmu, mamiňí, maminje, maminje** a ďalej **maminix, maminin**

32. Zvláštnosti v skloňovaní zámen:

- a) osobných: **jéj/jej, te, uón, ona, ono**, akuz. sg. **ma i mnej, t'a i t'e-bej**, pl. **me, ve, oňi, one, one**, inštr. pl. **s nami, s vami, s ňima**;
- b) prisvojovacích: **muoj, mojéj/moje, mojié** a ďalej **muójho i mojhho, muójmu i mojemu** a pl. **mojí, mojje, mojje**;
- c) ukazovacích: **tuót, tá, to** a ďalej **toho, tje, toho**, pl. **t'í, tje, tje** a potom **tex, ten, s tema**;
- d) opytovacích: **kto, koho, komu, čo i čuo, čoho, čomu** už len na Sušianskej doline severnej.

33. Zvláštnosti v časovaní:

- a) infinitív vždy na **-ťi**: **volat'i, robit'i, piťi, beťi**, ale už **pieci, t'jeci, muóci, vl'jéci**;
- b) infinitív napríklad (zvláštnejší): **it'i/újt'i, nájt'i, prejt'i, viňit'i, bo-jat'i sa, zvéit'i**, popri **zobraťi, žat'i, najat'i, zaťat'i, trpet'i, sed'et'i, vid'et'i**;
- c) infinitív iteratív: **nocúvat'i, potkúvat'i, sprobúvat'i**, ale už **xod'í-vat'i**;
- d) prítomník typu **ňesjen, ňesjemo, ňesu/-ú**, a tak aj **beren, bere-mo, беру**, ale už **robín, robímo, robej**, a tiež **xuód'in, xuód'imo, xuód'a, son, smo, sa**;
- e) rozkaz. spôsob: **daj, dajmo; trp, trpmo; sprau, sprauemo; za-plac, zaplazmo; vic, vizmo; jec, jezmo; ud'i, ud'imo; poj, pomo; tajd'i, tajd'imo; ňet'ári, ňet'árimo**;
- f) podmienovací spôsob (kondicionál) typu: **kobex prišou, kobe si prišou, kobe prišou**, ale aj: **ta bey išou**;
- g) partic. I-ové typu **bou, bola, boľi, bole, bole; robeu, robela, robe-lo, robel'i, robele, robele; bojau sa, bojala sa; išou, išla, išli, išle; sméu, smjéu sa, smjila sa, smjilo sa, smjil'i smo sa, smjil'i sa, smjile sa; kceu, kcela, kcel'i, kcele**;
- h) zápor slovesný pravidelne **ňe**, napr.: **ňebou, ňevjen**, ale vplyvom posunutej dĺžky už **ňjéman**.

34. Zvláštnosti prísloviek: pravidelne aj tu, napr.: **dobre, zľe**, ale je tu **veľme**, popri **veľmo, veľmi**, potom len **ľepše, krajše, mocňjéše, vlx-kjéše**; častice: **da, ba, ver, da ver, dár, dára, ba veru, ľa, ľa ver, dáko, dák, ta, tuš, ta, nože no, azda/-j, rec, reku, vraj, pol'a, čes, nak, ľeban, akiste, skoro, pon, asi, aspon, bl'íza (skoro), ľedvíc/-óc, nadbe, način**; spojky: **kot, kobe, žebe, až/-š, al'e, ľebo**.

35. Zvláštnosti v syntaxi: **Find'eve husi, id'en do Find'ou, do lextor-jéu, do ľixtáreu, id'en do vás, tajd'en na vodu, ot slнца stáňa, od hlave boľ'jéňa, muojho ocevi, bratou sen**.

Zápor vetný: **ňi, ňiqt/-o, nít, nító**.

36. Zvláštnosti frazeológie: **nuš ta, nuš tak; ta ve, ta vet; až_á; ľa ve, ľa ver, hľac že ho, nuž a či, taľe, no al'e vic, nak sa páči, páši, ňi ver_éj, ved reku, ta mu ho daj, išli tatan, ud'i het, pot sen, pot luq, luq si sadňi**,

hor mu povec, Kristus t'a pobeu, bohďaj t'a zavějlo (porazilo), bohďaj si zduórou, bohďaj si sa prepáďou, pekňe otpěitan, pekňe prepetujen, pomo het, hibaj sen, bud'e ag bud'e, tma ako v rohu, smrd'í aňi txor.

37. Zvláštnosti slovotvorné: **precin**skí (minulý), **zimu**šná, **peť**ajší, **ňeskaj**ší, **ňed'eľ**ajší, **d'elac**i d'en (robotný, všedný), **seňan**ěi, **vu**ós, **strn**, **stolovina** (zásuvka), **petru**ška i **pietr**žľ'an, **mrkva**; **prasce**, **t'euce**, **šťen**-ce, **kurence**, **d'eťúrence**; **korece**, **kozláke** (huby), **lextoreu**ci, **l'ixtáreu**ci, **susedou**ci, **Dudáše**uci, **Dudáška**, **lextorka**, **kňazi**ěuka; **doňj**ěst'í, **dovj**ěs-t'í; **viňit'**í, **it'**í, **ujt'**í; **dakto**, **dad'e**, **kejt**, **šejt**i, **s'tejt**, **z_dakejt**, **z_ijn**kejt.

38. Zvláštnosti slovnej zásoby, slovníka: **apa** (otec), **star**ěi **apa**; **ap**óuš (svokor), **mam**óuška (svokra), **apou**ka (starý otec i starý muž vôbec, ujo), **ňaňa** (stará žena, teta vôbec, i z rodiny), **ňaňička** – **ňaňiška** (mladšia príbuzná žena, stryná, teta i cudzia), **báčik** (strýko), **báči** (starý muž vôbec), **svák** – **sváčka**, **sváška** – **svatvi** (na svadbe rodičia mladých navzájom); **šougor** – **švégeri**ňa; **brať**inec – **si**ěstrnič; **koľeš**ňa (stodola); **don**, **izba** i **xiz**a, **vihľ**at (okno) i **oblok**, **kaľ**at'í **don** (bieliť), **šatrit'**í **studňi** (čistiť), **húno** (**záhr**ada za **koľeš**ňjeu, za **domon**), **kaď**ík (dym), **báňa** (špeciálna hrnčiarska pec), **pepit'**í **hrnce** (robiť), **hábe** (šaty), **ka-bát**ík (vesta), **vačok** – **vašok**, **vrecko**, **d'ít'a**, **parobok** (starší mládenec, neženatý), **pri**ěsep (inde **cexa** v perine na perie), **bj**ěza – **xábzd'a**, **dj**ěš, **d'j**ěžd'a (dážď); **m**la (hmla), **rost'a**, **roš** (žito), **čistá** – **šistá** roš (pšenica), i **šistu**ó žito, **koš**arina (otava), **seňi**ňec (carok v chlieve), **hríbe** (huby), **cincerín** – **xramba** (pohreb), **truhla**, **odmáška** i **mazidlo**, **poméja**, **krt'ic**, **zást'era**, **ješ**, **pluhov**ňice, **petre**ňec, **spušt'ěik** (mliečnik), **kopisko** (postel' sena), **drisci** (odpadky hrnčiarskej hliny pri práci), **Rusádl'a** (Turíce), **Kračún** – **Krašún**, **ňj**ěžik (nádcha), **znoj** – **znojit'**í sa; **konat'**í (umierať); **vrv**it'í – **povj**ědat'í – **rosprá**vať'í, **spomí**nať'í – **spomnúť'**í; **šť**avic (minerálna voda), **papi**ěn (koláč, z maď. lepény), **trp**óu (teraz, starí tak), **náki** (naveky, vždy, stále), **furt** – **furton** – **fše**, **otpolud**ňa i **poobed'e**, **poľ**a nás (popri nás), **pru**ót'a nás (naproti), **čes** – **šes**, **tu** – **tuna** – **tunáka**, **vo** – **voka** – **tuvo** – **tuvoka**; **d'ek**ějt, **hockeľ**ko, **veľ**'ie, **veľ**'mo i **veľ**'me.

Už z toho vyplýva, že celú **Sušiansku dolinu** treba ďalej deliť na **severnú** a **južnú** s týmito nárečiami:

1. **Pondelské**, alebo **pondelsko-val'kovské nárečia** vo Val'kove, v Selci a na Pondelku má všetky uvedené hlavné znaky celej Sušianskej doliny, ale má ešte výrazné **č**: **čo**, **ču**ó, **mačka**, **časť**it'í zhodne so susednou ipel'skou oblasťou vo východnom Novohrade, ako aj s celou strsl.

oblasťou vôbec, odkiaľ sem presahuje, preto má aj uvedené **mamóučka, ňanička** a tiež **Kračún**, potom aj **čelín, čele, čičeric, do Kováče** celkom pravidelne; má aj **dačuó – dač, d'ěčuó – d'ěč, nič**; toto je dnes všeobecne aj na susednom Selci, kde vymreli starší, ktorí ešte prednedávnom vyslovovali tvrdšie **š: šo, šuó, maška, šítat'i**, ktoré tu kedysi bolo všeobecne; ďalej je tu len **studňa, studnička, edná, vedno, ednat'i sa, Rusádl'a, štrúdl'a, prikrívadlá, mazidlo**, ďalej má aj **st'** v **st'e: st'ena, nost'e**, alebo má aj **umreu – umrela, voľakto, voľáč, voľad'e**, popri **dakto, dačuó, dač, dad'e, mrzalo, visalo, t'ahá, žandár, keruót** a pod.

2. Sušianske nárečie vo Veľkej Suchej, Hrnčiarskych Zalužanoch (dnes Hrnčiarska Ves spolu s Pondelkom a V. Suchou) a v Sušanoch v južnej časti Sušianskej doliny sa odlišujú od pondelského výrazne tým, že majú za každé ich **č** veľmi mäkké, tzv. šušľavé **š**, a teda **šo, a šuó, maška, šítat'i**, že v reči starších dodnes žije bývalá všeobecná zmena každého **dl, dl', dn, dň** na **ll, l'l', nn** a **ňň**, a teda napr.: **prikrvallá, Rusál'l'a, štrúll'a, enná, stuňniška**, že starší popri **d', t', št', st'** vyslovujú najmä medzi sebou bývalé zrejme **ž, č, šč, sc** a teda napr.: **plačiči, d'ěči, ščascje, sce, scena, živíj, vižín**, ktoré dnes už nemožno pokladať za všeobecné a bežné; majú potom podobu **umru, opru, umrla, oprl'i**, tiež len v reči najstarších, ktorí hovoria aj **val'aš, val'akto, val'akode, val'ad'e; viselo, mrzelo, t'ehá, šandár, kotuór**.

So Sušianskou dolinou susedí na východe len **Rimavská dolina južná** a na severovýchode čiastočne aj **stredná, nie však severná**. To sa odráža potom aj v nárečiach týchto častí Rimavskej doliny.

* * *

(2) Rimavská dolina má viac nárečí, lebo je aj omnoho dlhšia a priestrannejšia. Z tejto jej polohy vyplýva skutočnosť, že sa aj jej nárečia nedotýkajú, resp. neznamenajú len užší kontakt a genetický súvis len so strsl. nárečiami tzv. južného typu, ale že okrem takéhoto súvisu v južnej časti v tesnom susedstve so Sušianskou dolinou už vyššie svojou strednou časťou a jej nárečiami súvisí takto geneticky už aj so severnejšou strednou slovenčinou zvolenskou a potom na severe ešte stále jednak s touto, ale potom aj zvolensko-breznianskou, alebo juhovýchodnou strednou slovenčinou breznianskeho, pohronského typu. Predstavuje teda dotyk so strednou slovenčinou južnou, ipeľsko-novohradsko-tekovskou v južnej, severonovohradskou a juhovýchodozvolensko-detvianskou strednou slovenčinou, alebo strednou slovenčinou centrálneho Slovenska zvolenského

v strednej časti a s juhovýchodnou strednou slovenčinou zvolensko-breznianskou v severnej časti.

Nárečia Rimavskej doliny už v dôsledku svojej prirodzenej zemepisnej polohy sú nárečia, ktoré sú už vzdialené juž. od vlastných centrálnych strsl. nárečí zvolenských. Geograficky i nárečovo znamenajú vlastne západný začiatok juhovýchodného stredného Slovenska, t. j. Gemera, a preto ich **možno nazývať aj strsl., či gemerskými nárečiami západnej časti gemerského juhovýchodného stredného Slovenska, alebo juhovýchodostredoslovenskými nárečiami západného Gemera.** Nárečia Rimavskej doliny tvoria jednak pomerne jednotnú, geneticky skoro tú istú nárečovú oblasť, jednak však sú vzhľadom na spomenuté susedstvo s niekoľkými typmi ostatnej strednej slovenčiny vnútorne dosť diferencované na výraznejšie odlišnú nárečovú oblasť južnej, strednej a severnej Rimavskej doliny. Jednotlivé oblasti nadväzujú jednak navzájom na seba, v smere vertikálnom od severu na juh, jednak nadväzujú geneticky v smere horizontálnom na spomínanú strsl. oblasť južného, či ipeľsko-novohradského typu v južnej, na strsl. oblasť severnejšej strednej slovenčiny centrálnej zvolensko-detvianskej v strednej a strsl. oblasti juhovýchodnej, či zvolensko-breznianskej v severnej časti Rimavskej doliny.

Celkove teda predstavujú nárečia Rimavskej doliny užšiu genetickú nadväznosť, alebo súvis so strednou slovenčinou, so strsl. nárečiami južného, či novohradsko-hontského typu a vlastného centrálného, či zvolenského typu a tým vlastne už aj s oblasťou tzv. stredoslovenských okrajových, či periférnych nárečí severonovohradských, zvolenských, liptovských, turčianskych a oravských.

* * *

Rimavskú dolinu ako pomerne jednotnú nárečovú oblasť charakterizujú tieto spoločné javy:

1. Všetky význačnejšie javy strsl. nárečí všeobecne, ako sme ich uviedli na str. 35 – 40.

Tieto javy treba rozlíšiť:

- a) na javy, ktoré presahujú aj ďalej skoro presne na hranicu gemersko-spišskú, a tým vlastne stredoslovensko-východoslovenskú, ktoré uvádzame na str. 40 – 44.
 - b) a na javy, ktoré síce presahujú z Rimavskej doliny ďalej na východ, ale už nie rovnako ďaleko, ako ich uvádzame na str. 45 – 47.
2. Všetky význačnejšie javy, spoločné všetkým gemerským nárečiam vlastným, ako ich uvádzame na str. 47 – 51.

3. Všetky význačnejšie javy juhozápadného Gmera, ako ich uvádzame na str. 52 – 54.

Podľa toho sú na Rimavskej doline bežné javy ako napr.: prípady **rat-**, **lat-**, i keď nie na celej v rovnakých prípadoch, všeob. **dl** v **šidlo**, **moto-vidlo**, ale už všade **trlo**, **trľica**, **išou**, **išla**, **jeu** popri **jedou**, **poľ'a** a tiež **Selce/Seuce** a **Selšan/Seušan**, **akí**, **edon**, **dák**, **tot**, **koť/kot**, **kobi/kobe**, **kodi/kode**, **todi/tode**, **kotor**, prízvuk na prvej slabike; dvojhĺasky **ie**, **uo** a tiež **ou**, **ej** (**ei**); mäkkosť spoluhlások – zvyšky bývalej mäkkostej konsonantickej korelácie v prípadoch ako sú **Ťisoven**, **Polomen**; obojperné **u** v prípadoch ako sú **dau**, **bou**, **mau**, **pou**; v reči najstarších aj **Seuce**, **Skáu-nik**, **t'euce**, **ceuki**; gen. sg. **gazdu**, inštr. sg. žen. r. **zo ženou**, gen. pl. žen. r. **kráu**, **sťien**, **sľín**, ale aj **skálok**, **hrúšok**, **kňížok**.

Inštr. pl. muž. a stred. r. **s xlapí** i **s xlapmí**, **mestí** i **mestamí**; staršie **seme**, **vime**, **pľeme** popri novšom **semeno**; pl. **dobrí xlapí** (**dobrié husi**), **dobrié d'et'i**; **hlaviška**, **kraviška**, **laviška**; **Kriškouci** i **susedouci**; **xoj het**, **daj het**, **misľí si**, **nak sa páši/páší**; **zvon**, **dreve**, **urobí**, **apo**, **buop**, **kaNža**, **smrek**, **d'aťeľina**, **zbelka/zbeuka**; a ďalej ešte napr.: slabičné **r – ř**, **l – Í**, **sr** v **sred'e**; obojperné **u** nielen v uvedenom **ženou**, **bou**, **pou**, resp. aj **ceuki**, **Seuce**, ale aj **šes xlapou**, **rouno**, **bratou sin**, **domou**; **ňe-sje**, **sa** a menej **su**; pl. **horári**, pl. **sinove**, dat. – lok. sg. **na ruki**, pri muxi vok. sg. **mama**, **žena**; gen. sg. a iné pády vždy len **hrNšoka**, v **hrNšoku**, z **hrNšokou**; **prední**, **zadní**; **bou som/son**; rozlišovanie **dva/dve**, jednotné **dobruo** **povetrie** i **povetrie** je **dobruo**, je **zamrašenuo**; **šes korún**; **g bratovi**, **k susedovi** a **do susedou**, **do Kriškou**; **Ondro**, **cukor**, **švagor**, **svokor**; **Zuzana**, **Marinka**, **Zuzuľka**; **studňa**, **cverna**, **mrkva**; **stát'/-i**, **zvet'/zveit'i**, **bojat' sa/bojat'i sa**, **zajat'/-i**; **potom/-n**, **sxodi/-e**, **Slováci**, **škrabat'/-i**, **utorok**, **pšela/šela**, **šelo**; **asi**, **kus/kúšťik**, **bars/ňebars**, **hoci**, **šatka**, **šatoška**, **šati/-e** i **hábi/-e**, **vravet'/vravet'i**, **povedat'/poviedat'i**, **rosprávat'/-i**, **kisli**, **poslúxat'/-i**, **voňat'/-i**, **jašat'/-i**, **hríst'/-i**, **šír**, **trímat'/-i**, **šmarit'/-i**, **lušat'/-i**, **opášit'/-i**, **fše**, **ver**, **vera**, **veru**.

Celogemerské: **šo**, **maška**; **žijemo/pomo**, **tot**, **koť/-t**, **kotor**; **sť**: **kost'i**, **sť'e**, **sťiat/sťeit**; **šť**: **šťep**, **ešť'e**; **šij**; **huóra**, **lou** (**dolu**), **takiho**, **ta-kimu**; **naš**, **zaš**, **preš**; **poľ'a** (podľa), **taj**, **tajd'em/táit'i**, **táid'en**, **talou**, **ta-hor**, **tanu**, **tunu**; **ta šmarit'/-i**, **ta nahat'/-i**; **lou skošit'/-i**, **hor nahat'/-i**; **od hlavi boľ'aňié/od hlave boľ'iňa**; **Huóršan** **pond'elok**, **na Suxán cestu**; **muojho** **bratovi** **sestriná sestra**; **ta ve**, **ta nak**, **ta reku**, **ta že sa prac**, **ši šo**, **tuš** a **ši**, **pomo het**, **da ver**, **tag je to tak/tag_e to tak**; **kus**, **kúšťik**,

veľje, veľa, ľeban, ľedvóc, bl'íza, fše, furt, kol'ešňa, prtožit' sa/-i sa, ľixtár, rextor/ľextor, grbl'oš a ešte: vjéra, bjéda, buóp, dobruó, rouno, ženou, pet' xlapou, bratou sin, išou, spádóu, domou; s tej mojej dobrej lúki, d'aľej, skorej.

4. Rimavská dolina má ďalej jednotne veľmi mäkké š, a teda napr.: šo, šuo, maška, starší, a to zhodne so susednou Sušianskou dolinou južnou, na ktorú presahuje z Rimavskej doliny južnej a ktoré má svoju fôkusovú oblasť tu na Rimavskej doline a na susedných vrškoch, lebo inde v Gemeri nie je.

5. Na celej doline je jednotne už dl, dl', dn, dň a proti nejednotnému stavu na susednej Sušianskej doline je tu jednotne len jedlo, šidlo, jedľa, štrudľa, edná, dovedna a studňa, spadne, pričom je tu ešte Seuce/Selce, Seušan/Selšan, a popri išou, išla a trľica, trlo, aj jeu/jedla popri jedou a tiež pol'a (podľa).

6. Okrem Vyš. Pokoradze, a len v reči najstarších aj inde, najmä na Hačave, Rim. Píle, Klenovci, Kokave, Rim. Bani, Príboji je ť v plaťit'/plaťiti, d' v d'iví, vid'í, st' v st'ena, od zlost'í, št' v št'ep, ešt'e, proti mäkkému č, ž a sc, šč v uvedených obciach, a to už zhodne so susednými vrškami.

7. Všade je slabič. r – ř a l – ľ asi v miere spisovného jazyka, proti hodne odlišnému stavu najmä pri l – ľ na Sušianskej doline, s ktorou len Rimavská dolina južná a stredná majú navyše typ jabln, vjetr, drvoťen, piěpr, trpóu, ale zasa už šťernác popri štrnác.

8. Na celej Rimavskej doline je jednotne bez zmeny y > e a ý > é, ej len typ riba, miš, sir, díxat'/-i, bívat'/-i a tiež takí dobrí sin už zhodne s celým ostatným Gemerom proti zmene v e, éj na Sušianskej doline celej, ktorá tvorí východnú hranicu veľkej oblasti južného stredného Slovenska s touto výraznou zmenou.

9. Podobne zhodne s tým je na celej Rimavskej doline už jednotne len -iho, -imu, a teda takiho, takimu a tiež dobriho, dobrimu zhodne s ostatným Gemerom proti diferencovanému takiho, ale dobreho na Sušianskej doline.

Zo všeobecne strsl. výrazných javov tvorí Rimavská dolina najvýchodnejšiu okrajovú oblasť strsl. sa (oňi sa), ktoré je už najviac len v reči starších, často popri su, ktoré je v reči mladých všeobecne.

Mnohé iné javy nie sú takto jednotne na celej Rimavskej doline, ale inakšie znejú na juhu, inakšie v strede a inakšie na severe. Juh a stred majú pritom niekoľko spoločných javov proti severu. Vyplývajú predovšetkým z toho, že obidve tieto časti spadajú do uvedeného juhozápadného kúta Gemera, do ktorého vybiehajú strsl. nárečia južnostrl. typu novohradsko-hontianskeho, s ktorými tak ako sušianskodolinské nárečia celé aj tieto geneticky tesne súvisia. Pritom však niektoré typické javy tohto južného typu strednej slovenčiny siahajú od západu len po sušianske nárečia, najmä výrazné úzke, zatvorené **ě, ǫ** v takom ipel'skom **věŋ, běla, řid'ě, běvaťi**, alebo **tót, kerǫt, dobrǫ rano**, alebo len čiastočne v nerozvinutej podobe sú aj na Sušianskej doline, toto **ě, ǫ** tu už v dvojhláskach typu **viěŋ, biěla, řid'ě, běivaťi/ běvaťi, tuǫt, keruǫt** a len **dobruǫ rano**, alebo zaberajú celú Sušiansku dolinu a niektoré zasa presahujú aj na **Rimavskú dolinu južnú a strednú** event. aj ďalej (ako je to napr. pri zmene **y > e, ý > éj**). Práve preto sú tu jednotne výrazné znaky nárečí tohto juhozáp. kúta, ako sme ich uviedli na str. 54. Sú to javy zásadne a výrazne **odlišné** od stavu **na Rimavskej doline severnej**:

1. Kvantina celkom zhodná so Sušianskou dolinou, teda s dôsledným uplatňovaním rytmického krátenia, ale navyše aj zákona posunutej dĺžky, teda napr. **úska, múdra**, ale aj **zamazána, skál'a, úhl'a, kruósna, xuód'a, miěľe, žiěŋi** sa proti nekráteným podobám s dvoma i viac dĺžkami: **úská, múdrá, zamazáná, skál'ě, uhl'ě, krosná, xod'ja, meľje, žeŋi** sa na severe.

2. Izogl. **cizí/cuzí** a **cizí/cuzú** s prehláskou na juhu, a bez nej na severe.

3. Izogl. **ocevi/ocovi** a **ociěu/ocou** s prehláskou na juhu a bez nej na severe.

4. Izogl. zmeny **m/n**, a teda **mám/mán, sem/sen**, pričom **n** je všeob. na juhu a **m** na severe.

5. Izogl. **celki/ceŋki, smelší/smeuší**, pričom **ceŋki** i **ceŋkon, smeuší, Seŋce, Skáuník** je dodnes jednoznačne a všeob. na juhu a v reči najstarších aj na severe, kde je dnes bežné už len **celkom, smelší, Skálňík**.

6. Izogl. **rakita/rokita, raľ'a/rol'a**, pričom na juhu sú dodnes bežné prípady s viacej **rat-** a tak napr. aj **rážd'a, rásoha** a **vlaňi**, popri **ruǫzvora, naruǫst'i, ruǫsparka, ruǫšťep, ruǫspiŋka** a **loket**, naproti tomu však na severe zas popri **rásoška** i **rásoški, rásporka** i **rásporok**, len miestami napríklad aj **Rástošŋuo/Klenovec**, a tak známe aj na okolí, do **Rástošok**

(aj v Kokave) a tiež len **ruozvora, naruost', rošt'ep** (len Tisovec **rášt'ep**), **rospiňka, vloňi a loket'**.

7. Izogl. sev. **kod'** je ale **koť** /juž. **kode**, ale **koť, pet', d'esat', zat', loket'** /juž. **pet, d'esat, zat, loket** a tiež sev. **d'eň, peň, naň** / juž. **d'en, pen, nan**, pričom proti mäkkým spoluhláskam na sev. zhodne so zvolensko-breznianskou strednou slovenčinou sú: na juhu stvrdnutím už tvrdé spoluhlásky na konci týchto a podobných slov zhodne s južným typom strednej slovenčiny.

8. Izogl. **koňskí, muráňski; konskí, muránski**, pričom prvé mäkké sú zasa na severe, tvrdé na juhu.

9. Izogl. **ľud'e** na sev./ľid'jé na juhu.

10. Izogl. sev. **srco, pľeco, ojo** / **srce, pľece, oje** na juhu.

11. Izogl. lok. sg. **na koňu, na kraju, v marcu, na srcu** na sev. / **na koňi, na kraji, v marci, na srci** na juhu.

12. Izogl. lok. pl. **v Zalužanox, f Sušanox, v Ožd'anox** na sev./ **v Zalužax, f Šušax, Užd'ax** na juhu.

13. Izogl. gen. sg. žen. r. **s peci, do zemi, do ul'ici** dôsledne na sev./ individ. tak, ale už aj **s pece, do zeme, do ul'ice** na juhu.

14. Izogl. inštr. sg. žen. r. **ženou, ul'icou, košťou** na sev./ **ženou, ale ul'icjeu, košťjeu** na juhu.

15. Izogl. dat. – lok. sg. **xlapovi** aj **xlapcovi** na sev. / **xlapovi**, ale **xlapcevi** na juhu.

16. Izogl. dat. sg. **xlapcu** na sev. /**xlapci** na juhu.

17. Izogl. inštr. sg. muž. a stred. r. a dat. pl. muž. a stred. r. na sev. **xlapom, xlapcom, mestám i mestom** / **xlapon, xlapcen a meston, mestán** na juhu.

18. Izogl. nom. – ak. pl. muž. r. neživ. a žen. r. po velárach (hrdelniciach) typu **roki, stohi, vrxi** na severe, a tak aj **ruki, nohi, muxi** / **roke, stohe, vrxe** a tiež **ruke, nohe, muxe** na juhu.

19. Izogl. dat. pl. žen. rodu typu **ženám, rukám** na severe / **ženán, rukán** na juhu.

20. Izogl. nom. pl. **košťi** na juhu / **košťe** na sev.

21. Izogl. gen. pl. typu **xlapcou** na sev. /**xlapcí i xlapcjeu** na juhu.

22. Izogl. nom. – ak. sg. stred. rodu typu **zdravjé, povetrijé, vareňjé**,

stát'jé, skál'jé, uhl'jé, prút'jé na sev. / **zdravié, povetrié**, ale už **variéňa** a menej i **vareňjé**, len **skál'a, úhl'a, prút'a** na juhu.

23. Izogl. ďalšieho skloňovania typu **zo zdravié, s povetrié, s koseňjé, z uhl'jé** na sev. / **zo zdravié, s povetrié** a málo aj **s koseňjé, vozeňjé** popri zvyčajnom **s kosjéňa, stáňa, hrabáňa**, potom len **z úhl'ať'a, skál'ať'a, prút'ať'a** takto aj v ostatných pádoch sg. **o skál'ať'i, o úhl'ať'i**.

24. Izogl. nom. pl. **ustá, krosná** na sev. / **ústa, kruosna** na juhu.

25. Izogl. nom. – ak. pl. stred. r. typu **d'ieušatá, d'ioušatá, kuratá, húsatá** na sev./ **d'ieušence, kurence, húsence** na juhu.

26. Izogl. inštr. pl. typu **zo ženami, z rukami, hlavami** na sev. / **zo ženami, rukami, hlavami** na juhu.

27. Izogl. nom. – ak. sg. žen. r. typu **ul'ica, ul'icu; duša, dušu; ju, našú, mojú** na sev. / **ul'ic, ul'ic; duša, duši; jí, naši, mojí** na juhu.

28. Izogl. infin. **robiť** na sev. / **robiťi** na juhu.

29. Izogl. infin. **ísť** aj **ís, sprobívať** a **xod'ievat'** na sev. / **it'i, sprobúvat'i** a **xod'ívat'i** na juhu.

30. Izogl. partic. l-ového **robiu – robila – robilo – robil'i – robil'i – robil'i** na sev. / **robeu – robela – robelo – robel'i – robele – robele** na juhu, ale v strede je **robel'i – robel'i – robel'i**.

31. Izogl. rozkaz. spôsob typu **ňetár** na sev. / **ňetári** na juhu.

32. Izogl. prisl. **von** i **vom, tuvon, tavon, vonká** na sev./**vo, tuvo, tavo, tuvoka, voka, tavoka** na juhu, **edon rás** sev./**edoras** juh.

33. Izogl. podmieň. spôs. **volau bi som** na sev. / **volau bex** na juhu.

34. Izogl. jednotlivých slov, ako sú napr. na sev./juhu: **žito/roš, oblok/ vihl'at, koreňje/piépr, treba/nadbe, nátka/ňjéžik, xrapňe/panjúške, koláš'papién, brux** mask./ **brixo** stred. r., **trľica/trepáška, zahrada** (za stodolou), **húno, hl'a/l'a**.

Tri osobitné oblasti vydeľujú na Rimavskej doline tieto javy:

1. Striednice za praslovanské nosové *ę* v dlhých slabikách po všetkých spoluhláskach, napr.: **pjatok, svjatok, robja, vid'ja**, ale **stoja** na sev., len Rim. Píla a Hač. má **bojja, stojja**; aj Rimavica a Rim. Lehota má tak, len po dĺžke kráti **ja** na **a**, napr. **xvál'a, píľ'a, xuód'a**; ostatná Rim. dol. stred. má **ã**, a teda **pátok, svátok, robá**, ale po dĺžke a pernici už **trúbä, kúpä**, po dĺžke a nepernej na Kokave **xvál'ä, zvišä si**. Rim. Baňa s Príbojom

a Rim. Zalužanmi **xvál'a**, **xuód'a**, ale len najstarší, zatiaľ čo mladší dnes všeobecne hovoria ako v susednej Rimavici, teda **piatok**, **sviatok**, **robja**, **kúpja**, ale ešte **xvál'a**; celý juh má **péitok** či **peitok**, **svéitok** či **sveitok** a tiež **robéi** či **robei**, **kúpei** a potom už **noséi** i **nuósa**, **xod'ej** i **xuód'a**.

2. Striednice za praslovan. dlhé **á** po mäkkých alebo pôvodne mäkkých spoluhláskach:

- na juhu jednak **á** v slabikách **já**, **šá**, **žá**, **šťá**, **d'á**, **ňá** a tak napr. **jármo**, **voják**, **buják**, **šátor**, **žadat'i**, **žadon**, **žák**, **žál'**, **šťáp**, **d'ábou**, **voňá**, ale niekedy aj **éi** či **ei**: **jéi** či **jei** (ja), **mojei**, **našej**, **vašej mama**; **f** **kronpl'éix**, **na lavicéix**, **s kronpl'éimi**, **pod lavicéimi**, **vešej**, **ľepšéj zen**, potom aj **ukéizat'i**, **skéit**, **s'tjét**, **séit**, **séi'it'i sa** – **hl'éidat'i** a potom takto popri častejšom **éi** v prípadoch **kronpl'éin** i **kronpl'ien**, **lavicéin** a viac **lavicien** a tiež **sloseir** i **slosiér**, **mal'éir** i **mal'jér**, **farbéir** i **farbiér**;
- na strede v Rimavici a Rim. Lehote v type **voják**, **žadat'i**, ale už len **ja**, **moja**, **tvoja**, **naša**, **vaša**, **ľepšia**, **vešia**, **skiat**, **s'tiat**, **šiat**, **ukázat'i**, **hl'iadat'i** – v Rim. Bani, Rim. Zalužanoch a v Příboji už zhodne s Kokavou s **á**: **já**, **jármo**, **voják**, **buják**, **šápka**, **šáľení**, **žadat'i**, **žadon**, **mal'ár**, **farbár**;
- na severe: **ja**, **jarmo**, **vojak**, **bujak**, **moja**, **tvoja**, **naša**, **vaša** len Rim. Píla starší informátori: **vojiak**, **bujiak**, **mojia**, **tvojia**, **našia**, **vašia**, počuť aj inde na sev. často aj s výslovnosťou **našá**, **vašá**, **krajšá**; ďalej len **mal'iar**, **farbiar**; **skiat'**, **s'tiat**, **šiat'** a na Rim. Píle a Hačave starí len **skia**, **s'tia**, **šia** všade popri **skad'e**, **stad'e**, **fšad'e**, v Tisovci **sked'e**; miestami je **roskázat'**, **ukázat'**, napr. v Hnúšti, ale už **roskiazat'**, **ukiazat'** na Hačave a Rim. Píle.

Ostatné menšie rozdiely medzi nárečiami jednotlivých menších skupín, alebo obcí **podľa vyčlenených nárečových skupín Rimavskej doliny**.

a) severnej:

3. Tisovské nárečie v Tisovci má ešte aj **rášťep**, **sriebro** a **Siébrná** (vrch); **roskázat'**, ale **roskes**, **roskezovat'**, **ukeš**, **sked'e**, **keďí sa**, **keď'a**, **gejdi**, **gejdovat'**; **geti**, **kuóža**, **voľiakí** i **dákí**, **šoptať**, **pol'jouka**, **d'jouka**; **vuóm** (on), **díšť'**, **ňišť**, **utorok**, **hát**, **koť**, **dat.** – **lok.** sg. typu **v ruke**, **na nohe**, **v Amerike**; rozdiel v pl. v mäkkosti spoluhlások napr. **hadi**, **kláti**, ale **voľi** a **baraňi**, **zahradi**, **zaplati** a tiež gen. sg. **z roboti**, **do zahradi**, ale už **žeňi**, **zo žeňi**, **skal'i**, **do skal'i** a takto aj v príd. menách: **tvrdí**, **tvrdie** a **bohatí**, **bohatiho**, **bohatje**, ale už vždy **mal'í**, **mal'iho**, **mal'ej**, **mal'je**,

mal'ix, mal'imá; pekňí, pekňiho, pekňej, pekňí, pekňix, s pekňimá, infin. ľaknúť a padnúť bez predpony, v prít. prad'ú, klad'ú, narost'ú, ostaňú, žňú; partic. l-ové len bú – bula – bul'i a tak aj padnú, ale padla – padľi, ščisnú, ale st'isla, st'isl'i, kopnú, kopala, kl'aknú, kl'akla, kl'akľi; zvláštne slová: petržľan, švaňkés, šopa, stodola, šurc, pomije, zulcňa, (inde hul'ier), geŋc, pxiňe (egreš), ale d'ivjé pol'ki, xramba, poxráňit' popri pohrap, poxovať, paŋkux, komprdi, hňil'í (lenivý), takarou (soška na kose), katriéna (krizantína inde), kristuški (papuče), humno, vigáň, krompel' – krompel'e, hľuóš (hľuóx), kurástra, svák – sváška (starší muž – žena, inde bát'a), pol'i (vedľa), kabel' (miera zrna, obilia), kerul' (strážca pol'a) atď.

4. **Pilianske alebo piliansko-hačavské nárečie** v Rim. Píle a Hačave má okrem toho ešte tieto zvláštnosti: **roskes – roskezovač**, ale už **roskja-zač**, keď'a – keží sa, geše, ale gajdi; v reči starších je veľmi mäkké č – šč – ž, individuálne aj popri t' – šč – d', ktoré je už dnes všeobecne v reči mladších, tak že tu počuť volat' i volač, ešť'e i ešče, vid'ím i vižím; je tu len st'e, kost'e, prost'e, na st'eňe; Čex – čisár či t'isár, starí hovoria vl'k – vl'ki, ale Vrkolák (v rozprávkach), koj (koj), ňišť, jia – mojia – vojia – bojia sa; ftorok, mojo, tvojo, našo husi, domi; ís, prís, ujs, najš; ľaknúť sa, padnúť bez predpony s-; pražú, klažú, pl'ečú, žňú, popri prad'ú, klad'ú, pl'et'ú, žňú; bú, bula, bul'i; adaj, naveki popri fše, furt – furtom, petruška, šuňka, vašok (vrecko), šurec, pomije, geŋc (sud, bočka), xmięŋki (egreš), xranba – poxráňič i poxovač, prucľak (vesta, z nem. *Brustleib*), paŋkux (z nem. *Pfannkuchen* „praženica”), peŋcl'e (huby), hňilí (lenivý), hňjézd (sena pri sušení), takarou (na kosu, soška, prút), katriéna (chryzantéma), kol'ešňa, tok, vigáň (detský kabátik), paprdák (z vŕby), krompel'a (tá) – krompel'e, hľuóš (hľuóx), kurástra, bát'a – t'etka, žuňa, pol'i toho, pol'jouka – d'jouša, vol'jakí, kebel' (ouša, 4 merice). Nemá teda už tisovské mal'í – mal'iho, pekňí – pekňiho, ani rášťep.

5. **Klenovské nárečie** v Klenovci má okrem uvedených spoločných znakov ešte tieto svojské: **roskes – roskezovač**, ale **roskazač**, keď'a – keží sa, gajdi, geše, ale do giat i getí, geší; starší vyslovujú veľmi mäkké č – šč – ž a sc často individuálne popri t' – št' – d' a st', takže sa tu vyslovuje, napr. robič – menej, robit' – viac, ešče i ešť'e, viží i vid'í a st'ena i scena, Čex, čisár či t'isár, četka; moja, našia, vašia, naše, vaše husi; ďalej je len kot', ňiš, typické adá (podľa neho prekárajú Klenovčanov), náki, utorok, íč/ít', ujč/ujť', najč/najť'; ľaknúť sa – ľakla sa a padnúť/-ť – padla (bez predpony s-); pradú, kladú, pl'etú, narosnú a žnú; vlk, vlki a Vlkolák (v rozprávkach); vždy len bú – bula – bul'i; slová: vrecko, poplatki, kom-

prdi (huby), **šurcl'ík**, **súdok**, **boška**, **moxnaški** (egreš), **pohrep** – **poxo-vač/-t'**, **l'eňiví**, **post'eľ** (sena pri sušení), **takarou**, **križaldína** i **krizantína**, **koľešňa** (aj ako lazy), **hľuóx**, **žuna**, **kuľajstra**, **bát'a** – **t'etka** (skoro četka), **poľiouka** – **d'iouka**, **poľ'a toho**, **kebel'**, **dákí**.

6. **Hnúšťanské** alebo **hnúšťansko-brezovské** v Hnúšti, Likieri a Rim. Brezove skoro to isté, ale má už: **roskes** – **roskezoval'**, ale **ros-káš** – **roskázať** – **ukázať**, **gajdi** – **gajdovať**, **skad'e** i **skiať**, **keď'a**, ale **kad'ieška**, **keď'í sa**; **šepkať**, **hora**, **koža**, **veľ'iakí**, **poľ'ieu**, **d'ieu**, **on** i **vom**, **d'íš**, **ňíš**, vždy zachováva **t'**, **d'**, **st'**, **št'**; **kot'**, **rásoxa** len Brezovo **rásoha** zhodne s juhom, **xľísta** tiež len Brez. podľa juhu, inde **hľísta**, len **vlk**, **Vlkolák**, **utorok**, len **moje**, **tvoje**, **naše husi**, len **ís**, **najs**, **ujs**, **vojs** a **vňís**, **zl'aknúť sa**, **spadnúť**, **kladú**, **narosnú**, **pradú**, **bou** – **bola** – **bolo** – **boľi** a len **kopou** – **kopla**, **spádou** – **spadla**; zo slovníka: **petruška**, **šunka**, **vrecko**, **xľieu**, **šurec**, **poplaki**, **hul'ier** (čierna baza), **sut**, **mox-naški** (egreš), **pohrep**, **poxovať**, **ľajbl'ík** (vesta), ale **pražeňica**, **kom-prdi**, **l'eňiví** a **l'ehňiví**, **post'eľ** sena, **kriš** a **d'esat'ina** Hnúš. a Likier, ale **hrpki** Brez., **rásoški** na kosu v Hnúš., ale **hajtou** v Lik. a Brez., **krizan-tína** i **križaldína**, **papuče**, **koľešňa**, **tok**, na **xľieu**, **šlafrok**, **prdl'a** i **prža** (z vŕby), **krompl'a** – **krompl'e**, **hľuóx**, **kuľajstra**, **bát'a** a **t'etka** a mladší **báči** a **nénika**, **d'íňa**, **poľ'a toho**, **kebel'**, **veľ'iakí** i **dákí**, **horár**.

b) strednej:

7. **Banské nárečie** v Rim. Bani, Rim. Zalužanoch a v Příboji preko-náva veľké zmeny, lebo starí vymierajú a mladší hovoria nárečím, kto-ré prijíma čím ďalej, tým viac prvkov nárečia susednej Rimavice alebo Brezova. Zanikajúce staré a nové vznikajúce sa delí v týchto javoch: za praslov. nosové *ę* v dlhých slabikách bývalo **ā**, a teda **pátok**, **svátok**, **robā**, ale **xuód'a**, **nuósa**, **vuóza**, ale v krátkych slabikách bolo už a aj je **e**, napr. **pet**, **peta**, **vedňe**, alebo **a**, napr. **kňas**, **d'esat**, **sa**, kým v novšom je už **ia**, napr. **piatok**, **sviatok**, **robia** a **vozia**, **nosia**, podobne bolo aj **jā**, **vojāk**, **žā-dači**, slovesá na **-st'** mali **-sc**, a teda napr. **ňiesci**, **prāsci**; v slovníku: **aždaj**, **borzok**, **vihľat**, **rásoha**, **roš**, **kuópriva**, **vájce**, **eľen**, **xľísta**, **biske** (egreš), **kažík**, **vrat**, **piétržľ'an**, **zl'ieu** (pomyje), **svák**, **pražeňic**, **riza**, **pšenič**.

8. **Rimavické nárečie** v Rimavici a v Rim. Lehote je ako iné južné, len má už **ia** v **piatok**, **sviatok**, **robia**, **nosia**, **vozia** popri **xuód'a**; **ja**, ale **vojāk**, **bujāk**, **št'áp**, zo **Šerenšán**, **d'ábou**, **voňá**; má **hľiadat'í**, **sebia**, **t'e-bia**; pl. **vrxe**, **roke**, ale aj **dome**, **strome**, **prúte** a tiež **ruke**, **nohe**, **muxe**, ale aj **žene**, **zahrade**, **záplate**, zachováva **t'**, **d'**, **št'** a **st'**; slová ako vyššie

v banskom nárečí.

9. **Kokavské nárečie** v Kokave má znaky periférnych strsl. nárečí, t. j. ä a ǣ za nosovku ɛ v každej pozícii, a tak napr. **mäso, mäki, vädne, sä, tǣ, knäs, präd'eno; prátka, pátok, robǎ, xod'ǎ, nosǎ**, potom aj za praslovan. dlhé á napr. **jǎ, mojǎ, našǎ, l'epšǎ, krajšǎ, smǎči sä, vil'ǎči, na ul'icǎx, ul'icǎn**, má zmenu **t'** na **č**, **d'** na **ž**, ale v reči starších; má prehlásku **u** v **i**, **ú** v **í**, ale dnes ju mladší opúšťajú v niektorých slovách ako **kruči sä, cuzí** popri **l'it, l'ituje, sl'ibiči**, prehláska **o** v **e**, **ó** v **ié** je všeobecne; je tu **vľk – vľci**, typ. **zo ženami**, typ **robiu – robila – robil'i**; niektoré slová: **borsuk, žito, oblok, prhl'äva, adá, vajce, krosná, je'en, rásoxa, hl'ista, moxnáske, din, vret, petruška, poplake, svokor, paŋkux, rzä**.

c) južnej:

10. **Kocižské nárečie** je typicky južné nárečie s tým rozdielom, že dnes už mieša prehlasované podoby s neprehlasovanými, a teda napr. **l'it i l'ut, l'itovači i l'utovači, ocevi i ocovi**, ale starší ich dodržiavajú; je tu **t'esnok a bičák** proti **šesnok a bičak** južnejšie a potom aj **ráčoška** proti **rásoška** inde.

11. **Hrachovské nárečie** južnejšie je také isté, lenže je tu už pravidelne bez prehlásky, a teda len **l'utovači, sl'up, sl'úbiči**, tiež len **ocovi, z ocon**.

12. **Skálnické alebo skálnicko-čerenčianske nárečie** vo Vyš. i Niž. Skálniku, vo Vrbovciah, Veľ. a Malých Teriakovciach a v Čerenčanoch je podobné, lenže je tu dôsledne prehláska **u** v **i** a **o** v **e**, napr.: **uón** (on), **s tie dobre, s tie naše**, pl. **t'í** často popri **tí, dvux, dvum a dvuma** v reči starších, pl. **slúzi**.

13. **Pokoradzské nárečie** vo Vyšnej Pokoradzi je také isté, ale má odlišnú zmenu **t'** na **č** a **d'** na **ž**, **št'** na **šč** a podľa **plačiči, robiči** ho najlepšie poznať.

14. **Zahorianske nárečie** je podobné, ale už zachováva **t', d', št', st'** nezmenené, má už **ženi, zubi, dubi, stromi** a zhodne s tým aj **robeu – robela – robel'i** (nie robele), **zo ženami, v Zalužanox**.

* * *

(3) **Nárečia gemerských vrškov**, alebo len **vrškov**, susedia tesne s celou Rim. dol. na jej východe. Preto aj ich nárečia geneticky tesne súvisia, sú ich pokračovaním smerom na východ. Sú teda prechodnými nárečiami medzi rimavskodolinskými na západe a blžskodolinskými na

východe. Pokračujú v nich mnohé znaky západnejšej Rim. dol. a Suš. dol. a vlastné strsl. znaky všeobecné a potom aj zvláštne podľa jednotlivých častí vrškov. Niektoré javy strsl. nárečí a tiež nárečí susednej Rim. dol. už nepresahujú na vršky, lebo siahajú len po rozhranie Rim. dol. a vrškov. Znaky západnejšej a ešte výraznejšej strsl. časti na vrškoch slabnú a ustupujú už znakom stredogemerským a viac i znakom východoslovenským. Sú teda nárečia vrškov zasa „gemerskejšie“ ako boli nárečia Rimavskej doliny. Inak aj na vrškoch sú strsl. event. výchsl. javy.

Ako jednotný nárečový celok charakterizujú vršky tieto javy:

1. Izogl. **č/š**, a teda **šo, šuo, pošuje, maška**, t. j. zmena **č** na **š** je tu všade zhodne s celou Rim. dol. Ďalej na východ na susednú Blžskú dolinu presahuje len v Krokave na samom severe. Vršky sú teda najvýchodnejšou gemerskou oblasťou s mäkkým **š**.

2. Izogl. zmeny **t'/č**, **d'/ž**, **št'/šč**, a **st'/šč**, event. len **š** a tiež zmeny **t'/c** v niekoľkých prípadoch, takže je tu napr.: **plašič, viží, ščep, ešče, s košči**, ale **doš, zloš**, a tiež **ciskač, Cisovec**. Tým patrí táto oblasť už k typicky gemerským nárečiam stredného Gemera.

3. Izogl. mäkkých a tvrdých gemerských nárečí ohraničuje túto oblasť ako oblasť najmäkších gemerských nárečí vôbec, a to preto, že je tu všade a jednotne mäkké **ň** a **ľ** aj v pôvodných slabikách **dy, ly** a tak napr. je tu: **žeňi** pl., ale aj **zo žeňi, voľi, skal'i** pl., ale aj **zo skal'i** a tak aj pred dvojhláskami **ie**, napr. **pekňie, maľie d'eči, pekňej, maľej rožiňe** a pl. **s pekňix, maľix d'eči**, v strede a na juhu aj po **d, t** tak: **zahrad'i, zo zahrad'i, klát'i, do robot'i, mot'ika, d'ívač, mlad'ie, nahať'ie domi, mlad'ej ňevest'e, bohať'ej žeňe**.

4. Izogl. strsl. **ou** a **ej** ohraničuje vršky ako najvýchodnejšiu strsl. oblasť proti typicky stredogemerskej zmene na **ó, é** už na susednej Blžskej doline a v celom ostatnom stred. Gemeri. Tu je teda ešte strsl. **s tou dobrou ženou, rouno, domou** a tiež len s **t'ej našej veľkej lúki, skorej** proti **s té naše veľké lúki** a **s tó dobré ženó** už na susednej Blžskej doline.

5. Izogl. strsl. bilabiálneho **u** nielen v uvedenom **s tou dobrou ženou**, ale aj v **šeš xlapou, bratou sin, rouno, domou**, a potom aj v typoch **brau, stau, hláuka**, potom ešte tu je aj **daú, mau**, ďalej aj **vuou, stou** či **stuou** (stól), **ceuki, t'euce** za bývalé tvrdé **l**.

6. Izogl. slabičného **r** navyše ako v mnohých iných strsl. nárečiach a tiež v spis. slovenčine aj v slovách **trpou** (teraz), **viétr, piépr** a tiež

prňiěš a **umru**, **opru** už zhodne najmä so susednou Blžskou a Ratkovskou dolinou.

7. Izogl. **rat-/rot-** vykazuje len v jedinom slove **rásoška** a **rasoxa** na sev. a **rasoha** na strede a juhu. Všade inde je len **rot-**, a teda napr. **rokita**, **rožen**, **roščep**, **rosporka**, **rospiňka**, **ruozvora**.

8. Izogl. strsl. podoby **t'ebou**, **sebou**, stredogemer. **tobó**, **sobó**, takže Rim. dol. predstavuje najvýchodnejšiu oblasť strsl. podôb s **e**: **t'ebou**, **sebou**.

9. Izogl. **sějemo/sejemo** medzi vřškami a Rim. dol. ohraničuje najvýchodnejšiu oblasť strsl. **sejeme** proti typicky stredogemerskému **sějemo**.

10. Izogl. **ruke**, **nohe**, **muxe**, a tiež **roke**, **rohe**, **vrxe/ ruki**, **nohi** a tiež **roki**, **rohi**, **vrxi** zakresľujú celé vřšky do oblasti **s roke**, **ruke**, **nohe**, **rohe**, ale už jednotne len **zubi**, **domi**, **žeňi**.

11. Izogl. dat. – log. sg. typu **ruki**, **nohi**, **muxi**, v Ameriki všade / **ruke**, **nohe**, **muxe** napríklad na Blžskej doline.

12. Izogl. nom. – ak. sg. **lavic/lavica**, tu všade bez **-a**.

13. Izogl. pl. typu **sinove**, **gazdove** všade, **řid'e** juh a stred, **řud'e** sev., podobne tiež **Kraskoveňe** juh/ **Kraskoväňe** sev.

14. Izogl. inštr. pl. typu **s xlapí**, **z ušňi** aj popri **s xlapmí** a potom len **ženamí** všade.

15. Izogl. typu **susedouci**, **Miškouci** všade.

16. Izogl. dlhých koncoviek v zámenách typu **mojje**, **našje zen**, **poľe** na juhu/ **mojja**, **našja** v strede a **mojǎ**, **našǎ** na sev., ale tak potom aj v stred. rode **mojie poľe** juh/a stred. / **mojuo**, **našuo poľo** sev.

17. Izogl. infin. všade na **-č**, a teda len **robič**, **kosič**, **ič**, **viňič**, **tǎič**, aj **ňješ**, **páš**, **t'jec**, **vľjec**, **muoc**.

18. Izogl. infin. typu **sprobívač**, **potkívač**, **xožívač**.

19. Izogl. prít. **su**, oňi **su**.

20. Izogl. prít. typu **klažú**, **roščú**, **pľečú** všade.

21. Izogl. prít. **muoš**, **ňemuoš**.

22. Izogl. partic. I-ového typu **spát**, **řiek**, **zamřs**, pravda popri **spádou**, **řiékou**, **zamřzou**.

23. Izogl. jednotného partic. I-ového typu **robeu**, **robela** – **robeľi**.

24. Izogl. niektorých nesystémových javov: **xoceč** – **xocen** – **xocú** – **xoceu** všeob. **viňič** – **viňišou**; **hát**, **sóva**, **zǎňhl'eč**, **zes** (cez), **sesnok**, **edoras**, **řahnúč si**, ale **řiéhou si**, **sadnúč si**, ale **siédou si**.

25. Izoglosy niektorých typických slov tu všade: **an** i mierne predĺžené v **án**, m. **tam** najmä vo výraze **án tan** či **án tam**, alebo najviac **án tan talou** či **án tam talou**, potomá m. **potom** (veľmi sa používa), **láda** (truhla), **triem** (inde **xuor** v kostole), **hantux** (uterák), **hantúšok** (vreckovka), **vašok** na kabáte, **ňížik** (**nátka** inde), **nabe** (**nadbe** na Rim. dol. juž a stred. – treba), **piépr** (paprika), **piéro** (kvety), **vikladač**, **trpou** (teras), **kúsač** (**hríst'** inde).

Na vrškoch je teda už mnoho takých slov, ktoré sú v stred. Gemeri a sú rozšírené až sem. V celom rade ďalších javov už nie je taká jednotná ani táto pomerne malá oblasť gemerských vrškov. Aj tu treba hovoriť o severnej, strednej a južnej časti nielen zemepisne, ale aj nárečovo podľa odlišných výsledkov toho istého javu. Ale stred a juh patria aj na vrškoch do tzv. juhozáp. kúta, preto aj tu tvoria jednotu proti hodne odlišnému severu. Tak je tu napr.:

1. Izogl. **mám** sev./ **mán** juh a stred aj v iných prípadoch ako na Rim. dol. juž. a stred. a na celej Suš. dol.

2. Izogl. **put**/**pit**, **pup**/**sl'ip** a tiež **sl'úbič'**/ **sl'ibič'**, **mojú**/**mojí** s prehláskou na strede a juhu, bez nej na sev.

3. Izogl. **ocovi**/**ocevi** s prehláskou v strede a juhu a bez nej na sev., tak aj **ocoú sin**/ **ociéu sin** na juhu.

4. Izogl. **srco** sev./**srce** juh a stred.

5. Izogl. striednic za nosové **ę**, v krátkych slabikách na juhu a strede po perniciach **e**: **meso**, **vednúć**/ **mäso**, **vädnúć** na sev., po neperných zasa **a**: **t'áško**, **prad'eno**, **d'esat** na juhu a strede /**t'áško**, **präd'eno**, **d'esáč** na sev.

6. Izogl. **d'ieš'** – **d'iežd'a** na strede a juhu/ **žiš'** – **žizd'a** na sev.

7. Izogl. **vrat**, **prst'an** stred a juh/ **vret**, **prst'en** sev.

8. Izogl. **já**, **šá**, **žá**, **t'á**, **l'á**, **ňá**, **d'á** stred a juh/ **já**, **šá**, **žá**, **t'á**, **l'á**, **ňá**, **d'á** na sev., napr. **na jár**/ **na jār**, **voják**/ **vojāk**, **do Šerenšán**/ **do Šerenšān**, **do Zalužán**/ **do Zalužān**, **žadač'**/ **žādač'**, **ščáp**/ **ščāp**, **okuľ'ár**/ **okuľ'ār**, **d'ábou**/ **d'ābou**.

9. Izogl. **zarábeč'**, **staveč'**, **Polomen**, **Ostren**, **Kraskoven** stred a juh / **zarábáč'**, **staváč'**, **Polomän**, **Osträn**, **Kraskovän** sev.

10. Izogl. proti jednotnému **gaše**, **do gáš**, **gamba**, **kadiěška**, **kaží sa** juh/ **sä** sever, **kaňúr** je už **kaŋcel'** stred a juh/ **käŋcel'** sev., **kax** (konský) stred a juh/ **käx** sever, **kamen** (vo ml'íne) stred a juh/ **kämän** sever, **keška** stred a juh/ **káška** sever, **kázač'** (farár) stred a juh/ **kāzač'** sever, **roskes**

stred a juh/ **roskäs** sever, **ukeš** stred a juh /**ukäš** sever.

11. Izogl. menších samohláskových rozdielov: **sestrnič** stred a juh/ **sještrnič** sev., **šela** i **pšela** stred a juh/ **pšola** sev., **šeševic** stred a juh/ **šo-šovic** sev., **opriěci** stred a juh/ **oproči** sev., **d'ieš** – **d'iežd'a** stred a juh/ **žiš** – **žižd'a** sev., **z riěsu** stred a juh/ **z rísu** sev., **slovenski** stred a juh/ **slovänski** sev., **drevení** stred a juh/ **dreväni** sev., **krú**, **brúno** stred a juh/ **kru**, **breuno** sev., **plovaš** stred a juh/ **plavač** sev., **šťast'ie** – **šťasl'ivo** stred a juh/ **šťast'ie** – **šťasl'ivo** sev., **sľúka** stred a juh /**sľiuka** sev., **ľieš** stred a juh/ **ľouš** sev., **šart** stred a juh/ **šärt** sev.

12. Izogl. slabič. alebo neslabič. **r – l**: **hrmada** stred a juh/ **hroma-da** sev., **drvoťen** – **drvotňisko** stred a juh/ len **drevo** a namiesto tohto len **nátoň**, **klát**; **matrňi**/ **matrná dúška**, **matrňie konope** sev./ **maťerňi**/ **maťerná dúška**, **maťerňie konope** stred a juh, **jablŋ** stred a juh/ **jäblon** sev., **hrzä** sev./ **riza** juh a stred.

13. Izogl. **zat**, **pet**, **d'esat** stred a juh/ **zäč**, **päč**, **d'esäč** sev., pričom stvrdnuté **n** v **d'en**, **ohen**, **zan** je všeob. na celých vrškoch.

14. Izogl. menších spoluhláskových zmien: **vo** – **tuvo** – **tavo** – **tavoka** – **tuvoka** stred a juh/ **von** i **vom** – **tuvon**, **-m**, **tavon**, **-m**, **vonká** sev., **ňigda** stred a juh/ **ňigdaj** sev., **eľen** stred a juh/ **jeľen** sev., **šela** a málo **pšela** (len na strede) juh a stred/ **pšola** sev., **tášike** juh a stred už aj **ftášike**/ sev. len **ftáke** a **ptáke**, **xľista** stred a juh/ **hľista** sev., **f prahu** stred a juh/ **f praxu** sev., **rasoha** stred a juh/ **rásoxa** sev.

15. Izogl. **kvantity**: rytmický zákon platí na juhu a strede (neplatí na sev., na juhu a strede aj v prípadoch **xváľ'a**, **mút'a**, **zviša**, **píľ'a** a tiež **kúpe**, **trúbe** proti **robje**, **trpje**) na sev. len **xváľ'ä**, **mút'ä**, **zvišä**, **kúpä**, **trúbä**, **robä**, **trpä**.

Posunutá dĺžka je mierne obmedzená, takže je napr.: **kruósna**, ale už **vajcie** na juhu a **vajcia** na strede, **krosná**, **vajcä** na sev., v type **skál'a**, **prút'a**, **šúšť'a**, **ziel'a**, **piěra** na juhu a strede/ **skál'e**, **prút'e**, **ziel'e**, **piěre** aj na sev., **kršćieňa** stred a juh/ **kršćieňe** sev., ale už len **vareňie**, **praňie**; v príd. menách len v prípade **dľha** všade a na juhu a strede ešte aj **širuóka**, **huóla**/ **široká**, **holä** na sev.

16. Izogl. lok. sg. **na koňu**, **na poľu** sev./ **na koňi**, **na poľi** juh a stred.

17. Izogl. pl. typu **ľid'ie** juh a stred/ **ľud'e** sev.

18. Izogl. lok. pl typu **ľadvjěx**, **sklad'jěx** popri v **ľadvox**, **na skladox** juh a stred /len v **ľadvox**, **na skladox** na sev.

19. Izogl. pl. typu **Zahoraňe, Ostraňe, Drienšľaňe** (obce) na juhu a strede, kde počuť už aj **Ostraňi, Zahoraňi** / len **Zahorňaňi, Ostrňaňi, Drienšňaňi** na sev.

20. Izogl. gen. pl. typu **xlapcí** na juhu a strede/ len **xlapcou** na sev.

21. Izogl. inštr. pl. typu **d'etma, xlapma, kuónma** na juhu a strede/ len **d'ečmí, koňí, xlapí i xlapmí** na sev.

22. Izogl. lok. sg. typu **pri koseňí, na krščiěňi** na juhu a strede/ **pri koseňú, na krščiěňú** na sev.

23. Izogl. prítomníka typu **kladú, pradú, pl'etú, rostú/ rosnú, rosnú** na juhu a strede/ **klažú, pražú, pl'ečú, roščú** na sev.

24. Izogl. záporu **ňiěman, ňiěmaš, ňiěmajú** na juhu a strede, niekedy aj **ňeįman – ňeįmaš – ňeįmajú/** vždy len **ňemám – ňemáš – ňemajú** sev.

25. Izogl. podmien. spôsobu typu **kobi son muóx** na juhu a strede / **kobix ta spát** na sev.

26. Izogl. rozdielov v slovách: **ňana – ňaňiška** juh a stred/ **ťetka, ňéna, ňěňika** sev., **bát'a – báči** juh a stred/ **báčó – báči** sev., **apouš i svák** juh a stred/ **svokor** sev., **mamóuška** juh a stred/ **svokra** sev., **húno** juh a stred/ **zahrada** sev., **kažík** juh a stred/ **dim** sev., **kamaš'le** juh a stred/ **topaňke** sev., **ňiěžik** juh a stred/ **nátka** sev., **biske i bicke** juh a stred/ **šmıňke** sev. (egreš), **kabáčik na drıek** juh a stred/ **l'äjbrík, l'äjbl'ík** sev., **pohrep** juh a stred/ **xramba** sev., **ňi je tu, ňıňto su tu** juh a stred/ **ňito je tu, ňito su tu** sev., **vikladač popri rosprávač** juh a stred/ len **vikladač** sev., **vraveč** juh a stred/ viac **povedač** sev., **dovrávaš sa** juh a stred/ **zmláveč sä** sev., **skošič** juh a stred/ **skoknúč** sev., **pražeňic** juh a stred/ **paňkux** sev., **komprd'i** juh a stred/ **pänc'le** sev., **oplake** juh a stred/ **zl'ięuke** sev., **škrıbl'le** juh a stred/ **šrepi** sev. **čapouka** (na kosu) juh a stred/ **takarou** sev., **krosiěncia** (na pílenie) juh a stred. **koza** sev., **xuxolák** juh a stred/ **fufolák** sev., **driěu** juh a stred/ **skorej** sev., **ku'ajstra** juh a stred/ **kurvásta i kurástva** sev.

27. Izogl. typu **Šulkove, Ražíňeve Jano, Ondrik, Aňka, d'eči, husi** na juhu a strede/ **Karasox, Urgasox, Miklox Jäno, Ondro, Uľka, d'eči, husi** na sev.

Niektoré javy znejú ináč na juhu ako na strede a na severe, na ktoré tri oblasti treba potom celé výšky členiť pri týchto javoch.

1. Izogl. striednic za praslovan. nosové ę v tzv. dlhých slabikách, a to: **ie – e**, a na juhu/ **ia** v strede/ **ä** na severe, napr.: **pıetok, robıe**, ale **trúbe**

a **xvál'a** juh /**piatok**, **robja**, ale aj **trúbja**, ale **xvál'a** v strede/ a len jednotne **pátok**, **robá**, **trúbá** i **xvál'á** na severe.

2. Izogl. striednic za praslovan. **a** v dlhých slabikách po mäkkých, alebo pôvodne mäkkých spoluhláskach sa zhodujú výsledkami s predchádzajúcimi striednicami za **ę**, takže je: **je** – **a** na juhu/ **ja** – **a** na sev./ a jednotne **á** na sev., napr.: **jje son/ jja son/ já som; šjeľeňi/ šjaľeňi/ šál'eňi, sie-dou si/ sjadou si/ sádou si i săt si a sädnu si, šjet, st'jet a skjet/ šja, st'ja, skja/ šá i šä, st'á i t'á, ská i ká** a tiež **ukjezač/ ukjažač/ ukázač**.

3. Izogl. **maľier, farbier /maľiar, farbjar/ maľár, farbár**.

4. Izogl. **ul'icien a ul'icjex/ ul'ician a ul'icjax /ul'icám a ul'icáx**.

5. Izogl. príd. mien mäkkých: **ľepšie (žena), ľepšia, ľepšá**.

6. Izogl. zámen typu **mojie, našje ruka/ mojja, našja ruka /mojá, našá ruka**.

7. Izogl. typu **hrieč, hrieu – hriela – hriel'i** a tak aj **sieč – sieu, vieč – vieu, smieč sa – smieu sa, nalieč – nalieu/ hriač, hriaü – hrialä – hrial'i** a tak aj **smiač sa – smiaü sa, siač – siaü, viač – viaü/ hráč – hraü – hraľa – hraľ'i** a tak aj **sáč – säü, váč – väü, smáč sä – smäü sä, ľáč – ľäü**.

Menšie rozdiely v rámci jednotlivých častí vrškov sú:

a) Vršky severné

15. Polomské nárečia na Polomi: má veľmi mnoho **ä** – **á** a preto patrí do skupiny strsl. okrajových nárečí. Je tu aj **kräj – bräda**, tiež **slovän-skí, dreväni, vara m. vera inde, cincerim, zimorijä** (krtica), **hara a tra-kouka** (plachta), ešte západnejšie ako na Rim. dol. slová: **präsl'ic, koľeš-ňa, louvran i havraňka, obrus, priésip** (cecha), **in̥kodi** (inokedy), **in̥kto** (iný), **kromplä** sg. a **krompeľe** pl., **pikľet, zatopič sä i zadrhnúč sä vo vod'e, sapon** (mydlo), **kebel', prdan /prdl'a** (z vrby), **ohrăblo, zovú sä, bračínák** (bratranec), **šľevek, d'il'ektor** (direktor), **košelič, kuóšik** (na vlasi), **cäxa, duxňi, zäre** (stopené maslo upražené s múkou), **stan̥ka** (sukňa), **xoj, poj sem, päšč, dosäü** (dosiaľ'), **ľädve, tancovač – táñec, zähata** (medzi domami), **svatí, holt** (hektár), **vrguoš, d'el'äko**.

b) Vršky stredné

16. Kyjatické nárečie v Kyjaticiach má ešte tieto zvláštnosti: svojím **ja** gravituje k Rim. dol. stred. a najmä severnej, ale prehláskami **u** v **i**, **o** v **e** a zmenou **m** na **n** a inými javmi patrí zasa viac k juhu. **Je to prechodné nárečie medzi severom a juhom**, viac podľa juhu. Ďalšie zvláštnosti: **za-**

topič sa, genc (sud), tľeľí i ľehňiví, ciŋglík (ľadoví na daxu), kila žita, tľeušjarik (tľčik, z mad'. tölcsék), lupce (na košiari), ruža páxňe (vonia), rojtla, pret'imešňí, pluhovice na pluhu, ľejš na voze, kasňa na seno f xl'ieve, spusták na mľieko, kanšúren zrážač jablká, stľaganuo mľieko, pauňiška, jauša, sosňa, víš (šívar), sapún, padlás, hor stan, iŋkod'i, iŋkto, zuj si topaŋku, náki, fíjan.

c) Vršky južné

17. Lukovišťské nárečie celkom to isté v Babínci, Kraskove a v Lukovištiach. Rozdielov je málo, napr.: proti **odomáš** Bab. majú Luk. už **udomáš**, Bab. a Luk. majú **šitko**, Krask. **šetko**, Bab. má **krokl'a**, inde **krokva na daxu**; Bab. má **zaopruta**, inde **zápruta**, **lucerna** všade len Luk. majú **luterna**; **koj** má Bab. a Luk., **kot** Krask., **pípec** Krask. a Luk., **pípeš** Bab.

* * *

(4) **Blžská dolina** bezprostredne susedí s predchádzajúcimi gemerskými vrškami, je ich pokračovaním smerom k strednému Gemeru. Je poslednou oblasťou juhozápadného Gemera na východe pred stredným Gemerom. Styk s vrškami na západe a s Ratkovskou dolinou na východe už v oblasti stredného Gemera umožňovali a umožňujú dosť vhodné prírodné podmienky. Výnimkou je len Krokava na samom severe, na 900 m vysokom vrchu pod Trstím. Patrí k najdlhším dolinám Gemera, s najväčším počtom obcí, ležiacich najčastejšie v doline pri Blhu, alebo aj okrem Krokavy už na miernejších vrškoch. Jej geomorfologické podmienky, najmä veľká dĺžka a priestrannosť a predovšetkým charakter nárečí, značne diferencovaných medzi sebou, odôvodňuje delenie Blžskej doliny a jej nárečí na severné, stredné a juhovýchodné.

Charakter jej nárečí ukazuje, že má taký istý prechodný ráz medzi západnejšími vrškami a východnejšou Ratkovskou dolinou v strednom Gemeri aj čo sa týka jej nárečí. Genetická nadväznosť tak smerom na západné vršky a ostatnú strednú slovenčinu, ako aj smerom na východ na strednú gemerčinu a potom ďalej aj na východnú slovenčinu, je zrejmá. Podobne je zasa aj nadväznosť v smere vertikálnom zo severu na juh.

Celkove aj nárečia Blžskej doliny majú mnohé výrazné stredoslovenské, gemerské i niektoré východoslovenské prvky. Vzhľadom na gemerské nárečia, už doteraz charakterizované, majú zasa „gemerskejši“ charakter ako napr. aj susedné nárečia vrškov.

Celá Blžská dolina tvorí pomerne **jednotnú nárečovú oblasť**, predovšetkým vzhľadom na tieto spoločné javy a ich rozšírenie vo všetkých nárečiach doliny:

1. Izogl. už typicky gemerskej zmeny **č/š**, a teda napr. **čo/šo, šuo, čítat'/šítač, mačka/maška**. Len Krokava na samom severe má ešte mäkké **š** ako susedné vršky.

2. Izogl. zmeny **t'/č** a teda **t'ixo/čixo – plaťit'/plačič** zhodne so susedným stredným Gemerom proti veľmi mäkkému **č** na susedných vrškoch a Rimavskej doline.

3. Izogl. zmeny typicky gemerskej, a to **d'/ž** napr.: **d'iví/živí, vid'í/viží** zhodne so susedným stredným Gemerom proti ešte veľmi mäkkému **ž** na susedných vrškoch.

4. Izogl. **st', št'/šč**, napr. v slovách **s kost'i/s košči, dost'/došč i doš, št'ep'/ščep a ešt'e/ešče**, aj tu zhodne so susedným stredným Gemerom proti ešte veľmi mäkkému **šč** na susedných vrškoch.

5. Izogl. zmeny **ou/ó**, napr.: **s tou dobrou ženou/s tó dobró ženó**, potom každého strsl. **ou** ako **pät' xlapou/päč xlapó, bratou dom/brató dom, išou/išó, domou/domó, rouno/róno**, a tu aj **vou/vó, stou/stó, kou/kó** zasa ako typicky stredogemerskej zmeny zhodne s celou veľkou oblasťou stredného Gemera proti ešte zachovanému **ou** na susedných vrškoch na západ.

6. Izogl. zmeny **ej** či **ej/é**, napr.: **s tej našej dobrej zemi/ s té naše dobré zemi**, potom aj **skorej/skoré** zasa celkom dôsledne a zhodne s veľkou susednou stredogemerskou oblasťou, ako fókusovou oblasťou týchto zmien, proti ešte zachovanému **ej** na susedných vrškoch na západ od nej.

7. Izogl. typického **ä** strsl. periférnych nárečí za praslovan. **ę** v krátkych slabikách po perniciach, a tak všade **mäso, väši, semä** okrem Hostišoviec s **meso** a vždy len **e**. Po ostatných spoluhláskach je tu veľmi pestrý, nejednotný stav.

8. Izogl. bilabiálneho **u** v slabike **au, eu, iu** a tak napr. **prauda, dau, ceuki, smeuší, piuka**, teda aj so strsl. **l – u**, pričom **ou** dalo tu **ó** a **uu** zasa **ú**: **róno – bú si**.

9. Izogl. strsl. **ie** v strsl. prípadoch typu **vié, biéda, viéra, dobríe** (slová) všade, len v Drienčanoch je zmena **ie – iä**, a teda všeob. **biäda, viära, viä, biäli, dobrjä d'ечи** zhodne napríklad s Rybníkom na susednej Ratkovskej doline, s ktorým má asi spoločný pôvod.

10. Izogl. podobného strsl. **uo** napríklad v slovách typu **muoj**,

puojďem, dobruo (slovo), tiež **šuo/švó** všade okrem Drienčan, kde je zhodne už so susednou Ratkovskou dolinou a celým stredným Gemerom pravidelne **ua/va, a**.

Strsl. **je, uo** siaha teda z centrálnej strsl. oblasti až na Blžskú dolinu, lebo ďalej na východ sa mení už **je** na **ja**, **uo** na **ua, va**.

11. Izogl. **rat-/rot-** je tu v prospech **rot-**, lebo na celej Blž. dol. je **rat-** len v slove **rasoha** všade, len sever **rásoxa, rásoški**.

12. Izogl. pl. typu **gazdove** na celej doline, podobne **ľud'e, lude, lide**.

13. Izogl. pl. typu **kuratá, húsatá** juh a stred **/kurätá, húsätá** sev.

14. Izogl. gen. sg. typu **z úhlä, úhle** na juhu a strede, **uhl'ä** na sev., teda nie na **-at'a** ako bolo západnejšie.

15. Izogl. posesív typu **Tarandovje, Majanovje Miško/krava, dom** v podstate všade, ale na Pápči aj **Mihókox, Lukašex zeme**, v Hostišovciach **Giérecex, Beňkox Jenó, pole, husi**, na Slizskom **Hucé, Ambrúšé zem, husi**, ale **Koščálox**, na Španom Poli **Galox, Janšex, Zelinox dom, domi, ženi**.

16. Izogl. dĺžky aj v tvare žen. a stred. r. zámen typu **mojja, našja** stred.; **mojá, našá** sev., **mojie, naše** juhových., a tak aj **našuo, mojuo** na sev., **mojie, naše** v strede a na juhových., potom aj v stred. r. typu posesív **bratovuó, sinovuó slovo** zhodne s celým okolím na západ i východ.

17. Izogl. podoby s **o** v inštr. **s tobó, zo sobó** všade.

18. Izogl. infin. typu **vedeč, sedeč, videč** na juhu a s **d'** vyššie.

19. Izogl. prít. **séje, véje, pléje, hréje, sméje** všade.

20. Izogl. prít. **lúščemo, strúžemo** všade, a tak aj rozkaz. spôsob typu **zodvižmo**.

21. Izogl. partic. l-ového typu **bú – bula – bulo** všade, len Pápča na juhu má individ. častejšie **bó – bola – bolo**.

22. Izogl. partic. l-ového typu **riek, spát, priš, muox** popri **riekó, spa-dó, prišó** všade.

23. Izogl. drobnejších javov, ako sú napr.: **koj, xoj, poj, uží, táč, něč** (nejst') – **néde, přěč, nito je tu, nito su tu; do nás, pšola, prniešč, ma-trná dúška a konope žót'í** sev. a stred a **žóti** juh, **xoc – xoci, nak, potomá, an – án – án, tam, taló, eš, ebi, sapon, pjepr**.

24. Izogl. slov, ako sú: **stodola, pomije, paŋkúx, cincerín, láda** (truhla), **ohläžidlo** (zrkadlo), **kužel'/-l, praslica inde, lítko** (inde **šungka**),

inkto (iný), **in**kodi (inokedy), **pá**xnúč (voňať), **šk**varič **pä**nce (huby pražiť), **ved**rno **je** (jasno), **ved**ri sa (**sä**, **se**), **kelo** – **telo**, **žm**ięka (kura siata), **vihl**at – **vihlät** – **vihlet** (oblok), **rak**adó, **tr**ięm (v kostole), **zim**órija.

V ostatných javoch sa celá oblasť rozpadá alebo na uvedené tri časti, pričom však nárečia juhu a stredú ako posledné nárečia juhozápadného kúta Gemera majú mnohé z nich jednotne proti inému stavu na severe. Aj tu je to dané väčšou genetickou príbuznosťou a spojením tejto južnej časti s veľkou oblasťou južného stredného Slovenska s tzv. strsl. nárečiami južného typu, ako sme to videli aj na Rim. dol. a na vrškoch v susedstve.

Juh spolu so stredom spoločne proti severu majú tieto javy:

1. Kvantita je zásadne odlišná, lebo na juhu a strede ešte ako na najvýchodnejšej strednej slovenčine, či oblasti platí rytmické krátenie a okrem toho aj posunutá dĺžka, pravda, už obmedzená len na menej prípadov, asi ako na susedných vrškoch, najmä na typ. **pi**era či **pi**ere, **krš**čięňa či **krš**čięne, **krš**čięne, potom na príd. meno **dli**hi a **žó**ti alebo aj **širu**óki.

2. Izogl. zmeny **u**, **ú** v **i**, **í**, a teda napr. **lit**/Put, **Put**ovač/**lit**ovač, **na** naší, **na** mojí.

3. Izogl. zmeny či prehlásky **o**, **ó** v **e**, **ie**, napr. **oc**ovi/**oce**vi, **ocó** **sin**/**oci**ę **sin**, **pod** **lav**icó/**pod** **lav**icieę.

4. Izogl. zmeny **-m/-n**, napr. **som**/**son**, **volám**/**volán**, **našim** **bratom**/**naš**in **braton**, **sem**/**sen** celkom dôsledne.

5. Izogl. slabiky **já/já**, **šá/šá**, **žá/žá**, **ščá/ščá**, a teda napr.: **voják**/**voják**, **s tix šás/s tix šás**, **žádač/žádač**, **ščáp/ščáp**.

6. Izogl. **o/e**, napr. **srco**/**srce**.

7. Izogl. lok. sg. **na** **konu**, **na** **hnoju**, **v** **marcu**, **na** **srcu**/**na** **koni**, **na** **hnoji**, **v** **marci**, **na** **srci**.

8. Izogl. gen. pl. **ó/í**, napr. **xlapcó**/**xlapcí**, **horáró**/**horári**.

9. Izogl. inštr. pl. **-ma/-mí**, napr. **dečma**, **konma**, **volma**/**dečmí** i **dečí**, **s** **konmí**, **s** **koní**, **z** **vómí**.

10. Izogl. nom. sg. typu **zdrav**ię, **povetr**ię jednotne všade, ale už s posunutou dĺžkou, napr. proti **krš**čięňa, **harmú**ňa v strede a **krš**čięne, **harmú**ne na juhu je **krš**čięne, **harmú**ne na sev.

11. Izogl. číslovky **dvá** na juhu a **dv**ię i **dvá** na sev.

12. Izogl. **pie**čix, **pie**čín/**páč**ox – **páč**om na sev.

13. Izogl. **umreč**/**umrúč**.

14. Izogl. prít. **su** všade.
15. Izogl. prít. **kladú/klažú, pletú/plecú, rosnú/roščú**.
16. Izogl. partic. I-ového typu **robiu** len v Krokave, **robeu** všade inde.
17. Izogl. jednotlivých slovných rozdielov: **sklenic/fláška** sev. **na drjek kabáčik/kamizol, drvoten/náton, kažík/dim, kuópriva/pržliva** a s menšími hláskoslovnými rozdielmi aj **elen/jelen, prstän/prst'en, léš/lóš, tisíc/cisíc, Tisovec/Cisovec, krú/kru, šeševic/šošovic, plovač/plavač, tá májá, tá buól/tot máj, tot buól**.

Tri nárečové skupiny vyplývajú z týchto javov:

1. Izogl. mäkkosť/tvrdosť zakresľuje oblasť severných a stredných nárečí veľmi mäkkých s **moťika, žeňi, do zahrad'i, kod'i**, ale väčšinou len **lipa, ale, skali**, potom v Ostranoch zo strednej doliny a v Pápči polomäkké a polotvrde nárečie, lebo je tu len **d'a, t'a, ňa, ľa**, napr.: **d'akujen, d'ábo, prút'a, krščičeňa, kuxiňa, cibul'a, papul'a**, ale len tvrdé **di – ti – ni – li** a **de – te – ne – le** a tiež **dje – tje – nje – lie**, a teda napr. **hradi, do zahradi, díxač, motika, do roboti, bohatí xlap, ženi, z rožini, lipa, list** teda len za pôv. **dy – ty – ny – ly** i **li**, lebo pôv. **d'i** dalo **živí, t'i – či**, a **ňi** stvrdlo na **ni**. Ostatná juhovýchodná Blžská dolina nepozná mäkké spoluhlásky v domácich slovách vôbec, má teda len **däkuje/dekuje, prúte, krščiene**.

2. Izogl. striednic za bývalé praslovan. nosové **ę** v tzv. dlhých polohách sú **ǣ** na sev., **ja** v strede, **jǣ** a **je** na juhovýchode, takže je tu všade, napr.: **pǣtok, robǣ** sev./**piatok, robja**, ale po dĺžke **kúpǣ** a **xvál'a, mút'a**, stred **piǣtok, robjǣ**, ale **kúpǣ, xválǣ, mútǣ** v Striežovciach, Drienčanoch a Slizskom, **pietok, robje**, ale už **kúpǣ, xválǣ, mútǣ** na juhových. okrem Španieho Poľa, kde je **ǣ** ako na severe; Hostišovce majú **pietok, robje, kúpe** i **xvále**.

3. Izogl. striednic za praslovan. **a** v dlhých polohách po mäkkých, alebo pôvodne mäkkých spoluhláskach sú také isté ako za **ę**, preto je tu napr.: **jǣ, lepšǣ**, ale aj **našǣ, mojǣ** a v skloňovaní napr.: **dušǣm, dušǣx, srcǣ – srcǣm** i **srcom, srcǣx** i **srcox** na sev., **jja, lepšja**, ale aj **našja, mojja, dušjan – dušjax, srcja – srcjan/srcen-srcjax** v strede, **jjǣ, mojjǣ, našjǣ, dušjǣn – dušjǣx, srcjǣ – srcjǣx** i **srcex** v Striežovciach v strede, Drienčanoch a na Slizskom, **jje, mojje, našje, dušjen – dušjex, srcje – srcjen** i **srcen – srcjex** i **srcex** na juhových., len Hostišovce majú vždy **je**, a teda **jje, mojje, našje, dušjen – dušjex, srcje – srcjen** i **srcen – srcex** i **srce** a Šp. Pole ako sever len **ǣ**. Stav je tu teda skutočne veľmi komplikovaný.

4. Izogl. po bývalom mäkkom **k** je podobná, napr.: **ská** i **ká** a podľa neho aj **t'á** či **st'á** na sev. a tvrdo aj v Šp. Poli z juhových., **skja**, **st'ja**, **šia** i **fšia** v strede, **skiät**, **st'jät**, **fšiät** v Striežovciach a tvrdé **stiät** aj Drienčany a Slizské na juhových., **skiet** a potom aj **stiet**, **fšiet** na ostatnom juhovýchode.

5. Podobná izogl. je aj pri type **farbjar/farbár/farbiär/farbier**.

6. Tiež podobná izogl. je aj v tvaroch sloviess typu: **hráč**, **sáč**, **váč**, **láč**, **smáč** **sä**, na sev./ **hriáč**, **sjač**, **vjač**, **l'jač**, **smjač** **sa** v strede/ **hriáč**, **sjač**, **vjač**, **l'jač**, **smjač** **sä** v Striežovciach, Drienčanoch a na Slizskom / **hrieč**, **sječ**, **vječ**, **lieč**, **smječ** **se** na ostatnom juhovýchode.

Ostatná charakteristika jednotlivých menších nárečových skupín na Blžskej doline.

a) Blžská dolina severná

18. **Krokavské nárečie** v Krokave sa od ostatného severu odlišuje výrazne svojím mäkkým **š**, **č**, **šč**, s ktorým sa zhoduje s neďalekou Polomou na vrškoch severných. Okrem toho je to vôbec najmäkšie nárečie Blž. dol., lebo má typ **d'ixač**, **mlad'í xlap**, **mlad'iho xlapa**, **mlad'ie**, **moťika**, **t'í si sprost'í**, **sprost'iho**, **sprost'ie d'eči**, **z robot'i**, **žeňi**, **s peňi**, **pekňi xlap** a **pekňie žeňi**, **l'ist**, **l'ipa**, ale aj **skal'i**, **voľi**, **mal'í**, **mal'iho**, **mal'ie domi**; má **h** jediné z celej doliny už zhodne s Ratkovskou a Muránskou dolinou, napr.: **mohem** – **moheš** – **mohemo** – **mohú**; **nohe no**, **aghe bi ňi**; má len pl. **roki**, **vrxi**, **ruki**, **nohi** zhodne tiež s Ratkovskou dolinou a ostatným stredným Gemerom; naproti tomu má dôsledne dat. – lok. sg. **ruke**, **nohe**, **muxe**, v Amerike tiež zhodne so stredným Gemerom. Má už hodne stredogemerských a typicky gemerských slov, ako: **prtok** (obrus), **kužel'** (praslica), **stvoren** (klin na voze), **mašuŋki** (egreš), **zimórijä** (krtica), **stodola**, **kip'et** (pik'et), **pšola**, **šolo**, **Pámbox si daj dobrí d'en!** **Zdravi si ostaň'e!** (pozdravy), **ňito su tu**, **potomá**, **án tam taló**, **vizba** – **do vizbi**, **pokoňi rás**, **prñieš**, **zmláveč sä**, **roskladač** (rozprávať), **ribajzel'** – **ribajzľovač**, **skoknúč**, **veľé**, **ebi**, **triem**, **kázeň** – **kázaľi**, **vľidňi** (farár), **tuŋši** (lacnejší), **da vra takí**.

19. **Popročské nárečie** na Poproči: celkove podobné ako krokavské, ale tvrdšie, s tvrdým **š/šuo**, **šo/č**, **šč**; má **d'ixač**, **moťika**, **skal'i**, **žeňi**, na rozdiel od Krokavy má dat. – lok. sg. typu **ruki**, **nohi**, **muxi**, v Ameriki, **robeu** ako ostatná Blž. dol., pl. typu **roki**, **vrxi**, **ruki**.

20. **Brádňanské nárečie** v susednom Brádne je skoro to isté, veľmi

mäkké, rozdiel len v tom, že tu je pl. **ruke, roke, vrxe, muxe**.

21. **Zdychavské alebo ratkovskozdychavské nárečie** v Ratkovskej Zdychave a v susednom Rovnom je skoro to isté, tiež veľmi mäkké nárečie ako na Poproči, alebo v Brádnom, ale popri **d'im, do zahräd'i, mot'ika, z robot'i, žeňi, pekňje baraňi** má už len l stredné, či tvrdé, a teda **skali, voli**, ale aj **lipa, slina, buli**, i keď dnes napodobňujú susedov a vyslovujú s cudzím aj **l'ipa, al'e, sl'ina, bul'i**. Je tu zhodne s Krokavou pl. **ruki, roki, nohi, rohi, muxi, vrxi** a dat. – lok. sg. **ruke, nohe, muxe**.

22. **Potocké nárečie** v južnejšom Potoku je skoro to isté, tiež veľmi mäkké s **d'íxač, mot'ika, žeňi**, ale **lipa**, ale s typom **haluške na miski**, ako má už ostatná Blž. dol. juhovýchodná. Niekedy sa drží **-n** miesto **-m** na konci typu **son, volán, sen** v reči žien, ktoré do tejto malej dedinky prišli z južnej oblasti so zmenou **m > n**.

23. **Lipovské nárečia** v susednom Lipovci je dnes zrejme dvojaké vzhľadom na to, že pôvodní, starí Lipovčania sú tu len asi na polovicu s obyvateľmi, najmä ženami, ktoré sa prisťahovali z južnej oblasti tvrdej a so zmenou **m > n**. Je preto v reči starých obyvateľov mäkké ako v susednom Potoku a inde na Blž. dol. sev. a má typ **d'íxač, mot'ika, žeňi**, ale **lipa, skali** u týchto, zatiaľ čo prišelci z juhu hovoria veľmi tvrdo nielen **díxač, motika, ženi, lipa, skali**, ale aj každú pôvodnú slabiku **dy – ty – ny – ly** a potom aj s prehláskami **u > i** a **o > e**, a teda **ocevi, slip/slíbič**. Dnes začína prevládať južný, tvrdý typ. Lipovec však uvádzame zatiaľ v oblasti s **m, u, o** a mäkkým **d'íxač, mot'ika, žeňi** vzhľadom na to, že starí takto hovoria.

b) Blžská dolina stredná:

24. **Striežovské nárečie** v Striežovciach v bočnom prítoku Blhu niekedy aj Blžcom nazývanom. Je veľmi mäkké a má všetky znaky ostatných nárečí Blž. dol. strednej, teda prehlásku **u** v **i**, **o** v **e**, zmenu **m** v **n**, ale má nielen **mäso, vädnuč**, alebo **jäzik, ocä, koňä**, ale aj **jä** zhruba tam, kde má spisovná slovenčina **ja** a má teda napr. **pjätok, robjä**, ale **kúpä, trúbä, hriäč, hriäu, lepšjä** zem.

25. **Hrušovské nárečie** v susednom Hrušove je tiež veľmi mäkké, ale má **ä** len v krátkych slabikách po perniciach typu **mäso, vädne**, alebo po krátení v **kúpä**, ale má strsl. **ja** v **pjätok, robja** a tiež **nosja, hriäč, hriäu, farbjar**, nemá **l'**.

26. **Ostrianske nárečie** južnejšie je hodne odlišné od hrušovského najmä svojou tvrdosťou, pretože má mäkké **d', t', ň, l'** len v slabikách **d'á/**

d'a, t'á/t'a, ňá/ňa, ľá/ľa, napr. **d'ábó, bjéd'a, mút'a, krščjéňa, okuľ'ár, xváľ'a** už zhodne s neďalekou Pápčou. Má ešte **ja**, napr. v **piatok, robja**, ale **kúpä, nosja**, ale **mút'a**.

c) Blžská dolina juhovýchodná:

27. **Drienčanské nárečie** v Drienčanoch v susedstve je celkom iné, lebo okrem najzákladnejších spoločných znakov celého juhozáp. kúta, t. j. zmeny **m** v **n**, prehlásky **u** v **i**, **o** v **e** a krátenia rytmickým zákonom a zákonom posunutej dĺžky je tu jednak **jä** za nosovku **ę** v dlhých slabikách, napr. **piatok, robjä, nosjä, platjä**, a teda vlastne za každé spisovné **ja**, ale okrem toho aj za každé spisovné **je**, takže je tu všeob. napríklad aj **bjäli, piäsen, nevjän, nesjä, dobriä deči** a ešte navyše aj zmena **uo** na **ua**, a teda napr. **šua** (čo), **muaj, puajde, spuäso, buap**, a tiež **dobrua žitä**. Toto **ua** má zhodne so susednou východnejšou Ratkovskou dolinou, odkiaľ ich obyvatelia asi pôvodne prišli ako poddaní toho istého hradu Drienku nad Rybníkom. Je veľmi **tvrdé nárečie**, jedno z najtypickejších gemerských nárečí vôbec.

28. **Pápčanské nárečie** v susedstve je už odlišné. Je tvrdé, okrem prípadov **d'a – t'a – ňa – ľ'a**, ako **mlád'a, mút'a, kuxiňa/krščjéňa, cibul'a/xváľ'a**, podobne popri typicky blžskodolinskom **t'/č** v slovách **páč, záč, smrč**, počuť tu v tejto celkom malej dedinke s pomiešaným obyvateľstvom aj **pät, zät, smrt**, zhodne so susednými Zahoranmi a Vyš. Pokoradzou z Rim. dol. juž. Pápča má ďalej už typicky blžskodolinské južné **je** za **ę**, a teda napr.: **pietok, robje/ kúpä, pjeti, prietka**, potom aj **mojje, našje, ulicien, ulicjex**.

29. **Budikovianske nárečie** v susedstve, v Teplom Vrchu a Budikovoch je podobné, ale nemá vôbec mäkké spoluhlásky okrem slov prevzatých z maďarčiny; má **ä** v **mäso, jäzik**, ale aj **ocä, dušä, jäušä, na žirä**, alebo po krátení v **kúpä, xvälä, pilä**, ale vždy **je** za dlhé **ę** a **á** v niektorých koncovkových prípadoch, napr. **pietok, robje, nosje, platje, mojje, našje, lepšje, dušjen, dušjex, farbjer, hrjеч, hrjеu**.

30. **Hostišovské nárečie** v Hostišovciach v susedstve má okrem prebraných spoločných vlastností odlišne a svojsky najmä **e** za každé praslovan. **ę**, **a** v krátkych slabikách, a **je** po dĺžke, **e** v dlhých slabikách, pravda, okrem spoločných prípadov slabík **já – čä – žä – šä**, takže je tu napr.: **meso, peč, deseč, zajec**, ale aj **je son, jeuše, žune, kuxine, cibule, od oce, s kone**, potom **pietok, robje/kúpe, xväle, trube, píle, múte, pie-re, krščjéne, Rusädle**, a tiež **našje, vašje, lepšje, krajšje žjeuše, dušjen**,

dušĭex, f krompliex. Typické pre Hostišovce je časťica **vrej**, rodové posesíva typu **Gĭérecex, Gešex, Galox báčo, nene, husi, voli.**

31. **Slišťianske nárečie** v susedstve v malom Slizskom má okrem spoločných javov odlišné najmä tieto: má hodne **ä** za **ę** i **a** v krátkych slabikách, aj rytmickým zákonom, alebo posunutou dĺžkou krátených, napr.: **mäso, vädne, zäch, päč**, ale aj **kúpä, trúbä, xvälä**, potom aj **ócä** (ovca), **od ocä, jäušä, bläxa**, zatiaľ čo v dlhých polohách je za **ę** i **a** už **jä** ako v Striežovciach, napr.: **piätok, robjä/trúbä, kúpä**, tiež **pälä, xvälä**, potom aj **cizjä, lepšjä lúka**, tiež **našjä, vašjä lúka, dušjän, dušjäx**. Je to veľmi tvrdé nárečie. Typické sú tu rodové posesíva typu **Hucé, Ambrúšé báčo, nänä, husi** popri **Koščálox**.

32. **Španopol'ské nárečie** v susednom Španom Poli v susedstve s Ratkovskou dolinou je veľmi tvrdé nárečie a aj inak značne odlišné najmä od ostatných nárečí Blž. dol. juhovýchodnej a okrem tvrdosti je dosť blízke blžskodolinským nárečiam severným. Celkove má charakter prechodného nárečia medzi Blžskou a Ratkovskou dolinou, lebo má znaky nárečí jednej i druhej doliny.

Zo znakov Blžskej doliny ostatnej je aj v Šp. Poli nezmenené **je – ůo**, a teda **bjeda, muoj, dobroŭo**, posunutá dĺžka len v type gen. pl. **hrúšok, slívok**. Zo znakov stredogemerskej Ratkovskej doliny v susedstve má už zmenu **ŭo – ó, ej – é** v type **išó, kládó**, ale aj všade inde ako v **róno, xlapó** gen. pl., **brató sin** a **domó**, alebo **s té dobré zemi**, ktorá je na celej Blžskej doline, podobne typ **umrúč – umrú som** zhodne tak s Blž. dol. ostatnou a Ratkovskou dolinou a konečne aj veľa **ä, ä** za praslovan. **ę** i **a** a tiež zhodne s Ratkovskou dolinou a celou oblasťou stredného Gemera je aj tu popri **rásoxa, rásoška** už aj **rázvora**.

II.

NÁREČIA STREDNÉHO GEMERA (STREDOGEMERSKÉ NÁREČIA)

Ich oblasť tvorí najväčšia časť Gemera s pomerne dlhou Ratkovskou dolinou na západe, Muránskou v strede a Štítnickou na východe. V strednom Gemi je najviac dedín a najviac obyvateľov, hovorí nimi teda najviac Gemerčanov.

Stredogemerské nárečia nadväzujú na strsl. nárečia juhozápadného Gemera, najtesnejšie na nárečia Blžskej doliny na západe, ale majú aj niekoľko východoslovenských prvkov. Ich strsl. charakter je ešte značne silný, aj keď nie celkom rovnaký v nárečiach všetkých troch dolín. Aj zo zemepisnej polohy vyplýva, že najstredoslovenskejšie sú nárečia ich Ratkovskej doliny na západe. Potom východnejšie položená Muránska dolina má už výraznejšie prvky východnej slovenčiny a Štítnická dolina na východe stredného Gemera má výchsl. prvkov ešte viac. Z toho vychodí, že **Ratkovská dolina má najčistejšie, najopravdivejšie gemerské nárečie vôbec. Podľa ich výrazných** a od spisovnej slovenčiny aj ostatných strsl. i slovenských nárečí vôbec veľmi odlišných krikľavých **znakov** a zmien **nazývajú sa gemerské nárečia aj najzvláštnejšími a teda najexkluzívnejšími nárečiami slovenského jazyka vôbec.**

Stredogemerské nárečia predstavujú osobitnú formu strednej slovenčiny, aká sa nikde inde na Slovensku nenachádza. Majú predovšetkým všeobecne stredoslovenský charakter väčšiny strsl. nárečí vôbec. Zo všeobecne strsl. znakov sú na celej oblasti stredného Gemera:

1. Prízvuk spravidla na prvej slabike v slove.
2. Strsl. **rat-** všade v slove **rasoxa, rasoška** zhodne s Blž. dol. západnejšie, ale tu navyše ešte dôležité slovo starej roľníckej kultúry **rázvora**, pričom obidve slová siahajú až po Spiš. Ostatná väčšina slov má výchsl. podobu **rot-: rokita, rožen, rošcep.**

Niektoré všeob. strsl. javy majú tu zvláštnu stredogemerskú podobu, napr.:

1. Strsl. **ie** sa tu zmenilo všade na **ia** okrem málo obcí s **jä** na Ratkovskej

- doline tak, že je tu všeob. **bĭada, vĭara, dobriã slovã**.
2. Strsl. **uo** sa tu všade zmenilo na gemerské **ua, va, a: buap/hvara, maj/muoj**, v koreni, kým v prípade **dobruã slovo** je už len na Ratkovskej doline.
 3. Všeobecne strsl. **ou** sa tu všade zmenilo na typicky stredogemerské **ó** v prípadoch: **s tó dobró ženó, päč xlapó, brató dom, róno, domó**.
 4. Všeobecne strsl., ale už aj výchsl. **ej (ej)** sa tu všade zmenilo v typicky stredogemerské **é** v prípadoch: **s té dobré naše zemi, skoré, velé, vácé**.

Ďalej sú tu znaky, napr. strsl. nárečí južného typu:

Striednice za jery, a to najmä **o** za tvrdý jer v slovách **tot, koj, kodi, ftodi, kobi, ktor** a potom aj **mox, von, voš** a potom v prípadoch nielen **predok**, ale aj **domšok, xlapšok** sú vlastne v celom Gemeri, v susednom Novohrade, pravda, hláskoslovne už **tuót, kot, kode, tode, kobe**, ale už **koruót, keréi** a len v slovách **kode, tode, kobe** aj okolo Krupiny v Honte. Stav v Gemeri ukazuje, že asi tu a v susednom Novohrade bola fókusová oblasť tohto javu. Preto ho uvádzame medzi výraznými gemerizmami.

* * *

Zhodne so severnejšími strsl. nárečiami už sever Novohradu a Zvolena je v strednom Gemeri všade.

1. Len dlhé **ã** za praslovan. **ę** v dlhých polohách a tiež praslovan. dlhé **á**, a teda v prípadoch ako sú napr.: **pãtok, pãtí, robã, kúpã, platã, vidã**, alebo **jã, vojãk, mojã, našã** (žena), **dušãm, dušãx** popri **dušom, dušox** miestami, potom aj **hrãč, hrãli, sãč, sãli**.

Pri krátkom **ã** je situácia už iná, lebo dôsledne je len na Ratkovskej doline popri dlhom **ã**, ale východnejšie je zaň už **e**.

2. Okrem uvedenej genetickej súvislosti horizontálnej treba pripomenúť aj súvislosť alebo náväznosť vertikálnu. Podľa nej sú napríklad aj nárečia severnej časti stredného Gemera mäkké, alebo dokonca veľmi mäkké, ako to bolo aj na susednej Blžskej doline, strednej a južnej časti veľmi tvrdé.

3. Dôležité v strednom Gemeri je tiež členenie podľa dolín. Z neho vyplynie aj rozhranie stredoslovensko-východoslovenských nárečových prvkov, alebo východná hranica stredoslovenských a západná hranica či izoglosa východoslovenských prvkov.

Ako nárečovo jednotnú oblasť charakterizujú stredný Gemer okrem uvedených strsl. nezmenených, alebo gemersky zmenených javov ešte tieto:

1. Kvantita neobmedzená žiadnym zákonom, takže môžu za sebou nasledovať aj dve-tri dlhé slabiky. Výnimku tvorí len nárečie neskoršie kolonizovanej Mur. Huty a Mur. Zdychavy, kde vôbec nie sú dĺžky. Podobne sú tu typicky gemerské prípady kvantity, ako sú napr. dĺžky tam, kde v ostatných strsl. nárečiach a ani v spisovnej slovenčine nie sú, napr.: **hát, rás, edorás, zánhláč, terás; táč/tájč, kršáx, s tímá, ústá, na lúkáx, múdrá, mojã, našã, séje, hréje, véje, sméje sã; varéka, s té moje zemi; skoré, dälé, velé, vácé; s tó dobro ženó, päč xlapó, brató sin, róno, domó, ló, dló; hvara, vrguaš/vrgvaš, bóka (lopta), sóva, óvat, potkóka, litróka, knázóka, žótí, šógor, rakadó, bagó; pri oranú, na našú, na nú, fíjalka, ítro, vloní, s xlapí, s xlapmí; halúški, hantúx, umrúč, umrúli**. Krátkosť je tam, kde v iných nárečiach a v spis. jazyku je dĺžka: **pomahač, pámbox xran, rasoški** a individ. aj **rásoski, rázvora** i **razvora, rano, pajt, pajdemo; ist, prič/prist, odič/odist, kim, zákim; žišč, žitã, tix dobrix, tím dobrim, su, kručí**.

2. Prízvuk na prvej slabike okrem spomenutej Mur. Huty a Mur. Zdychavy s prízvukom na predposlednej slabike.

3. Jednotné striednice za jery, najmä výrazné gemerské **o** v **tot, koj/koť, kodi, ftodi, kobi, kotor, edon**, ale aj **oves, ocet, xrbet, kotel**, ale **hrnšok, stromšok, deska, žišč, loška, len**.

4. Izogl. **-mo: žijemo, pomo**, len Mur. Huta s **-me**.

5. Izogl. **rat-** v slove **rasoxa** a **rázvora** všade.

6. Izogl. typicky gemerskej zmeny **č** na **š**, a teda **švá, šítač, maška** všade, len Mur. Huta má **č**.

7. Izogl. slabič. **r – ř** všade takto.

8. Izogl. spoločných slov: **stodola, ohlážidlo** (zrkadlo), **hantúx, hantúšok / hantúška, hantúšoška** (uterák, obrúsok, plachta, šatka), **péna** (ceruza), **bóka** (lopta), **povedač/pódač, zmlávãč sã/zmlávet se, zimórija** (krtica), **trnáva prase** (Ratk. dol.), **trnovia prase** Mur. dol. a Štít. dol. (jež), **sopon, borsuk**.

V mnohých ďalších javoch stredný Gemer už netvorí takúto jednotnú nárečovú oblasť.

* * *

Ak sa odhlíadne od Muránskej doliny severnej, tvorí Ratkovská dolina spolu s Muránskou jednu a Štítnická dolina druhú oblasť s odlišnými javmi, napr.:

1. Izogl. **č/t** a teda napr. **plačič** na Rat. a Mur. dol. /**platit** na Štítnickej doline.

2. Izogl. **ž/d** a teda napr. **živí/diví, viží/vidí**.

3. Izogl. **šč/st, št**, a teda napr. **košči/kosti, ščep/štep**.

Tieto tri zmeny nie sú ani na Mur. dol. juž. v tzv. jelšavskom nárečí v Jelšave a v Kopráši, kde je **t, d**, ale **šč**.

4. Izogl. **slŕko/slŕŕko**, a teda slabičného **l** okrem **žótí i žltí** na Rat. dol. a Mur. dol. všeobecne, ale viac už len so sprievodnou hláskou, a teda napr. **slŕŕko, dlúho, jebuko** na Štít. dol.

5. Izogl. **šrjaslo/šerjaslo**.

6. Izogl. drobnejších javov: **ič, prič, préč, táč, néč, zič, vajč** na Rak. a Mur. dol./ **ist, prist, zist, prejst, tajst, nejst** na Štít. dol.; **šva/ša, koj/kot, ló/dló i dlókát, neská/neskát, semká/semkát, nu/nukát, ešče/eštek, dosău i dosiŕ/dosât, tag án/tag át, kolomas/kolimas, bíš/biš, harmanšok/harmúnšok, cecok/cicok, poskonja konope/paskonja konope, hlís-ta/xlís-ta, xuxolák/uxolák, uxár, po stojăčki/ po stojăški, zes/ces**.

7. Izogl. **horári/horäre**, niekedy presahuje **e** aj na Mur. dol. sev.

8. Izogl. gen. pl. typu **hrúšok/hrušox, vežiar/vedrox, žian/ženox**.

9. Izogl. názvu obcí typu **Kemänäne** na Ratk., **Kemenene** na Mur. dol. a **Kamenani** na Štít. dol.

10. Izogl. **do Lašanó, do Klinckó, do Filkó/Grliše, do Bencki, do Gala**.

11. Izogl. niektorých slovníkových rozdielov: **krompele/grúle, păn-cle, pencle/pencurăki, krăjik/okrajšok, okrušok, opekance/zuzăki, ohlăžidlo/hledidlo, švăbelki i mašini/švăbliki, šparhét/špároven, piklet/pitvor, hršă/hluza, stromík/jezulan, petrenec/rudaš, krívăč/šentat, kríví/šentaví, obrus/prtok, răt** (v kuchyni), **sudi, obat** Rat., **ovat** Mur. dol./ **bugăr, bogăr** Štít. dol., **šúl na smreku/korkolús, zízelen/barvjanok**.

* * *

Ratkovská dolina na jednej a Muránska dolina so Štítnickou na druhej strane majú tieto znaky:

1. Izogl. **takua** či **takva** **žitä** na Ratk./**takja** **žite** na Mur. a **takja** **dite** na Štít. dol., podobne aj **dobrua/dobria**, **malua/malja** všeob.

2. Izogl. **daŭ**, **robiu** na Rat. dol./**dal**, **robil** na Mur. a Štít. dol.

3. Izogl. **srešnä/šerešna**.

4. Izogl. lexikálnych prvkov: **sliapka/kura**, **škribec/kaník/praslička/šaxor/oselník**, **nabúkač sä/nahúkač se**, **-at se**, **zigač (statok)/bezgač**, **-at**, **vara/vera**, **celkom/calkom**, **kus**, **kúščik/dakus**.

Okrem toho majú jednotlivé doliny ešte ďalšie javy.

* * *

(5) Ratkovská dolina

Sú tu **najgemerskejšie nárečia**, **najexkluzívnejšie slovenské nárečia** vôbec, lebo majú všetky exkluzívne znaky gemerských nárečí. Sú to **najvlastnejšie gemerské nárečia s veľmi starými alebo archaickými znakmi**. Geneticky súvisia najmä s nárečiami susednej Muránskej a ešte aj Štítnickej doliny na východ a s nárečiami Blžskej doliny na západe. Ich izoglosy presahujú v mnohých prípadoch na východ, menej už na západ. Znamenajú a predstavujú strsl. nárečia, ktoré sú pomerne hodne vzdialené od zvolenského centra.

Ratkovská dolina je poslednou oblasťou, na ktorú siahajú tieto strsl. všeobecné javy, okrem vyššie uvedených:

1. Izogl. strsl. **sr/výchsl. str**, a tak napr. **sreda/streda**.

2. Izogl. strsl. obal'ovania **l/u** obmedzeného tu už len na slovesné partic. l-ového, a teda typ **daŭ**, **maŭ**, **išó**, **spadó/ z išou**, **spádou**.

3. Izogl. prít. strsl. **-jäm/-jam** z **-jem**, a teda **nesjäm/nesjam**, ktoré len máličko presahuje aj na susednú Muránsku dolinu juž.

Na Rat. dol. sú potom už napríklad znaky len niektorého typu strednej slovenčiny.

* * *

Strsl. severovýchodná alebo periférna zasahuje celú Rat. dol. tým, že zhodne s celou touto strsl. periférnou oblasťou oravsko-turčiansko-liptovsko-zvolenskou je aj tu:

1. Veľmi mnoho typického **a – ä**.

2. Všeob. dat. – lok. sg. typu **ruke**, **nohe**, **muxe**, **v Amerike**.

Strsl. tzv. južného typu zasahuje na celú Rat. dol. svojím typickým nom. – ak. sg. **lavíc**, **pšenic**, **kukuric**.

Stredná slovenčina južného typu sa stretáva na Rat. dol. so strednou slovenčinou severného, či periférneho typu v type partic. I-ového **robiu** severne od Sásy a **robeu** južnejšie.

* * *

Východná slovenčina presahuje na celú Rat. dol. s týmito systémovými javmi: niekedy zhodne už s Blž. dol., alebo najmä jej sev. časťou.

1. Izogl. väčšiny slov s **rot-** ako so strsl. **rat-**.
2. Izogl. jednoznačného typu infin. **videč, sedeč, rozumeč** vždy s **e** proti strsl. **ie (vid'iet', sed'iet')**, **e** ako všeob. do vých. slov.
3. Izogl. výchslov. typu **moro, polo, srco, ojo**, ktorá je vždy aj na severnej časti celého juhozáp. Gemera.
4. Izogl. výchslov. typu pl. **mojo, našo, vašo husi, deči, slová**, ktorá je čiastočne aj na susednej Blž. dol. sev.

* * *

Rat. dol. sa delí na severnú a južnú okrem uvedených javov d'alej ešte aj v týchto:

1. Izogl. mäkkého severu proti tvrdému juhu. Na celom severe je zhodne so susednou Blž. dol. sev. a tiež Muránskou dolinou severnou aj v prípadoch **d'íxač/mlad'iho, mot'ika/bohaťimu, žeňi/pekňiho**, ale už **liko, skali**, ale aj **lipa**, takže je tu veľa **d', t', ň**, ale už len jednotné **I** tvrdé.
2. Izogl. **jama, jahoda, Jano, Jalšäva, jasle, jazik, jablko** na juhu proti **jäma, jähoda, Jäno, Jälšäva, jäsle, jäjik** na sev.
3. Izogl. zmeny **ie** na **jä** a **je** na **ja**, a teda typu **biäda/biada, viära/viara, viäm/viam**, pričom **jä** je v Ratk. Bystrom, Filieri a v Hrlici na severe a potom ešte v Ratk. Sucheji a Rybníku na juhu proti **ja** všade inde.
4. Izogl. tvarov **umreč, umreu** na samom severe/ **umrúč, umrú** už aj na sev. a potom na celom juhu všeob.

* * *

V rámci severu a juhu sú ešte ďalšie menšie nárečové skupiny.

a) **Sever rozoznáva nárečie:**

33. **Ratkovskobystrianske nárečie** v Ratk. Bystrom, Filieri a Hrlici.

34. **Sirkovské nárečie** v Sirku. Hlavný rozdiel medzi nimi je v tom, že ratkovskobystrianske má dôsledne zmenu **ie** v **jä**, a teda **biäda, viära, viäm, hriäx, biälí, riätko, dobriä d'eči**, sirkovské systémy už zhodne s väčšinou juhu len **ja**, a teda len **biada, viara, viam**. Hrlica má ešte ako

zvláštnosť výslovnosť **xläp, xläu** proti **xliäp, xliäu** inde; tu všade je typ **umreč, umreu, umrela**, ale počuť vplyvom juhu aj **umrúč, umrúla**. Všade je veľmi mäkké nárečie, má mnoho **ď, ť, ň** ale len **l**.

b) Juh má nárečia:

35. **Ratkovské nárečie** v Ploskom, Ratkovej a v Repištiach. Na rozdiel od predošlého mäkkého je veľmi tvrdé všade. O bývalej mäkkosti svedčia len prípady **živí, viži, čixo, plačič, košči, z radoščó**. Má len **ja** v **biada, viara, dobrja deči**; podobne len **ua** vyslovované ešte znateľne s bilabiálnym **u**, a teda **ua: buap, spomuac** po perniciach a iných, len po **k** býva už **va**, a teda **kvara, kvažä, takva žitä**, ale najviac ešte **šua** a menej **šva** (čo), **huara/hvara**, ale je už len **maj** nie **muaj** a **pajde**, nie **puajde**. V samej Ratkovej používajú najstarší dnes už zriedka a nedôsledne archaické partic. l-ové **mahl, spomahl** aj popri všeob. **mahó, spomahó** a tiež **jadó** popri **jadl**.

36. **Lehotsko-brusnícke nárečia** v Ratk. Lehote, Sáse a v Brusníku je podobné, veľmi tvrdé, s **ja** v **biada**, ale proti **robiu, robila, robili** severnejšie je tu už zhodne s ostatným juhom ešte presahom z juhozáp. kúta na Blž. dol. vých. len **robeu, robela, robeli**.

37. **Sušiansko-rybnícke nárečie** v Ratk. Suchej a v Rybníku má podobne ako ratkovskobystrianske nárečie **ja** v **biada, viara, dobrja deči**, ale už nie je mäkké, ale veľmi tvrdé zhodne s ratkovským nárečím a s celým okolím.

* * *

(6) **Nárečia Muránskej doliny** (muránskodolinské nárečia) sú tiež stredogemerské nárečia. Zatiaľ čo ratkovskodolinské nárečia, ako najtypickejšie stredogemerské nárečia, sú v západnej, muránskodolinské nárečia v strednej časti stredného Gemera. Zato však nie sú už také ako ratkovskodolinské. Majú už niekoľko uvedených prvkov východoslovenských, takže ich charakter je už prechodný, sú to prechodné nárečia z ratkovskodolinských do štítnickodolinských nárečí, alebo lepšie z vlastných gemerských stredoslovenských už do východoslovenských nárečí.

Nárečia Muránskej doliny sú ako stredogemerské nárečia blízke ratkovskodolinským nárečiam na jednej a štítnickodolinským nárečiam na druhej strane. Zaujímajú zvláštne miesto medzi strsl. a výchsl. nárečiami ako **typicky prechodné nárečia stredoslovensko-východoslovenské**.

* * *

Majú ešte stále skoro všetky typické strsl. alebo stredoslovensko-gemerské a potom aj typicky gemerské prvky. Tak je to napr.:

1. Izogl. všeob. strsl. prízvuku na prvej slabike, okrem Mur. Huty a Mur. Zdychavy na Mur. dol. sev.

2. Izogl. všeob. strsl. zachovanej kvantity, a to v gemerskej podobe bez krátenia alebo iného obmedzovania zasa všade okrem uvedenej Mur. Huty a Mur. Zdychavy bez kvantity.

3. Izogl. strsl. **rat-** v slove **rásoxa** a **rázvora** proti **rot-** v ostatných slovách: **rokita**, **roš'ep**.

4. Izogl. strsl. **ä** periférnej oblasti, najviac už trochu zatvorenejšieho, všade; Mur. Huta a Mur. Zdychava majú v dôsledku straty kvantity len **ä**, napr.: **robä**, **kosä**, Mur. Dlhá Lúka má už é zjavné štandardné, predné: **robé**. Krátke **ä** okrem toho, lenže v iných polohách, má okrem uvedených obcí M. Huta a M. Zdychava najmä Muráň a Mur. Lehota, kde je aj **mäso**, **vädnúť**. Krátke **i** a dlhé **ä – ä** má len Rákoš, pretože tam presahuje zo susednej Rat. dol. Na Mur. dol. strednej a južnej je len **meso**, **tele**.

5. Izogl. slabičného **r – l** všade skoro rovnaká, s výnimkou len v slove **žótí**, v reči mladších len **žltí**.

6. Izogl. datív – lokál sg. typu **ruke**, **nohe**, **muxe** ako je v severných stredoslovenských, ale aj vo východoslovenských nárečiach.

* * *

Niektoré iné stredoslovenské prvky už nie sú na celej Mur. dol., ktorá sa práve aj vzhľadom na takýto stav člení ďalej na menšie oblasti podľa častí doliny. Tak je napr.:

1. Izogl. stredoslov. zachovaného, nezmeneného **ie – uo – ou – ej** v prípadoch ako **bieda**, **viera**, **dobrie d'et'i**; **muoj**, **puojd'em**, **buop**, **dobruo d'it'a**; **s tou našou dobrou ženou**; **s tej dobrej žeňi**. Na Mur. dol. severnej proti typicky stredogemerskému zmenenému **ie > ia**, **uo > ua**, **va**, **ou > ó**, **ej > é**, napr. **biada**, **buap**, **šva**; **s tó dobré ženó**; **s té dobré žeňi** v strede a juhu.

2. Izogl. nezmeneného stredoslov. **sr**: **sreda**, **prosriedok** len na severe, proti **streda**, **prostredok** v strede a juhu.

3. Izogl. nezmeneného **t' – d' – st' – št'**, a teda **plat'it'**, **d'iví/ vid'ím**, **kost'**, **št'ep**, **eš'te** len na severe a strede, proti už gemerskému **plačič**, **živí**, **viží**, **stena**, **košč**, **ešče** na juhu.

4. Izogl. stredoslov. **ľ** v **ľipa**, **aľe** len na severe, proti **l** v strede a na juhu.

5. Izogl. pôv. tvrdého **-ľ** > **-u**, teda typ **dau**, **mau** len na severe, proti **mal**, **dal** vždy s **l** v strede a na juhu, na severe aj typ **iš**, **priš**, inde len **išól**.

6. Izogl. stredoslov. **dobruo** len na severe, proti **dobria** v strede a juhu.

* * *

Jednotu Muránskej doliny aj vzhľadom na uvedené menšie rozdiely vytvárajú najmä typicky gemerské prvky:

1. Izogl. pl. **-mo**: **žijemo** všade jednotne, len Mur. Huta má už dôsledne **-me**: **žijeme**.

2. Izogl. typicky gemerského **tot**, **koť/koj**, **kodi**, **todi**, **kobi**, **kotor**, **edon** všade, len Mur. Huta má **ten**, **keť**, **kedi**, **kebi**, ale **kotor**.

3. Izogl. typicky gemer. **č** – **š**: **šo**, **maška**, len Mur. Huta **čo**, **mačka**.

4. Izogl. typicky gemerského **-iho**, **-imu** v **dobriho**, **dobrimu**.

Jednotlivé časti nárečí **Muránskej doliny** charakterizujú ešte tieto ďalšie javy:

* * *

a) Nárečia Muránskej doliny severnej

Majú jednotne len uvedené prvky stredoslov. nárečí, ako zachované **d' – t' – ň – ľ** a tiež **st'**, **št'**, **ie**, **uo**, napr.: **s t'ebou**, **sebou**, ale v niektorých ďalších prípadoch sa už rozchádzajú a rozpadávajú na ďalšie ešte menšie skupiny. Sú to:

38. **Muránske nárečie** v Muráni a Muránskej Lehote. Je veľmi mäkké, lebo má aj **d'íxat'**, **moťika**, **žeňi**, **skal'i**; za praslovan. nosové **ę**, má po perniciach v krátkych slabikách **ä**, a teda **mäso**, **väší**, **hovädo**, inde **a**: **t'a-hat'**, **zat'**, **dvacat'**, **t'el'a**; v dlhých slabikách po perniciach **ä**: **pátok**, **robá**, ale po ostatných **á**: **poťáhnúť**, **prást'**, **prátka**, **dvacát'í**, **t'el'átko**, **xod'á**, **vid'á**; podobne aj za praslovan. **a** po mäkkých alebo pôvodne mäkkých spoluhláskach má v krátkych polohách **a**: **šas**, **oca**, **poľ'a**; v dlhých alebo tu nárečovo dlhých **á**: **já**, **voják**, **mojá**, **našá**, **ľepšá**, **krajšá**, **šál'ení**, **šátor**, **žadat'**, **št'áp**, **viľáhnúť**, **zohrát' sa**, **posát'**, tak že je tu viac **á** ako v spisovnej slovenčine; slabiky **ka**, **ga** sú napríklad v slovách typu **Kameňaňe**, **kameňe vo mľiňe**, **skäd'e**, **käd'ieška**, **käd'í sa**, **ukázat'**, **roskázat'** aj **ukáš**, **roskáš**; **gät'e**, **do gätí**, má **šťiricat'**.

39. **Dlholúcke nárečie** v susedstve je podobné, mäkké, ale má už len **l**: **lipa, ale**; potom veľmi výrazné striednice za **ę**, a to v krátkych slabikách po perniciach **e** zhodne so susednou Mur. dol. strednou a južnou: **meso, mekí**; po ostatných je: **t'ahat', zat', t'e'a**, ale **d'eset', kuóse**, v dlhých po perniciach a po **s** **é**: **pétok, robé, kosé, vozé**, po ostatných už **á**: **xod'á, krut'á, pot'áhnút', prátká, t'e'át'ko**; aj za praslovan. **a** býva v krátkych polohách krátke **a**, v dlhých zasa dlhé **á**: **Jano, jama, jablko, šas, z oca, po'a, duša, ul'ica; já, mojá, našá, vešá, cuzá; st'áto, cicá, nal'át', nal'áu, nal'ála a naját', zašát', ale posát' a smét' sa, sméla sa**; typické tu je: **dlehe lúka, dlehelúckí**.

40. **Hutianske alebo muránskohutianske nárečie** v Muránskej Hute s neskoršou kolonizáciou, je hodne odlišné nárečie, najbližšie s nárečím susednej Mur. Zdychavy. Celkove patrí viac na Hron ako do vlastného Gemera, kam ho zaraďuje len prítomnosť **ä**, **kotra, takje, takiho, hrnčok** a niekoľko ďalších, najmä lexikálnych prvkov. Má ďalej tieto znaky: **razvora, rašt'epa, rasoxa i raspóra**, proti **rosnuť, rokita, rospiŋka, vlo-ni**; nepozná dĺžky, prízvuk je na predposlednej slabike, je veľmi mäkké a má **d'ixat', tvrd'iho, moť'ika, zabiť'imu; žeňi, skaľi**; má **von, voš, odo-hnat', pätok, predok i xlapčok**, nemá gemerské **-mo**, ale **-me**: **id'eme, žijeme, pome**; má **t'en, keť, keď'i, kebi**, ale **koter/kotra**; má **č** v **čo, mač-ka, čitať'**; za praslovan. nosové **ę** má v krátkych slabikách po perniciach **ä**: **mäso, päť, ale zat', dvacať, d'esat', t'e'a, d'it'a**; v pôv. dlhých: **pätok, svätok, robä**, ale už **vid'a, plat'a, nosa, voza** a tiež **t'e'at'ko, dvacať'i prvi**.

Podobne aj za praslovan. **a** v krátkych i v dlhých slabikách je **a**, napr.: **ja, moja, naša, krajša, viša; oca, noža, po'a, sedľak, stoľar, komiňar**; je vždy strsl. **sr**: **sreda, posret; smerječki, smerek** ako na Hrone; **mau, dau, buu, robiu, robila**; má dvojhlásku **ie**, napr.: v **bieli, rietki, takje, malje d'et'i**, ale často naviac v **siednut', zamietat'**, ale už aj **ml'eko, hreš-ňi, oreški; uo** v **muoj, muožem, kvoň, dobrouo/dobrvto, takvo**, ale individuálne aj **tako malo; boľest', boľelo**, ale **bl'ad'i, ľežet', bežet'**; **ľan, ľaxki, ľavi, dajaki, jeden, d'ejmant, ňejd'e'a, väcej, velej, domu, päť xlapcou i xlapcox, päť korun, dvojmi**;

Slová: **krumpier, cencule, primloviť sa, hantušok, kiski, koter, cali, skuorej, bugač, fizole, st'eraŋka (čír), ňi, ňito, točna (baba), krejda, duxňi, zavijačka, obločarka, plokat', prhl'ava, šparhet, brčkavje vla-si, pokrutki (obličky), slezeň, švegeriňa, staro pazd'jera, ohrablo, cin-cerim, rečovať (hovoriť), povedať, parobok, št'ipuľki (šípky), mrkva, Kračun, kupačka, pohrep, past'ir, oldomaš, lada, d'išť, xto, nak, ces**.

41. **Zdychavské alebo muránskozdychavské nárečie** v susednej Muránskej Zdychave má podobné nárečie tým, že nemá dĺžky, že má prízvuk na predposlednej slabike, že je tiež veľmi mäkké, že za nosové *ę* a *a* má tiež *ä*: **mäso, d'evät', d'esat', zat'**, ale aj **pätok, robä, kosä; xod'a, plat'a, nosa, vara**, ale aj **t'el'atko, prasatko, dvacat'i**, a tiež **ja, moja, naša, duša, oca, Revuca**, a **krajša, viša, oucam i oucom**; má aj **Rastoka** v chotári pod Karafovou; má **buu, bula** aj **kopnuu – kopla, umreu – umrela**, ale má aj typické gemerské **tot, kot', kod'i, tod'i, kobi, kotor, jedon a žijemo, bud'emo, pomo**; má slová: **krompel, žiž'ava, kr'ica, obat, šurc, sestrnica, bratrñec, stari ot'ec, stara mať, bašik** (starý muž vôbec), **t'etka, bezgat'** (statok), **bikär** (pastier býkov), **dolu, hil'** (dvojkoľka), **stajeň, smerek** (biely), **skvjerk** (červený smrek), **jelxa, hrozink** (ríbezle), **gagiže** (egreš), **hrät'i xlab** (hrianky), **parohi** (rukoväť na pluhu), **gaťe, šilc** (na šapke), **s'teňka, uliška** (medzi domami), **pougar** (bachter), **seňica** (v stajni), **šop**.

42. **Revúcke nárečie** v Revúčke a Revúcej. Je hodne odlišné od zdychavského i dlholúčkeho v susedstve a tiež mokrolúčkeho v tesnej blízkosti. Je už typicky gemerské s **tot, kot', kod'i, kobi, kotor**; má **-mo**, má neobmedzené dĺžky, veľmi mäkké len **d'** a **t'** napr.: **d'et'i, d'ixat', mlad'iho, z mlad'é ženi; mot'ika, bohat'iho, bohat'ie ženi**, ale už len **list, lipa, skali**; a tak aj **ženi, nízko, ni**; nemá teda zmenu **d' > ž** a **t' > č**, ani **st' > šč**; má už **streda, stret tížne**; má už len **dal, búl, buli**; má už len **bjada, vjara, vjam, dobrija d'et'i**, ale navyiac už aj **dobrija slovo** či **d'it'e**; má **kvan, buap, šva**, ale tiež len **maj, pajd'emo**; má len s **tó dobró ženó** a s **t'é dobré ženi**.

Za praslovan. nosové *ę* má v krátkych slabikách **e**, napr.: **pet', d'eset', dvacet', zet', knes, pred'eno, prase**; v dlhých **ä** nie celkom široké otvorené: **pätok, robä, kosä, vozä, plat'ä, xod'ä, varä** vždy s **ä**; za pôv. **a** je v krátkych slabikách tiež **e** alebo **a**, v dlhých **ä**, napr.: **jetka, jema, jehoda, jeblko, jermok, jerec**, ale **Jano, Janík**, potom aj **krájet', lúšet', bežet', krišet', od oce, s palce**; ale aj **oca, palca** a už len **duša, ulica, kuxina, cibula**, ale **lepšä, krajšä, cuzä zem, voják, buják, šálení, žádost', št'äu** a potom aj **ojä, polä, vajcä, ulicäm, ulicäx** popri **ulicom, ulicox**; **košär, stolär, kominär, nalät', naläl, naläli, smät' se, smäl som se, sät', säli si, hrät', mojo d'et'i/ domi, stromi, Kemenene, s Kemenän, do Št'efan'kó, Janík ot Št'efan'kó, Ščefan'kóci, do Brockó, lóš, d'elé, d'eleko, dló, šria-slo, šerešne, zähata** (medzi domami), **kislí, jeblká rážet' papekom, genc** (sud), **skvjark** (červený smrek), **škatula** (na pečenie), **liavik i tolšärik, xaps, krompele, mrkva, rza, kapce, kanža, val, vos, stval, nvaš, pomi-je, žumarki** (z masla a múky), **žbanok, bucolák** (druh krčaha), **na pajt,**

oselník, pšola, st'jaŋka, žólt'í, tóčna (baba), kúsat', lajblík, kant'iška, zínzelen, breuno, oboze (liace), pjest', t'jest', zmlávet' se, domlovit' se, pódat', poli cest'i, zes cestu.

b) Nárečia Muránskej doliny strednej

43. **Mokrolúcko-turčocké nárečie** v Mokrej Lúke a v Turčoku je podobné, ale má už aj gemerskú zmenu **t' > č** a **d' > ž**, a to v Turčoku jednoznačne len tak, v Mokrej Lúke vplyvom Revúcej individuálne aj **t', d'**, napr.: **d'ечи, živí, viži, plačič, šcep, ešče, došč, s košči**. Je ešte mäkké, lebo má zhodne s revúckym nárečím **t'ík, moťika, bohaťiho, díxač, mlad'i-mu, mlad'ia d'ечи**. Je tu **umrúč, umrúl, umrúli**; za **ę**, a sú tie isté hlásky ako v Revúcej: **streda, stret t'ížne, do Borošó, do susedó**, ale v Turčoku aj **do Nazahrad'e, do ot tuló**.

Slová: **zimórije, trnovia prase, prijenohi na pluhu, šerjaslo, pitvor** (M. Lúka), **krplet** (Turčok), **vizba, do vizbi, kvase** (rukovať na kose), **vara** (vera), **paskonia konope, zimešní, kmatr – kmotra, kvapr, vohled'i, vjatr, frejar, pítaški, zavíječ, zľšč** (žľč), **želúdok, mjašok** (vrecko), **bruslek** (vesta), **galjar, žbánok, loška, ráť** (f kuxini), **skipka, striatka xleba, srešne, pociasok** (ohrablo), **ihrač sa, jelxa, najtro, ohlážidlo, erze, žim, obrtleška** (na okne skrutka), **ožóknúč, pógar** (bachter), **stromík** (na Krašún), **šeščja** (šťastie), **opcáč** (boskač), **Andro u Pečka** (Turčok).

44. **Rákošske nárečie** v Rákoši a čiastočne aj v Rákošskej Bani v susedstve Turčoka je odlišné najmä tým, že je tvrdé a má len **tízden, motika, díxač, mlad'ího**, že má nielen **ä** ako Turčok, ale z celej Mur. dol. vlastnej už aj **ä** krátke ako v susednej Ratkovej alebo na Sirku, a teda: **mäso, vädnuč, prasä, zäč, desäč**, a potom aj **slovänský, dreväni** a tiež **kuxinä, dušä, z ocä, do polä**; zhodne s Rat. dol. má ešte aj prítomník typu **nesiam, veziam, prážiam**, ale má už len muránskodolinské **dal, mal, búl**. Má ešte ratkovskodolinské: **celí, edniho, ednimu, ló, dolinó, lavic, hrzä, srešnä, šrijaslo, jahoda, javor, jablon, jarmok, jalovic, jazik, jasträp, rasoha, zakvalem, mjalú, óvat, potková, sóva, bjas, opä** (zas), **poskonja konope, néna, mamóška** (svokra), **apóš** (svokor), **báči** (starší muž), **bíš pliašč, palanž** z okrajníc (konce dosiek), **do Nemogó – Nemogóci – Nemogovia deči** (husi, domi).

45. **Chyžniansko-šivetické nárečie** v Revúckej Lehote (prv Umrá Lehvatka), v Lubeníku, Chyžnom, Mníšanoch, Jelšavskej Teplici, Gemerskej Milhosti, v Šiveticiach, Kameňanoch, Prihradzanoch a v Nandraži. Je podobné ako mokrolúcko-turčocké alebo revúcke nárečie, ale je veľmi tvr-

dé a má len **díxač, mladiho, motika** a tiež len **deči, idete, budete, nísco, list, lipa**, a má už zmenu **t' > č** a **d' > ž** a **st' > šč**, napr.: **čixo, plačič, živí, vižím, pomaščič, s košči**, nemá už **ä – á**, ale len **e – á**, a teda **peč, desec, knes, zeč; pátok, robá, platá, vidá, telátko; já, mojá, našá mač, lepšá; slosár, malár; sáč, váč, smáč se, naláč**, ale viac **vezmúč, zatnúč** a **najmúč**. V Nandraži-Šiveticiach je ako v Rákoši a Turčoku aj **žim** a **koži, toži** proti **todi, kodi**.

Skoro všade inde, ale hlavne v Jelš. Teplici, Milhosti, Šiveticiach a Kameňanoch je popri **koj** viac **ko** najmä v sandhi (v plynulej rýchlej výslovnosti, reči). V Nandraži-Kameňanoch a Šiveticiach popri všeobecnom muránskodolinskom **-em** počuť dosť často aj ratkovskodolinské **-iam**, a teda **nesiam, veziam, pešiam**, popri zriedkavejšom **nesem, vezem, pešem**, podobne popri pôvodnom **mahem, ag he bi ni, mahól**; počuť dnes tu už aj **mažem, mažú, mahól, nože, no, ag že bi ni**; popri pôvodnom staršom **z oce, s xlapce, duše, ulice, tele, prase**, počuť dnes už aj **z oca, s xlapca, duša, ulica**. Slová sú skoro všade rovnaké ako aj inde na Muránskej doline.

46. **Jelšavské nárečie** v Jelšave a v Kopráši je podobné, lenže namiesto **t'** má **t** a nie **č**, namiesto **d'** má **d** a nie **ž**, ale má ešte **šč**, a teda napr.: **robit, kosit, diví, vidím, deti, ščep, ešče**; potom je tu len **kot**, nie **koj**. Má teda prvky aj ako susedná Štítnická dolina. V novšom čase počuť aj v Lubeníku tieto podoby s **t, d**, popri **č, ž** u domácich obyvateľov, ktorých je stále menej, lebo do novej magnezitky sa hromadne sťahujú príslušníci iných gemerských i negemerských nárečí a tak tu staré nárečie rýchlo bude zanikať.

* * *

(7) Nárečia Štítnickej doliny (štítnickodolinské nárečia)

Majú podľa vyššie povedaného jednak spoločné znaky s nárečiami Muránskej doliny, ale okrem toho už aj samostatné, osobitné znaky, alebo aj znaky spoločné s východnejšou Slanskou dolinou. Podobné, alebo zhodné s Mur. dol. sú najmä najtypickejšie stredogemerské a gemerské hláskoslovné zmeny vôbec, ako **o** v **tot, kot, kodi**, v **zmo, žijemo, pomo; ia** v **bjađa, ua, va** v **buap/bvap**, ale už bez zmeny **t' > č, d' > ž** a **st' > šč**, potom aj tu je ešte zhodne s Mur. dol. **rat-** len v slovách **rázvora** a **rasoxa, rasoški**; je len **str** v **streda, stret tížne**, a je len **meso, pet, zet, knes, tele, prase**, ale už aj **Jeno, jezik, jema, zajec, šes, šeti, oce/oca, duša, ulica**; potom tiež **pátok, robá, kosá, platá, vidá**. Ale aj v týchto javoch sú menšie a väčšie rozdiely na oboch dolinách. Tak je napr.:

* * *

1. Izogl. zmeny **je** > **ia** treba tu doplniť aj ďalším výsledkom **ie** > **a**, pretože **ia** je len po perniciach, hrdelniciach a niektorých ďalších spoluhláskach, ako sú napr.: **biada**, **piaro**, **viara**, **mjara**; **hriax**, **riatki**, **šjarní**, potom najmä v koncovkách typu **slabja** (slovo i slová), **slepja** (dite i deti), **novja** (slovo i slová), **dobria** (slovo i slová), aj **cuzia**, **krajšia**, **božia**, **mašecja**, **kurecja** vajco i vajcá; po hrdelných **takja**, **mekja**, **suxja**, **tuhja** (slovo i slová), ale po **l** je už individuálne počuť s polomäkkým či palatalizovaným **l'**, a teda napr. **xl'iap**, **xl'iaa**, **ml'jako**, **vil'javat**, a tiež **mal'ja** dite i deti, **smel'ja**, **bia'ja** kveti, ale starší dodnes vyslovujú aj tu mäkké **l'**, a teda **xl'ap**, **xl'au**, **ml'ako**, **vil'avat**, a tiež **mal'a** dite i deti, **smel'a**, **bia'a** kveti, potom len **d'a**, **t'a**, **ňa**, napr.: **d'ara**, **tvrd'a** slovo, **ruki**, **mlad'a** deti, **mlad'amu**, **mlad'aho**; **t'ac** (tiet'), **st'anka**, **ut'arat**, tiež **bohat'a** dite i deti, **prestrú'a**, **utrú'a**, **ňa**; nie typické pre túto dolinu: **ňast**, **prňast**, **hňazdo**, tiež **pekňa** slovo i slová, **zeleňa** jebuko i jebuká, **šerveňa** kaxle, a tiež v skloňovaní typu **bohat'aho**, **pekňaho**, **šerveňaho**, **bohat'amu**, **pekňamu**, **šerveňamu**, ktoré sa užívajú dnes už popri **takiho**, **takimu**, **mladiho**, **mladimu**, **bohatiho**, **bohatimu**.

2. Izogl. zmeny **uo** > **ua**, **va**, ale aj **a** jednak zhodne už so západnejšou časťou stredného Gemera na Muránskej a Ratkovskej doline v slovách: **buap**, **kuan/kvan**, **spuasop**, **pomuac**, **puajt**, **puajdemo**, **nuáš**, **hvara/hvara**, **kvažä**, **kvarka**, **dvajč**, **vajč** (vôjst'), **dvar**, **val**, **stval**. Najmä na Rat. dol., kde je už tiež aj **maj** popri **muaj** a **pajde** popri **puajde**, a potom najmä typu **dobrua** slovo, **malua** žitā, **takva** žitā v singulári, na Muránskej doline už len **maj**, **pajde**, **Pasní** večer, **paskoňa** konope, **spasop**. A tak len miesto **ua**, **va** je **a** aj na Štítickej doline všeob. len **maj**, **pajde**, **pajt**, **na pajde**, **spasop**, **paskoňa**, **spomac**, **nemaže** a **nemahól**, ale tu už vždy len výrazne **ša** miesto západnejšieho **šua/šva**.

Z ďalších spoločných javov uvádzame ešte:

3. Izogl. výrazného stredogemerského **ó** miesto **ou**, napríklad dôsledne len **s tó dobró našó ženó**, **domó**, **róno**, ale bližšie k Slanskej doline už aj **rouno** a najmä **ocó**, **ocou** a tiež **Petrmánóce** i **Petrmánouce**.

4. Izogl. výrazného stredogemerského **é** miesto **ej** v prípadoch **s té naše dobré zemi**, **skoré**, **velé**, **delé** všade.

5. Izogl. **str** všeobecne v slovách **streda**, **strední**, **postredok**.

6. Izogl. typu **palška**, **palšku**, **palškom**.

7. Izogl. typu **báčja, báčjovi**.

8. Izogl. **-l** v type **búl, trpel, videl**.

9. Izogl. **ú** v type infin. a participia l-ového typu **umrút, umrúl, umrúli** všade.

* * *

Niektoré z týchto javov sú okrem toho ešte aj na susednej Slanskej doline vo východnom Gemeri, pretože Štítnická dolina, uzavierajúca stredogemerskú oblasť na východe, susedí s východným Gemerom bezprostredne a tak je celkom prirodzené, že má aj niektoré vlastnosti týchto východogemerských nárečí na Slanskej doline. Sú to najmä tieto ďalšie javy:

1. Izogl. **t' – t, d' – d** a **st' – st**, a teda bez výraznej stredogemerskej zmeny, napr.: **deti, robit, platit, diví, vidím, kosti, od zlosti, ešte, štepít**.

2. Izogl. stredného **-l** v participiu typu **videl, robil, búl**, ktorá presahuje ako typicky výchsl. prvok ešte ďalej aj na Muránsku dolinu, ako sme uviedli vyššie.

3. Izogl. výchsl. **str** v **streda**, ktorá presahuje tiež na Mur. dol. z oblasti východnej slovenčiny.

4. Izogl. **je** v nom. – ak. sg. typu **dobrie slovo**, ktoré sa výraznou stredogemerskou zmenou zmenilo na **ja: dobrija slovo**. Je aj na Mur. dol.

5. Izogl. typicky výchsl. **-em** v prítomníku typu **nesem, neseš, nese-mo**, ktorá tiež presahuje aj Muránsku dolinu.

* * *

Len na Štítnickú dolinu presahujú zo Slanskej doliny ešte:

1. Izogl. pomocnej hlásky pri bývalom slabičnom **l** v slovách **halbokí, žoltí, volna, kolzat se, sluňko, dlúho, stlúp**, popri ešte **vlk, vlxko**, pričom výnimku robí Štít. dol. východná, kde vôbec nie je slabičné **r – l** zhodne s blízkou Slanskou dolinou.

2. Izogl. dĺženia **a** v participiu l-ovom typu **dál, mál, volál**, ako je na Slan. dol., i keď na Štít. dol. nie je všeobecnejšie, lebo počuť aj **dal, mal, volal**, pravda, okrem východnej časti, ktorá má dĺžku zhodne so Slan. dol. aj v iných prípadoch.

3. Izogl. gen. pl. typu **xlapox** a tiež **ženox** a potom aj dat. – lok. pl. typu **ženom, ženox** a najmä **mestom, mestox**, pričom počuť aj podoby **žian, xlapó, ženám, ženáx**.

4. Izogl. výchsl. pl. **horáre, muráre**, všeobecne a zhodne so Slan. dol., pričom **horáre** presahuje aj na Mur. dol.

5. Izogl. tvarov **dobriaho, dobriamu, mlad'aho, mlad'amu** viac a dôslednejšie v reči staršej generácie, a to zo staršieho **dobrieho, dobrjemu**, ktoré je takto dodnes na Slan. dol., ale popri ňom aj **takiho, takimu** a **dobriho, dobrimu** najmä v reči mladších.

6. Izogl. **dva** aj namiesto **dve**, a teda len **dva domi** i **dva ženi** zhodne so Slan. dol. a s celou výchsl. oblasťou.

7. Izogl. výchsl. spojení typu **pet koruni, pet roki**, aj popri **pet korún, pet xlapox** alebo **pet xlapó**; zhodne aj so susednou Slan. dol. **búl na nix** (**na hruški**, m. **na ne**).

8. Izogl. spojenia **Jeno (husi, kuri, domi, lúki), od Grliše, od Padúški**, ako aj **do Padúški, do Brdára** zhodne so Slan. dol. a celou východnou slovenčinou.

9. Izogl. vok. sg. **Zuzo, Maro, staro, ženo** zhodne tiež so Slanskou dolinou a celou výchsl. oblasťou.

10. Izogl. slovies typu **ist, prist, vejst, zejst, vezmút, stanút, krat, otkrat**, zhodne so Slan. dol. a výchsl. nárečiami.

11. Izogl. drobnejších hláskoslovných a lexikálnych javov, zhodných so Slan. dol. a najviac aj s východnou slovenčinou: **kot, šterecet i šteracet, dló, jelxa, maren, pšola, šolo, dvomi-tromi, slebodno, calí, xto, grúle**.

Výraznú jednotu tvorí celá Štítnická dolina uvedenými javmi a podobami ako: **ša** (len Štítnik má už **ča**), **ňa**, potom **mlad'a, št'ap, pekňa, mlad'aho, mlad'amu, pet, deset, pet roki, dos ženox; maren, pencurák, grúle, jezulan** (stromček na Vianoce), **boška** (nie **genc**), **sát** (záhrada v poli), **sudi (umívat f kuxini), hledidlo** (zrkadlo), **korkolús** (šúl'ok smreka), **steblo, stablátko, kus, kúštik, midlo, hluza** (hrča), **nazát, prosto** (rovno), **raxovat, sluxat, rešovat, diví brau** (diviak), **do Brdára, od Bodnáre, ot Padúški**.

* * *

Na viac častí sa delí Štítnická dolina najmä vzhľadom na tieto javy:

1. Mäkkosť a tvrdosť nie je všade rovnaká. Na Štítnickej doline sa hovorí zásadne tvrdo, až veľmi tvrdo, napr.: **deti**; a to v strednej, južnej a čiastočne juhovýchodnej časti Štít. dol. na tejto oblasti je mäkká len slabika **d'a – t'a – ňa** a menej i **l'a** v uvedených slovách dôsledne najmä v slavošovskom nárečí, menej inde, kde je aj výslovnosť mierne palatalizovaného **d'ja – t'ja – ňja** a **l'ja**, ako je okolo Štítnika a na východ odtiaľ v Honciach až Rakovnici, pričom sa tu používa skoro viac dnes už **takiho, takimu** a tak aj **mladiho, mladimu, pekniho, peknimu**. Rožňavské Bys-

tré a Rakovnica majú viac mäkkých spoluhlások a mäkkia aj v prípadoch, ako sú napr.: **ľud'e, ľud'í, ľud'om; gad'e, gad'ox, gad'om; d'ábou, Mad'ar, Ďula, d'iví, d'una, Ďurskí** (meno), **rod'ina**, ale ten istý aj **dedina, hodina, mat'eri, uťekat, reťáže, mot'ika, šteräcät, kvaň, s koňä, koňom, báň, do báňa; baňa, na baňu, baňík, sviňa, sviňom**, ale **svini, svine**; t. j. najviac **de – te – ne – di – ti – ni** a vždy len **li – le**.

Čierna Lehota na severe Štít. dol. má veľmi mäkké nárečie, v ktorom nie je len všeob. štítnickodolinské **d'auše, št'ap, ňa, hňazdo**, alebo **tvrďa-ho/tvrďamu**; ale aj z **Lehoťi, mot'ika, z robot'í, d'íxat, mlad'í xlap, ňeskát, ňisko, d'eťi, d'it'e**, ale najviac už len tvrdé **l**, a to najmä v reči starších takto mäkko, kým mladší, a tí, ktorí sem prišli z oblasti južnejšej, vyslovujú tvrdo **d – t**, aj **n** v takýchto prípadoch.

2. Izogl. zmeny **č > š** popri všeobecnom **š**, a teda **ša, maška** len v Štítniku vplyvom mestskej výslovnosti **č, ča – mačka**.

3. Izogl. slabičného **l** v slove **vlk, vlxko, dlx, vlna, slza** vo všetkých prípadoch je ešte v Gočaltove a Rozložnej na juhozápade, potom na vlastnej Štít. dol. od Čiernej Lehoty na severe až dolu po Štítnik a Petrovo je síce **vlk, vlxkí**, ale už **volna, dlúho, slunko, žoltí** s vkladnou hláskou a na východe v Honciach až Rakovnici slabičné **l** nejestvuje vôbec zhodne so susednou Slan. dol., i keď sú iné striednice ako tam.

4. Izogl. slabičného **r – ř** na celej vlastnej Štít. dol. okrem slova **šerkáš** a **steren** (strň), len **šerkáš** v nárečí gočaltovskom, potom už toto, ale najviac aj **vjarba** v nárečí honcskom a roštárskom, a bez slabičného **r** v nárečí rožňavskobystrianskom už zhodne so susednou Slanskou dolinou, ale pravidelne len s vkladným **e**, a teda napr.: **perví, verx, sterén, herdí, ster mí, hermí, štvrtí, serna, tern, pertok**; len v Rož. Bystrom aj **härdo, härmí**, alebo **vjarba**.

5. Izogl. striednice **e** za praslovan. **ę** v krátkych a **ä** trošku vyššie, zavretejšie, je skoro všade, takže je **meso, pet, zet, knes, tele**, ale už **pátok, robá, telátko**; ale v Rož. Bystrom a v Rakovnici je už **mäso, mäki, päta**, tiež **sä, knäs, tähat, d'it'ä**, a tiež len **diťátko, prasátko, robá**.

6. Izogl. za praslovan. **a** v dlhých slabikách je všade **ä**, a teda **jä, voják, mojä, našä, cuzä, krajšä, vajcä, placä**, ale v krátkych slabikách je skoro všade **e**, teda **Jeno, jema, jebuko, jehoda, šes, oce, ot xlapce, s konce, meret, krišet, ležet, bežet**; často však aj popri **oca, xlapca, duša, kukurica**, a viac s týmto **a** najmä v nárečí gočaltovskom, štítnickom a roštárskom.

7. Izogl. **volal/volál** prebieha tak, že v nárečí gočaltovskom na juhozáp. je všeobecne ešte **volal** ako na susednej Muránskej doline, inde je

volal i **volál**, posledné najmä v reči starších, ale **volál** všeobecne počut' v nárečí roštárskom a potom výrazne najmä v nárečí rožňavskobystrianskom už zhodne so susednou Slanskou dolinou.

8. Izogl. **hrNška**, v **hrNšku**, **hrNški**, len v gočaltovskom nárečí je ešte ako na Murán. dol.: **hrNšoka**, **palšoka**.

Jednotlivé typy nárečí na Štítnickej doline sú:

a) na severnej:

47. **Lehotské** alebo **čiernolehotské nárečie** len v Čiernej Lehote sa odlišuje od ostatných svojou mäkkosťou nielen v prípadoch typu **d'auka**, **št'ap**, **hňazdo**, **ľaska** a tiež **mlad'a**, **mlad'aho**, **mlad'amu**, ale aj v slabikách **d'e**, **t'e**, **ňe** a **d'i**, **t'i**, **ňi**, ako je **d'eťi**, **t'eplo**, **id'eťe**, **dňeskát**, **ňemámo**, **pekňe**; **d'iví**, **vid'í**, **tiskat**, **ňisko**, **kňiška**, ale navyše ešte ako vo všetkých veľmi mäkkých nárečiach aj tam, kde pôvodne bolo **dy** – **ty** – **ny**, napr.: **d'íxat**, **hred'i**, **t'i si**, **moťika**, **z Ľehoťi**, **žeňi**, ale už len **lipa**, **len**, **skali**. Tak je najmä u domácich obyvateľov staršej generácie, lebo mladí a prídenní z juhu hovoria tvrdo.

b) na strednej:

48. **Slavošovské nárečie** v susedných Slavošovciach, Rochovciach a v Ochtinej je už tvrdé, pozná mäkké **d'**, **t'**, **ň** a **ľ** len v slabikách **d'a** – **t'a** – **ňa** – **ľa** a v cudzích slovách, pri **ľa** niekedy individuálne aj polomäkké, palatalizované **ľa**: **ľaska**, **xľap**, **xľau**. Má všetky ostatné výrazné znaky nárečí Štít. dol., ako výrazné **ša**, **ňa**, **dlúho**, **sluňko**, **slúp**, **solza**, **žoltí**; **dal** i **dál**, **mal** i **mál**, **žian** a viac **ženox**, **pet roki**, **po seno**, **Jeno**, **jezik**, **je-buko**; **umrút**, **zašnút**, **vezmút**, **žnúť**, **dlókát**, **šolo**, **pšola**, **kúsat**, **neskát**, **horkát**, **nazát**, **prosto**, **grúle**, **sát**, **sudi umívat**, **zmiknúť se** (pošmyknúť sa), **xolem**, **das**, **steblo** – **stebľátko**, **sluxat** (počuť), **rešovat**, **maren**, **pen-curáki**. V Ochtinej mladší hovoria viac **takiho**, **takimu** a tiež **mladiho**, **mladimu** a potom aj **mlad'ja**, **hňjazdo**, a tiež **jeden** popri **edon**.

49. **Roštárske nárečie** v Roštári, Kocel'ovciach a v Petrove už na tzv. Roštárskej doline na prítoku potoka Štítnika, alebo Hankovského potoka, je skoro to isté ako slavošovské, ale má už pravidelnejšie **volál**, **dál**; všade **vjarba** a skoro viac **d'iauka**, **d'iauše**, **mlad'ja**, **mladiho**, **mladimu** ako **mlad'aho**, **mlad'amu**. Pravidelnejšie má aj v gen. pl. **ženox**, **xlapox**, **sinox**, a len **pet koruni**, **pet roki**; lok. pl. v **Roxóci**, **f Petrmánouci**, a tiež viac **ou** ako **ó**, napr.: **ouca**, **ouce**, **ocou dom**, **rouní**.

c) na južnej:

50. **Štítnické nárečie** v Štítniku je tvrdé ako slavošovské a jeho najvýraznejším znakom je, že vplyvom mestskej výslovnosti zachováva nezmenené **č** a má napr.: **ča, čítat, mačka** dodnes celkom dôsledne. Aj tu kolísajú podoby **d'auče** s **d'iauče**, **mlad'a** s **mlad'ja** a **mlad'aho/mlad'jaho** s **mladiho**.

51. **Rozložnianske nárečie** v Gočaltove a Rozložnej na juhozápad od Štítnika smerom na Jelšavu má ešte zhodne s Jelšavou a Muránskou dolinou ostatnou najmä **šva** popri menej používanom štítnickodolinskom **ša**, viac **ni** ako **ňa**, len mierne palatalizované spoluhlásky pred **ja** ako **d'iauka, d'iauše, d'jara, x'jap, x'jau, m'jako, hñjazdo, mlad'ja** (dite i deti) a má dôsledne len **takiho, takimu** a tiež len **mladiho, mladimu**, má len slabičné **r, l** bez **sluŋko, dlúho**, len **hrNšoka, hrNšoku, hrNšoki**, len gen. pl. **žjan, korún** a väzbu **pet rokó** a nom. – ak. sg. **lavic, kukuric** ako na Mur. dol. juž. a konečne len **dal, mal**.

d) na východnej či juhovýchodnej v Honciach

52. **Honcké nárečie** v Honciach (Genš v reči ľudu) pri Štítniku smerom na Rožňavu, je veľmi tvrdé, ale má najmä v reči starších všeob. štítnickodolinské **d'auka, d'auše, mlad'ja, mladiho, mladimu, ni** viac ako **ňa, ša**, ale už ako výrazný znak zhodne so Slanskou dolinou nemá slabičné **r, l** vôbec, takže je tu len: **perví, serco, herdo, sterma, kervaví, kreu, pertok, štvrtok, tverdí, na xerpce, hereŋk, hreŋšok, verx, oterhnút, vjater, Verkolák**, ale **vjarba** a potom aj **velk, velxko, šelnok, dlux, dlúho, slúp, žoltí, solza, klobása, bolxa**. To má spoločne so susedným Rož. Bystrým a Rakovnicou.

53. **Rožňavskobystrianske** alebo len **bystrianske nárečie** v susednom Rožňavskom Bystrom a v Rakovnici (Reken) je hodne odlišné od honckého najmä tým, že má veľa **ä** v prípadoch ako **mäso, mäki, päť, väši**, ale aj **zät, knäs, sä, hräbat, präd'e, prasa, kuršä**, ale aj za praslovan. **a**, napr.: **šäs, s koňa, ocä; krišät, krišäla, bežät, bežäla; hräben, remän, dreväni, jarza** (hrdza), **järba** (staršie slovo) popri **vjarba**; nemá vôbec slabičné **r – l**, lebo je tu len **verx, perví, hreNšok, steren, tren, treŋki, serco**, alebo len: **velk, velxki, dlux, dlužní, dlustvo, dlúhi, sluŋko, tlúk, volna, žoltí, bolxa** (blcha), **jabuko** a **hällboki**; v partic. I-ovom je dĺžka v koreni alebo kmeni nielen ako inde, napr.: **búl, vezmúl, alebo išól, vejšól**, ale dôsledne len **dál, mál, rešovál**, alebo aj **robiál, vid'jál**, a tiež **bežál, krišál**, teda už zhodne so susednou Slanskou dolinou zachováva **ou**,

napr.: **rouno**, **ouca**, **ouce**, **ouša**, **Roxouce**, **ocou dom**, **ocouho brata**; individuálne aj popri **ocó dom**, **Roxóce**, **Petermánóce**, **brató**, **pät sinó**; čo je veľmi zriedkavé popri tu bežnom gen. pl. typu **pät xlapox/ženox**, **mestox**; typu **v Roxovec**, **f Petermánovec**.

Prítomnosť mäkkých spoluhlások nielen v uvedenom **vid'jál**, **sed'jál**, ale aj v **mlad'a**, **d'aušä**, **hňazdo**, **pekňa**, ktoré počuť popri **mladiä**, **diaušä**, **mladiho**, **mladimu**, ale tu potom aj v slabike **d'e** – **d'i**, **t'e** – **t'i**, **ňe** – **ňu**, napr.: **d'esät**, **d'evät**, **ned'ela**, **d'eläko**, **d'älé**, **luď'e**, **luď'í**, **luď'om**, **luď'ox**, **t'jaš** i **t'aš** (tiež), **t'äško**, **viťähat**, **mať'erä**, **uť'ekál**, **kvaň** – **koňä** – **koňox**, ale **kone**, **baňa**, **na baňu**, **baňík**, **koňík**, **rod'ina**, **oňuxat**, ale už **ni**, **nísko**, **nebude**, **idete**, **teplo**, **otec**; je tu nielen **maj**, **mažemo**, **maren**, **pajt**, **vas**, **dvar**, **val**, **pajdemo**, **Pasní vešjar**, **na pajde**, ale ešte navyše aj **kmater** (z **kmuater**, **kmuoter**, **kmoter**), **dratär** (< **druatär**, **druotär**, **drótär**), je tu len **Ružnava**, **póno**, **napónit**, ale **volna**, **bolxa**, **šva**, **zhorala** i **zhoräla**, **visala** i **visäla**, popri **zhoräl**, **visäl**, **nezbaze**, **zbazemo**; **šíce**, **šícemo**, **dvä**, **trá**, **bratä**, **d'esätom**, **svjaker**, **piaper**, **jäsian**, **calí**, **blázen**, **jälšä**, **Jano**, **Andro**, **Dávidó dom**, **Padlákó dom**, **Gonosó dom**, **Jano od Dávida**, **od Bandúrä**, **ne dobrá cesta**, **Slováci**, **zo stolška**, **do rúpska**, **hreNški**, **gráti** (šaty), **havár** (i **baňík** novšie), **hlädidlo** (zrkadlo), **ondät**, **Višní** a **Niž-ní koniec dedini**, **pódä**, **midlo**, **frejär**, **ošantavel**, **piklet**, **šmitna** (vyhňa), **colesár**, **bojza** (chabzda), **Medvezí verx**, **súňogi** (ovady), **tábor** (postel' sena), **rudaš** (petrevec), **zbeňka**, **zimórijä**, **kovadliška**, **knoški** (členky), **prjanohi** (rukoväte na pluhu), **neznám**, **díšt** – **dižde**, **uherka**, **trenki** (egreš), **vinički** (ríbezle), **Štiknik**, **palíška**, **mlín**, **sxor** (tchor), **tu lä**, **xižä** (dom), **pokriva**.

III.

NÁREČIA VÝCHODNÉHO GEMERA (VÝCHODOGEMERSKÉ NÁREČIA)

(8) Nárečia Slanskej doliny (slanskodolinské nárečia)

Východogemerské nárečia sú len na Slanskej doline, preto ich nazývame aj slanskodolinskými nárečiami. Slanská dolina je však pomerne dlhá, preto je oblasť týchto nárečí čo do rozlohy a počtu obcí dosť veľká, ale vždy menšia ako bola oblasť stredného, alebo juhozápadného Gemera. Nárečovo patrí Slanská dolina k najpestrejším a najbohatším oblastiam s nárečiami neobyčajne bohato diferencovanými. Celkove sú to nárečia, ktoré ukazujú na genetickú súvislosť s nárečiami susedného stredného Gemera na západe, ale aj s nárečiami susedného Spiša na východe, pričom rozhodne prevládajú prvky stredoslovenské nad východoslovenskými. Sú to teda **prechodné stredoslovensko-východoslovenské nárečia**. Ako sme vyššie ukázali, izoglosy väčšiny strsl. javov idú presne po gemersko-spišskom rozhraní, len niektoré presahujú aj na Spiš zhruba po Hornád, ako zasa naopak viac výchsl. prvkov presahuje na Slanskú dolinu alebo hodne hlbšie do stredného alebo dokonca aj juhozápadného Gemera. E. Pauliny pripúšťa možnosť pokladať ich za nárečia slanské alebo osobitnej slanskej oblasti, ktorá siahala asi aj na Spiš a mala celkový prechodný charakter medzi strednou a východnou slovenčinou. Usudzuje tak asi podľa prípadov, ako je spoločné **večier, zamietat** a podľa výsledkov starých intonačných a kvantitatívnych pomerov oboch susedných oblastí, ako aj podľa stavu **rat-/rot-** najmä na gemerskej strane. Mohli by sme sem rátať okrem prebujnenej kvantity najmä na Slanskej strane v typoch **vešjér, pokuój, duóm, hnuój, plúx, dál, mál, xlapuóm, zo ženuó, májjié, gulié**; aj slanskodolinské **ket, kebi, kedi, ftedi** popri **tot** a **koter/kotrí** a **mámo**, potom aj v podstate výchsl. výsledok kontrakcie praslovan. **dobroje** > **dobré**, z ktorého tu vzniklo ďalej diftongizáciou **dobrié, dobriého, dobriému** siahajúce až na Muránsku dolinu v strednom Gemeri a potom iste aj nedostatok slabičného **r – l** na Slanskej doline a jeho prenikanie aj na susednú Štítnicku dolinu, alebo aj drobnejšie javy, ako je gen. pl. typu **xlapox, ženox, mestox** a väzba **pät koruni, päť roki** a rad ďalších javov viac-menej izolovaných (**pšola, šolo, sleboda, calkom**).

* * *

Slanskú dolinu charakterizujú ako jednotnú nárečovú oblasť predovšetkým spomínané spoločné znaky strsl. nárečí a z nich najmä tieto:

1. Izogl. strsl. **rat-** v slovách **rázvora** a **rásoxa** siaha až po gemersko-spišské rozhranie, za ktorým je už výchsl. **rot-**. Na Slanskej doline severozápadnej je **rot-** len v Rejdovej.

2. Izogl. juhostredoslovensko-gemerských striednic za praslovanské jery a najmä **o** v **tot** a **kotrí** aj na Slan. dol. celej, na strednej a južnej popri **ket**, **kedi**, **ftedi**, **kebi**, ale na severozápadnej už aj tu len **kot**, **kodi**, **ftodi**, **kobi**.

3. Izogl. gemerského **-mo** v **žijemo**, **pomo** na celej Slan. dol.

4. Izogl. strsl. severostredoslovenského periférneho **ä – ě**, ktorá je tu všade okrem rejdovskej skupiny a ktorá reprezentuje mladšiu valašskú kolonizáciu.

5. Izogl. strsl. **ie** alebo tu **ię** nielen v bežnom **biělí**, **biěda**, **viěra**, **dobriě slová**, ale aj v **dobriě slovo**, **dobriěho slova**, a aj v početných prípadoch ako sú **vešiěr**, **pohriěp**, alebo **guliě**, **majiě**, **duxniě** a tiež **kúpiěu/kúpiěl**. Toto **ię** presahuje v prípade ako **večiěr**, **čiěr** aj na severnejší Spiš okolo Hranovnice, nie však na bezprostredne susediacu Hnileckú dolinu.

6. Izogl. strsl. **uo** v bežných prípadoch, ako sú napr.: **muož**, **muožem**, **pomuoc**, **puojd'em/puojdem**, **puojt**, **spuosob**, **buop**, **Puosní vešiěr**; ale je tu navyše aj **ruóx**, **ruóra**, **huóra**, **hnuój**.

7. Izogl. strsl. **ou/ov**, napr. **rovní**, **ovca/ovce**, **ovsa**, **šes xlapou**; a na juhu viac **šes xlapox**, **s tou dobrou našou ženou**, **bratov sin**, **bratovho sina**, **Kobelárou**, **v domou i domou**, **dlou i dluó**.

8. Izogl. strsl. ale aj výchsl. **ej**, napr.: **s tej našej dobrej zemi**; **velej**, **delej**, **menej**; ale na juhu aj s **tiě našiě dobrej zemi**.

9. Izogl. strsl. **d' – t' – st'** alebo stvrdnutého na **d – t – st**, napr.: **d'et'i** i **deti**, **plat'it'** i **platit**, **od zlost'i**, **Poloma od zlošt'i** a inde **od zlosti**; teda už nie stredogemerská zmena **d' > ž**, **t' > č** a **st' > šč**, ani výchsl. dzekanie a cekanie.

10. Izogl. všeob. stredogemerskej zmeny **č > š** všade okrem Rejdovej a Vyš. a Nižnej Slanej s **č**.

11. Izogl. strsl. **-ok** v prípadoch **predok**, **stromšok**, **xlapšok**.

12. Izogl. strsl. sufixu **-iška** v type **laviška** proti výchsl. **lavečka**.

13. Izogl. drobnejších strsl. javov ako sú: celogemerské kratšie podo-

by typu **skia, ťa, šia** okolo Rejdovej a **ská, tá, fšá** inde aj popri **skad'e, stad'e, fšad'e; dloü** a miestami **dľuo**.

14. Izogl. strsl. gemerských slov: **hųóra** či **hvora, podat, podá, sġat'a** či **sáte; ojo, rudaš, tabor** (petrenec), **piklet, tá pec, tá obišaj, halúški, detelina, izba** (aj ako dom).

* * *

Jednotnosť celej Slanskej doliny vytvárajú aj niektoré typicky výchsl. javy a ich izoglosy:

1. Izogl. absolútneho výchsl. nedostatku slabičného **r – l**, a teda na celej Slan. dol. len **verx, perví, tren, velna i volna, velk**.

2. Izogl. gen. sg. a ďalších pádov typu **palšok, palška, palšku, palški, palškom**, ktoré presahuje ešte aj na susednú Štít. dol.

3. Izogl. vok. sg. typu **ženo, Zuzo**, ktorá presahuje až na Muránsku dolinu.

4. Izogl. pl. **sinove, ocove**, tiež **ľud'e/lude**, ktorá presahuje na celý stredný a celý severozáp. Gemer.

5. Izogl. pl. typu **horáre, muráre**, ktorá siaha až na Muránsku dolinu.

6. Izogl. nom. typu **ojo, polo, serco**, ktorá siaha hlboko do ostatného Gemera.

7. Izogl. **mojo deti, husi, domi**, ktorá siaha hlboko do ostatného Gemera.

8. Izogl. **dobrie slovo** už ako zmiešaná stredoslovensko-východo-slovenská podoba siaha až na Mur. dol., pravda, hláskoslovne v podobe **dobřia slovo**.

9. Izogl. výchsl. **nesem, vezem, kladem**, siahajúca až na Mur. dol.

10. Izogl. výchsl. infin. **stanút, vezmút**, tu všade a potom na susednej Štít. dol.

11. Izogl. výchsl. podoby partic. l-ového typu **búl – buü – bú** siaha do celého stredného Gemera a severnej časti juhozápadného Gemera a tak aj v type **spadnúł – spadnú – spadnuu**.

12. Izogl. drobnejších javov, ako sú napr.: **ňi, bars, ňebars, calkom, slebodno, cuker, Ander, pšola, šolo, da, daedon, daxto, xto, lepši** (prísl.) siahajú niekedy na oblasť celého Gemera, iné ako **xolem, das** len na Štítnickú dolinu.

13. Izogl. niektorých výchsl. slov, ako sú: **trímat (-ť, -č), keľo, teľo**,

sú skoro v celom Gemeri, iné ako **grúle**, **pencuráki**, **sluxat**, **opcat** (bozkať), **stukat** (jačať) len tu a na Štít. dol.

* * *

Niektoré iné javy a ich izoglosy sa stretávajú priamo na Slanskej doline, rozbíjajú jej nárečovú jednotu a delia ju na dve oblasti. Tak je to v týchto význačnejších javoch.

1. Izogl. kvantity stredoslovensko-gemerskej bez obmedzenia dlhých slabík všade okrem severozápadnej časti okolo Rejdovej, kde sa vyslovujú všetko krátko ako vo východnej slovenčine.

2. Izogl. prízvuku strsl. spravidla na prvej slabike skoro všade, len na severozápade okolo Rejdovej je už na predposlednej slabike ako vo východnej slovenčine.

3. Izogl. strsl. periférnych striednic za praslovan. **ę**, **a** skoro všade, len okolo Rejdovej už čiastočne ako vo východnej slovenčine a najmä na susednom Hrone.

4. Izogl. jerových striednic strednej slovenčiny južného typu s **mox**, **voš**, **von**, **predok**, ale aj **stromšok**, tiež **tot**, **kotrí**, len na juh od Dobšinej po Rožňavu už aj **ket**, **kedi**, **fedi**, **kebi** ako vo východnej slovenčine.

5. Izogl. strsl. **sr** v **sreda** v rejdovskom nárečí proti **streda** všade inde už zhodne s výchsl. nárečiami, odkiaľ presahuje až na Muránsku dolinu.

6. Izogl. strsl. **šť**, tu aj ako **št** všade okrem rejdovského nárečia s výchsl. **šč**: **ščep**, **ešče**.

7. Izogl. strsl. **-ĭ** na **-u/-v** v type partic. **dau**, **mau** v severozápadnej a severnej časti Slan. dol. proti výchsl. **dál**, **mál** južnejšie, ktoré presahuje až na Muránsku dolinu.

8. Izogl. strsl. dvojhlásky aj po spoluhláskach typu **d'ĭa** – **t'ĭa** – **ňĭa** – **l'ĭa** a **d'ĭe** – **t'ĭe** – **ňĭe** – **l'ĭe**, ktoré aj na Slan. dol. a potom najmä západnejšie často majú tvrdé spoluhlásky a najviac znejú ako **die** – **tie** – **nie** – **lie**, napr.: **dĭera**, **dĭeuka**, **dĭeuča**, **mladĭeho**, **mladĭe**; pl. **tĭec**, **tĭe ženi**, **bohātĭeho**, **bohātĭemu**, **bohātĭe deti**; **nĭes**, **prinĭes**, **pekñĭeho**, **pekñĭemu**, **pekñĭe ženi**; **lĭeska**, **xlĭep** a tiež **maĭeho**, **maĭemu**, **maĭe ženi**, **xod'a**, **plat'a**, **mlat'a**, **krut'a**, **dohoňa**, **xval'a**, **pal'a**, a tu aj **koseňa**, **s koseňa**, **zo zajat'a**; čo pripomína veľmi výchsl. tvary ako: **placa**, **vĭza**, **noša**, **voža**. Potom by táto

výchsl. zákonitosť presahovala aj na Štít dol. v prípadoch **d'auka, mlad'a (slovo, slová), mlad'aho, mlad'amu; ľaska, xľap, xľau, maľ'aho, maľ'amu, maľ'a, ľac, bohat'aho, bohat'amu, bohat'a.**

9. Izogl. strsl. gen. pl. typu **žien, korun, hlaŋ, krunok** v rej dovskom nárečí, ale už viac **ženox, korunox, koruŋkox** všade inde zhodne s východnou slovenčinou.

10. Izogl. dat. lok. – pl. typu **xlapom, xlapox**, ale **ženam, ženax** v nárečí Rejdovej, ale už zjednotené **xlapom, xlapox** a tiež **ženom, ženox** všade inde, čo siaha skoro až na Rim. dol. sev.

11. Izogl. strsl. **o nom** všade, len V. Poloma a Betliar majú **o nem**, podobne **o tom** všade, len V. Poloma a Betliar majú **o tem**, a tak aj **o mojom/o mojem**, ale už **o dobrom** nárečie rej dovské, vlachovské a gočovské, proti **o dobrem** južnejšie.

12. Izogl. strsl. pl. **dobří, dobríe, dobré** všade, len Rejdová s Vyš. Slanou už **dobrie, dobre, dobre** a po iných spoluhláskach už **tverd'e, verd'e, verd'e; zlat'e, zlat'e, zlat'e; pekne, pekne pekne** a **maľ'e, maľ'e, maľ'e**.

* * *

Okrem toho sú ešte domáce prípady, podľa ktorých treba celú Slanskú dolinu deliť na niekoľko menších-väčších oblastí. Sú to tieto javy:

1. Izogl. mäkkosti a tvrdosti. Mäkké sú **nárečia Slan. dol. južnej** v Polomi a Betliari, kde je napr. **d'esät', d'evät' Pol., d'eset', d'evet' Bet., d'eťi, id'eťe, post'jél Bet. a pošťjél Pol., st'e Bet., št'e Pol., d'eska, d'íšť', robit', volat', alebo ned'ela, nemám, nije** (nie); menej mäkké sú potom **nárečia Slan. dol. severozápadnej** okolo Rejdovej, a to najmä v uvedených prípadoch: **mlad'e, mlad'eho, mlad'emu; zlat'e, zlat'eho, zlat'emu; pekne, pekneho, pekñemu; maľ'e, maľ'eho, maľ'emu; ale aj poľouka, d'ouka, znameña, koseña, piť'a, brať'a, d'en – dña, kuoň – koňa** všade inde, a teda najmä na Slan. dol. sev. a stred. sú tvrdé nárečia.

2. Izogl. domácich podôb typu **narození, narozeníe, prekrucení, stracení** sú od Vlachova po Betliar, inde len **narodení, stratení** na severozápade.

3. Izogl. kvantitatívnych rozdielov; okrem už uvedených typu **zama-záná, vidáná, zohnání** je od Betliara po Vlachovo, inde len **zamazana**.

4. Izogl. dat. pl. **xlapuóm** je od Vlachova po Betliar, v skup. rej dovskej je len **xlapom**.

5. Izogl. inštr. sg. typu **ženou** je na Slan. dol. severozáp. a sev. **ženóu**

v Betliari, **ženuó** vo Veľ. Polome a Henckovciach a **ženó** v N. Slanej.

6. Izogl. partic. I-ového: **njésol** v Betliari, inde je **njésuól** od N. Slanej po Veľ. a Malú Polomu a **ňesou** je na severozápade.

Charakteristika menších nárečových skupín na Slanskej doline

a) severozápadnej:

54. **Rejdovské nárečie** v Rejdovej a Vyšnej Slanej pri Dobšinej. Je to nárečie Valachmi kolonizovanej oblasti, nemá kvantitu, obmedzenú mäkkosť na slabiky **d'e – t'e – ňe – l'e** a **d'a – t'a – ňa – l'a** a málo, okrem toho, má len **rot-**, **lot-**, má **meso** a starí **mjaso**, **peta** a **pjata**, má nezmenené **č** v **čo**, **mačka**, má **seme** i **semja**, **trase se**, **hreat**, **s'tato**, **s'tad'e**, **xod'a**, **vol'a ist**, **d'ouka**, **večier**, **jesien**, **popiel**, **variexa**, **riief**, **ražiat**, **rospraviat**, **staviat**, **sjadne si**; **tot**, **kotri**, **edon**, **mau**, **dau**, **robiu**, **pounoc**, **ščep**, **ešče**, **jaščerica**, **s'tena**, **pust'i ho**, **s tou dobrou ženou**; **s tej dobrej zemi**; **s t'e-bou**, **zo sebou** a zvláštnjšie slová: **bouxa** (baba), **stača** i **stačja** (mladé hovädo), **potem**, **hereŋk**, **četeren** (studňa v dedine, v cemente), **soňoga** (komár), **xvuor**, **dižžik**, **loška**, **vilk**, **se trusi** (mrholí), **diť'a**, **smerek**, **kurastra**, **kešienka** (vrecko), **dlou**, **ješ**, **rajtopik**, **žbanok**, **zbiŋka**, **jezulajn** (stromček), **sverboritki** (šípky), **bočka**, **glule se davja**, **heu** (sem), **au** (tam), **aude** (tamto).

55. **Brdárske nárečie** v Brdárke skoro to isté, len namiesto **č** má už gemerské **š** a teda **šo**, **maška**; má už **razvora**, **rasoxa**, **tot**, **koter**, **kotri**, ale aj **kodi**, **ftodi**, **kobi**; **staše**, **d'ouše**, **se**, **jezik**, **kupja**, **pjatok**, **xod'a**, **kosja**, **erza**, **striku** (oslovenie staršieho muža), **šmingi**, **hroziŋki**, **ňe**, **rešovat**, **au – aude**, **heu**.

56. **Hankovské nárečie** v Hankovej a v susedstve skoro to isté, bez kvantity, s prízvukom na predposlednej slabike; má už **ä** v dlhých slabikách napr.: **pätok**, **robä**, **xod'a**, **pal'a**; **tot**, **kotri**, ale **ket**, **kebi**, **razvora**, **rasoxa** a do **Rastuošok** (chotár); je polomäkké, napr.: **d'iť'a**, **d'euše**, **pol'ouka**, **stud'enka**, **m'eko**, **mocne voli**; nemá už dĺžky ako Rejdová a Brdárka, a má len **snex**, **pohrep**, **popel**, **rox**, **pokoj**, tak aj **kladou**, **robiu**, **buu**; má **cibula**, **sverboritki**, **uhorka**, **svekor**, **šmitna**, **jezulan**, **serna**, **cimbole**, **cvoren**, **poli neho**, **palin**, **hrenok**, **šterecet**, **tehla**, **zimorija**, **harmaNšok** (Rejd. **rumaNšok**), **diňa**, **raf** (**riaf** v Rejd. a južnejšie), **pounoc**, **žouta**; má niektoré znaky prechodného nárečia medzi Rejdovou a Markuškou v susedstve, resp. Štítnickou dolinou. V Slavoške počuť niekedy polodlhé samohlásky, iste v snahe vyrovnať sa s hovoriacim cudzincom, potom aj **kodi**, **kobi**, **kot**, **kotor**, aj **šipki**, **buop**, **osträp** (jastrab), **nešterica**.

57. **Markušské nárečie** v susednej Markuške odlišuje sa od hankovského najvýraznejšie tým, že má už kvantitu ako Štít. dolina, teda dosť odlišnú od Slan. doliny ostatnej bez dĺžok typu **ruóra, briěx, sniěx**, má **rázvora** a **rásoxa**, za **ę** má **e**: **meso, pet, devet, se, prase, knes, zet, tele** a **á**, napr.: **pátok, robá** a už len **xodá, vidá, krutá**, podobne aj za **a**: **Jano, jahoda** ale **šes, meret, od oce** a **jár, žádon, našá, mojá, lepšá**, má len **tot, kot, kodi, ftdi, kobi, kotor, edon, dite, dišt, loška**; nemá slabičné **r – l**, má ešte slanskodolinské **ie**: **bjeda, vjera, dobrie deti**; nemá zmenu **uo > ua** a má **muj, puojt, stvol**; zachováva **ou** v **rouno, s tou dobrou ženou**, podobne **ej**: **s tej dobrej ženi**, má ešte **daų, maų, robių**, a slová zhodne s okolím, ako napríklad **dite, palín, šterecet, potom, najtro**.

b) severnej:

58. **Vlachovské nárečie** vo Vlachove niže Dobšinej má už celkom iné nárečie ako susedná Vyš. Slaná a Rejdová, lebo má kvantitu a dĺžky nad mieru spisovnej slovenčiny typu **dáu, máu, robiěu, kládou**, ale **xlapuóm, ruóxa, ruóx, pokuój**; má **ä** aj **á** za **ę**: **mäso, väčší, pátok, robá, xodá**; má len **tot** a **kotrí**, ale už zhodne s okolím **ket, kedi, ftedi**; má **rázvora, rasoxa** i **rosoxa, s tou dobrou ženou; s tej dobrej ženi; žoutá, pounoc, štiri, šteräcet, šťastie, piščok, decko** (nie **ditä**), **cintorom** aj **Na skauku** (podľa mena chotára), **astráp, jäušä, hät, kotár, Hänkovec, Roxovec, žábou, šetiéren** (voda, studňa), **striku** (vok. sg.), **mrävúnec, velk, zbiějka, xmiějki** (egreš), **palún, jormark, jézulajn, jädliška, fikta** (smrek), **sarna, kuráštra, jáščuorica, louš, hareňk, Slováci, némamo, nije** (nie), **už s tobou**.

59. **Gočovské nárečie** v Gočove v susedstve je skoro to isté, rozdiel je len v tom, že je už mäkšie, lebo má napr.: **t'áško, t'ahat, tam t'á xod'á, mlad'ie stromi, d'ieušä, d'iera; sät'ie, gad'e, v gad'ox, domášňie rúxo, tkáňie, pri tkáňu, pri koseňu, mlad'ie det'i, gu det'uóm, s koňa, na koňox**; potom že má za **ę** v krátkych slabikách **ä**, v dlhých **á**, ale aj **á**, a tak aj za pôvodné **a**: **mäso, sä, präd'emo, väší, hräda, pátok, robá**, ale **stojá, xod'á, plat'á, Jano od Krájca, u kovášä, doz dižd'a, jahoda, jadla, jazik, žižläva**; potom **já, mojá, višä**, ale **hlad'áška, žádní, fšät, sät'ie**, ale aj **jádro, voják, rojá se, xod'eňä, vozeňä, tkaňä, drvoťár, d'ábou, vuólxa, Vuólšik** (pole), **erza, Rostuóška** (pole), **hodbáp, batervux** (baba zo zemiakov), **abluón, parobok, palún, grúle dusit, jabuká, diňa, niěmám i némám, strik, šuhaj, jěžik** (inde **ternoviě prase**), **jezulän, lobda, zbiějka, s tobou, zo sobou**.

c) strednej:

60. **Nižnoslanské nárečie** v susednej Nižnej Slanej je odlišné tým, že zachováva č; že má zmenu **ou > ó**, a teda **róno, s tó dobró ženó, ej > é**, a teda **s té veľké lúki, skoré, velé**, za **ę** má **e** v krátkych a **ǣ** v dlhých slabikách: **meso, pet, hreda, se, predeno, pǎtok, robǎ, vozǎ, nosǎ**, podobne za pôvodné **a**: **Jano ot Kolesáre, od Mihále, dohvárat se, meret, od oce, s xlapce, já, voják, našǎ, lepšǎ**, na rozdiel od severnejšieho Gočova má už **-l** v **mál, dál, robiél, kosiél**; je tvrdé nárečie. Má ešte napr. **žnúť, vezmúť, zašnúť; sviéker, ptácki, triěŋki, ščiępi dreva, zejšuól, dló, decoko, stuóren (klin), zapomnúť, zapomla, o MuráNčku, abluón, abuká, pomitok (vexet), rúbok, spježák, briŋká, v Henckovec, palún, Pasní den, večiér, podnožé je, sméje se; bezgajú statki, porazilo te!, séna (seník), sečkǎren, dva májié, striém (srieň).**

61. **Kobeliarovské nárečie** v Kobeliarove je tvrdé ako nižnoslanské, ale odlišuje sa od neho tým, že má už **š** a nie **č**; má **ǣ – ǣ < ę**, **a**, napr.: už len **mäso, päta, päť, prǎde, knäs, hrǎda, tähat, täško, zät, desät, dvacät, sä, telǎ, prasǎ; pǎtok, robǎ, xodǎ, vidǎ, platǎ, mlátǎ, xválǎ**; a tiež za **a – á**: **jabuko, kijǎŋka, šǎbla, jǎhoda, jǎma, pijǎvica, šǎs, z Betlǎrǎ** a tiež **jǎ, mojǎ, našǎ, lepšǎ, čǎpka, grobijǎn, na jǎr, košǎr, Jǎnošík, skǎ, fšǎ, stǎť**; má **rǎzvora** a **rǎsoxa**, inak **rokita**, má **tot, koter**, ale **ket, kedi, ftedi, kebi, edon, s tóu dobróu ženóu** a **s tēi dobrēi ženi**; má **št** i **šč**: **štrecät, jǎšterica**, ale **ščep, ešče, dišč, kaščiel**, má **st**: kus **masti**, **popustí ho**, má slová: **nešterica, ostrǎp, stríku, detelina, zo sebóu, s tebóu, drvotǎr, diěbol, serna, jǎrmok, erza, uliška (medzi domami), jelxa, fikta, prečok (plúžne kolieska), kurǎstra, hereŋk, ternovié prasǎ (jež), xuórt (tchor), decko (nie ditǎ), škverk (smrek), ciŋterim, lapda, nije, otava, zbiěŋka, šešiěuka, troskavice.**

62. **Henckovské nárečie** v susedných Henckovciach je podobné, veľmi tvrdé, má veľa **ǣ – ǣ < ę**: **mäso, mǎki, vǎši, knäs, zät, desät, dvacät, ditǎ, telǎ; pǎtok, robǎ, platǎ, xválǎ, telǎtko, prasǎtko**, ale aj za **a – á**: **jǎma, Jǎzvina (pole), krǎjík, jǎhoda, jǎrmo, Jǎník ot Polǎka, jǎrtop (z rajtop), grǎcǎ, kǎška** ale **gade, kadiěška, z gunǎrǎ, jǎ, voják, buják, na jǎr, žǎdlo, ot Polǎka, skǎt, stǎť, fšǎt, lepšǎ, slosǎr, farbǎr**, má **lǎzvora, rǎsoxa**, ale **rošnúť; tot, kotri**, ale **ket, kedi, eden**; všeob. slanskodolinské **pohriép, sniěx, jasién, vešiér** alebo **ruóx, pokuój, zákuón**, potom aj **vidiél, kúpiél, išuól, kláduól, jeduól, mál, dál, zo ženuó, s tuó našuó dobróu ženuó** a **s tiě našie dobrie zemi; zamazǎná, vidǎná, jezenié, srucená, pri kopǎnu, f spǎnu, xlapuóm**; slová: **potem, dluó cestuó, šǎrt,**

striěblo, vuós, dížžik, dišč ferká, stvuóren, léiše, z Halbokiěho (chotár), bravunec (mravec), nito, nije, jézulan, fikta, smerek, šípka, príjesná loboda, s xabzi kvet, velhotina, abuko, ptáški, jalién, Voluóvec (vrch), hát, txuór, rijävíca (krtica), šop, stodola, otava, xliěu, šoldra (šunka), hurki, kvaška na kosu, jániki (svätojánske mušky), piěpr.

d) južnej:

63. **Polomské, alebo gemerskopolomské nárečie** vo Veľkej a Malej alebo teraz spojenej Gemerskej Polome v susedstve, je už hodne odlišné od henckovského tým, že je veľmi mäkké a má napr.: **t'etka, t'eplo, t'enjí, t'el'a, robít', plat'it', hat', f sät'u, ma'teri, id'et'e, s koňä, na koňox, d'išť, diťä** a potom hodne v skupine **st'**, za ktorú je tu výrazné **št'**: **vi št'e, pošťiél, došť mašť'i**, má veľa dĺžok typu **pohriép, vešjér, abluón, hnuój, zákuón, mlín, plúx** a tiež s **tuó** našuó **dobruó ženuó** a s **tié** naše **dobrié zemi, robjél, volál, išuól**; má slová: **xabza, rázvora, fízole, na Hrobi** (podľa chotára vlastne cintorín), **tma, tetelina, järzä, järtop** (rajtop), **réitla, txuór, midlo, kúrit'** (fajčit'), **séna** (senník), **steren, úhuór, puólní** (plný), **decko, nuótár, struški na zeleno varímo, dohvárät' sä, ne su doma, nije tak, diví brau** (diviak), **bašuók** (starý človek i rodina), **neslišímo, zapomnúť', hor znaški spadnúť', dostál lāk na sārco, mamó stará, ščast'jé, hašúr** (žriebä), **jormark, piklet**.

64. **Betliarske nárečie** v Betliari v susedstve je podobné, lenže už nemá **ä**, len **ä**, tak že je tu napr.: **meso, veší, se, pred'eno, hreda, prase, pátok, robä, xod'ä, plat'ä**, podobne za **a – á**: **Jano, jehne, jehoda, jema, jezion, jesle, jelše, od oce, z Betláre, ot Ťeluše, do venca, f ka-d'jěške, gamba, gad'e, já, mojä, našä, fšät, skät, st'ät, na jār, jäschuór, zohrät' se, smät' se**; je také mäkké ako polomské nárečie, ale nemá jeho **št'**, za ktoré je tu **st'**: **st'e, pošťiél, s kost'i**, má tiež veľa dĺžok a zvláštností, ako sú napríklad v slovách: **and'jél, antiéna, fijóšok, penäs, jjet** (jed), **jelién, náruót, medvjét', mesác, zajác, kuóta, kuórhás** (z maď. *kórház* „nemocnica“), **puólnoc, kmuóter, d'äbuól, dlán, d'eska, kanuón, rihuót, remién, ruóx, perst'jén, prebiérat', požehnánié, t'ma, živuót, viérbovaška, fát'uól** (z maď. *fátyol* „závoj mladuchy“), **spiévák, staromuódní, suól, sniěx, solza, terpazlík, xeltat', dúverní, najezení, prefikáni, žgerlox** (žgřlaví inde), **brecka** (pracka), **pelešiví** (plešivý), **kapraví, žolst'** (žlč), **kostki** (členky), **knošť'ki** (články prsta), **cvirški** (svršky).

B.

GEMERSKÉ NÁREČIA NEVLASTNÉ (KOLONIZOVANÝCH OBLASTÍ) V SEVERNOM, SEVEROZÁPADNOM A JUŽNOM GEMERI (SEVEROGEMERSKÉ, SEVEROZÁPADOGEMERSKÉ A JUHOGENERSKÉ NÁREČIA)

Nevlastné gemerské nárečia sú také nárečia, ktoré vznikli mimo Gemera a ktoré v starších alebo novších časoch priniesli kolonisti do Gemera. Sú to teda **negemerské nárečia**, transplantované alebo presadené do Gemera kolonistami z rôznych končín Slovenska, alebo aj mimo neho. Pritom treba konštatovať, že v starých dobách rôznorodé mimogemerské obyvateľstvo kolonizovalo spravidla neobývané, alebo riedko obývané, vysoko položené horské oblasti s drsnými a nepriaznivými podnebnými i pôdnymi podmienkami, zatiaľ čo novšia kolonizácia odbremeňuje nahromadené obyvateľstvo práve týchto oblastí a smeruje z horských oblastí gemerských i mimogemerských na juh otvorený, rovinný s priaznivými životnými podmienkami.

Najstaršie, skoro vždy vyložene valašské kolonizácie v pomernej blízkosti kompaktného domáceho obývaného územia, najmä okolo Rejdovej na severozápadnej Slanskej doline, potom okolo Muráňa už natoľko splynuli s kompaktno obývaným domácim územím a tak i jazykom, resp. nárečím domácim, gemerským, že vidno v ňom väčšinu prvkov pôvodných starých gemerských nárečí, s ktorými skoro úplne jazykovo splynuli. Tak je to predovšetkým tam, kde kolonistov nebolo veľa a kde eventuálne len početne posilnili už pred ich príchodom jestvujúce roztrúsené majere, alebo iné menšie osady na panských alebo mestských a hradných majetkoch.

Tam však, kde kolonistov prišlo naraz alebo postupne viac, prebieha podľa možných priaznivých, alebo menej priaznivých podmienok splývanie, alebo postupná asimilácia s domácim gemerským okolím pomalšie. Tak je to vo veľkých obciach **gemerského Horehronia** ako **Vernár – Telgárt – Šumiac – Heľpa – Závadka – Polomka**. Ak obyvateľstvo nebolo slovenského pôvodu a prišlo vo veľkom počte, ako je to v prípade

veľkej **Pohorelej** na Horehroní, menšieho **Lomu nad Rimavicou** v severozápadnom Gemerí s obyvateľstvom od pôvodu poľským, zachovávajú si pôvodné cudzie nárečie dodnes. Podobne je aj s Ukrajincami (Rusínmi) v Pači, na východ od Rožňavy, ktorí dodnes hovoria medzi sebou bežne po ukrajinsky (rusínsky). Bilingvistami z nich sú obyčajne mladší, ktorí majú slovenskú školu, a častejšie sa stýkajú so Slovákmi na cestách, pracoviskách, zatiaľ čo starí, najmä roľníci, ktorí mali ešte maďarské školy, po slovensky prakticky skoro ani nevedia, najmä staré ženy.

Nárečie svojho rodiska si dodnes zachovávajú tak tí Gemerčania, ktorí z preľudnených severnejších, chudobných častí migrovali v počte niekoľkých rodín jednak tesne pred rokom 1900 a potom najmä po pozemkových reformách po prvej svetovej vojne na rozparcelované grófske a panské majetky v kompaktnom slovenskom Gemerí, jednak potom aj v južnejšom kompaktnom maďarskom území, do ktorého sa početnejšie slovenské obyvateľstvo začalo sťahovať menej zo severnejšieho slovenského Gemera ako najmä zo zvolensko-detvianskych lazov. Je samozrejmé, že si títo tak v starých gemerských slovenských dedinách s typicky gemerským nárečím, ako potom aj medzi Maďarmi v južnom a juhovýchodnom Gemerí dodnes zachovávajú svoje domáce nárečie.

Konečne sa do bývalého maďarského južného Gemera usadili na základe presídľovacej akcie v roku 1947 jednak veľmi početní Novoklenovčania, ktorých predkovia sa pred 150 rokmi vystaľovali za prácou z gemerského Klenovca na Zakarpatskú Ukrajinu a založili si Nový Klenovec, ktorý roku 1947 hromadne opustili a boli úradne osídlení medzi Šafárikovom (Tornaľou) a Jesenským v bývalých maďarských obciach. Okrem nich boli v maďarských obciach okolo Šaráfikova osídlení na opustených grófskych majetkoch aj menej početní presídlenci Slováci z Maďarska a najmenej početní presídlenci Slováci z Rumunska.

Z uvedených nevlastných, či kolonizovaných nárečí sa budeme zaoberať len niektorými, ktoré sa vzhľadom na dávnu kolonizáciu v novom gemerskom prostredí už aspoň čiastočne prispôbili k novému gemerskému prostrediu i jazykovo. Také sú najmä nárečia starej valašskej kolonizácie z rôznych oblastí slovenských na gemerskom Horehroní, potom nárečia v skupine kysucko-šoltýskej na severozápade a konečne aj nárečia novoklenovské v južnom Gemerí. Posledné reprezentujú zvláštne nárečie, ktoré sa vyvinulo zmiešaním pôvodného klenovského nárečia gemerského s východoslovenskými v ukrajinskom prostredí pri Mukačeve a až do presídlenia do južného Gemera roku 1947 dodnes si udržalo do značnej miery znaky starého klenovského gemerského nárečia.

IV.

NÁREČIA SEVERNÉHO GEMERA (SEVEROGEMERSKÉ NÁREČIA NEVLASTNÉ, KOLONIZOVANEJ OBLASTI)

(9) **Horehronie gemerské** s horehronskými nárečiami nevlastnými tvorí pomerne jednotnú nárečovú oblasť vzhľadom na tieto spoločné znaky, okrem tých, ktoré sme uviedli vyššie pri určovaní stredoslovenského a stredoslovensko-východoslovenského charakteru gemerských nárečí:

1. Izogl. už výchsl. kvantity bez dĺžok všade.
2. Izogl. už výchsl. prízvuku na predposlednej slabike všade.
3. Izogl. už výchsl. nestiahnutého **dajako, dajaki, stojať**.
4. Izogl. strsl. obojperného **u** nielen v prípadoch typu **prauda, brau, stau, hlauka, ouca, ousa**, ale aj v type **s tou našou dobrou ženou, veľa bratou, bratou sin, bratouho sina**; tu však aj **veľa sestrou, haluškou**; typ **šou, jeu, mau, robiu**, aj **pou, v pounoc, Pouhora** (obec pri Brezne) a tiež **pouno a vouna**.

5. Izogl. strsl. nezmeneného **d' – t' – st'**, a to ani nie v **ž – č – šč** ako v susednom južnejšom Gemeri, ani v **z – c – sc** ako vo východnejšom Spiši, takže je tu vždy len: **d'et'i, k d'it'a, d'iví, vid'í, t'eplo, t'el'a, id'et'e, ropt'e, st'e, st'ena**, zatiaľ čo sa podobne najviac drží aj strsl. **št'** v takom **št'ep, ešt'e**, ale v reči starých už aj popri výchsl. **šč: ščep, ešče**, najmä v severnejšej časti.

6. Izogl. strsl. dvojhlásky **ia** nielen v bežnom **piatok, robia, riad'it', prasiatko, hriať/hriau, hria'li**, ale navyše aj v **miaso** či **mjaso, mjaki, vjači, semja** najmä v reči starých a tiež ešte všade aj v type **siadnuť si, zarabjať, stavjať**. Ale popri **ia** býva už **a** po **d', t', ň, l'** a niekedy aj po **s, z, r**: **xod'a, d'it'atko**.

7. Izogl. strsl. dvojhlásky **ie** nielen v bežnom prípade ako je **bieda, viera, rietki, bieli, poviem**, alebo aj v pl. **takie dobré d'et'i**, ale navyše už zhodne so slanskodolinskými a najmä s rejdovským tamže aj **večier, čier** (inde **čír**), **zamietat', spieu**, ale miestami a v reči starších skoro všeobec-

ne býva popri výslovnosti **Ľieska, Ľietat', Ľievik, xĽiep, d'Ľeuka, d'Ľiera, t'Ľect'** aj **Ľeska, Ľetat', Ľevik, xĽep, d'euka, d'era, t'ect'**.

8. Izogl. prípony **-ok** nielen v **predok, pond'elok**, ale aj **domčok, stromčok**.

9. Izogl. **-me** v **zme, žijeme, robme**.

10. Izogl. **uo** v **muoj, nuoš, stuol**, ale popri ňom počut' v reči starších aj **moj, noš, stol** a tiež **dobruo** i **dobro**, posledné okrem Vernára s **dobrie/ dobre**.

11. Izogl. výchsl. pl. **gazdove, sinove, ocove** všeob., tak aj **horare**.

12. Izogl. strsl. inštr. pl. **z gazdi, zo psi** popri **s xlopmi**.

13. Izogl. gen. pl. **žen, hlau, korun, d'Ľevok/d'evok** často aj popri **d'eukou, sestrou, skalou, haluškou** všade.

14. Izogl. prítomníka na **-em**, a teda **pasem, paseš**.

15. Izogl. pl. prít. **su**.

16. Izogl. pl. prít. typu **robia, zlomia, trpia**, ale už viac **plat'a, xod'a, nosa, voza** ako **vozia, nosia, plat'ia**.

17. Izogl. infin. **ist', prist', nejst', bust', stojat', čut', ukut', poviest'**.

18. Izogl. partic. l-ového typu **buu, dau, mau, robiu, stojau, umreu**.

19. Izogl. spojení **po vodu, po seno, do rixtara, do Kniški, do Kovačika, Paľo Kovačikou, rospraukovo kniški, mojo husi, Hano, Zuzo, matko**.

20. Izogl. drobnejších hláskoslovných javov a slov: **d'it'a, d'ist', loška** – ložička, **riaf, griacka, ohriablo, burian, naruot, Hruon, ňeskaj, vonkaj, hetkaj, ziat'** – **ziau, xmari** (oblaky) – **zaxmarilo sa, xto** – **da-xto, dolu, ktor** všade, **bouxa** (blcha), **ruťit'** (hodiť), **jašťierica, patrč-ki** (pátričky), **hvarit', heu, au, truhla, otava, krt'ina, mrkva, petrž'en, skvjerk, stodola, stajeň, pitvor, smerek** – **smerječki, bor, suk, xlop, nazat, vješat', rušat'** (krompeli'e ohrňať), **žup, t'eras, skad'i-stad'i, boket** (plechová kana), **žoxtar, uťierak, fizolňa, midľik** (motýľ), **ptak, prt', holomňica** (tok), **trimat', pencl'e, hača, vol'xa** i **vuol'xa, oves, jarec, pšeni-ca, žito, štitax'** (pichať), **jaťel'ina, ostrvi, prhl'ava, kud'iel', šuvarina, pozatvariano, skoseno, spievajuci id'e, št'iriomi, ňesľebodno, adaj, zdaľeka-d'alej, otpitam pekne, zboža** i **zrno, xiža** (dom), **na put id'e, paragel'** (hlaveň v ohni, kus dreva, aj deti biť), **zvarka** (kadiečka inde), **zaľčerim, mizierka** (medzi domami), **fiertuška, xološne, šatka na hlavu, bik, rianda** (zástera doma robená), **hibaj het, kika** (na hlave), **kidľa** (sukňa), **opačiť dakoho** (pozrieť, navštíviť), **jesto, do Čexou** (do Čiech), **koseňa, bist'u daďe, nak, prez most, capini, rajťel', xoj het, tel'ko-keľ-**

ko, bobaľki, xorota, xrobak, šad'e, zňikad'i, ňeznam, štoxmaľ (otruby), šturit', xočo, kul'hat', d'ečo, sl'ieпка, paľin, šťesť'a, ovat, komar, čuha, kij, pol'jouka/poľouka, suol', zajtra, šoudra (šunka), švanjes (tlačenka), seňica, dil'ina, bl'ax (postel' sena), ručeň, ruči (pekný, súci), zel'eňarina (zelenina), ľace (inde v Gemeri obože), kvoka, zompl'e (combole ľadu pod strechou), krava pobod'e, sa zmiknuu; predňi, zadňi, višňi, nižňi dom.

* * *

V niektorých iných prípadoch nie je už celá táto oblasť Horehronia jednotná, lebo sa na nej stretajú dvojaké podoby tých istých javov, a to tak v smere horizontálnom od východu na západ celej oblasti, alebo v smere vertikálnom medzi severom a juhom.

Od východu na západ sú napr. tieto rozdiely:

1. Izogl. **rat-**, **lat-/rot-**, **lot-**, pričom strsl. **rat-** je len v slove **razvora**, nadväzujúc na strsl. oblasť brezniansku na západe od Polomky po Heľpu, potom v slove **rasporok**, **rašťep**, **rašťepa** aj v podobe **rašťjetka** (štippec na hady) v Heľpe, v slove **rasoxa** najvýchodnejšie aj na Šumiaci a do **Rastoki** (v chotári) poznajú tiež po Heľpu a tam zväčša aj **vlaňi** popri **vloňi**, východnejšie po Vernár je už len **rot-**, **lot-**, ktoré je aj v ostatných slovách na celom Horehroní.

2. Izogl. strsl. **daska**, **cesnak** ide zhruba tiež po Heľpu, odkiaľ východnejšie je už **doska** a **cesnok**.

3. Izogl. **ten** či **t'en**, **keť**, **kedi/keďi**, **ftedi/fted'i** a **kebi** je skoro všade, ale v Telgárte a Šumiaci je gemerské **tot** a podobne západnejšie býva aj gemerské **kod'i**, **tod'i** a **kotri**.

4. Izogl. **ä** presahuje z breznianskej strsl. oblasti len do Polomky a Závadky iba po perniciach ako **mäso**, **pätok**, **robä**, všade inde východnejšie je len **mjaso**, **vjači**, **hovjado**, **smjadni**, len na juhu je viac **meso**, **peť** a tiež **piatok**, **robja**.

5. Izogl. strsl. typu **srce** je len po Heľpu, východnejšie je výchsl. **srco**.

6. Izogl. strsl. breznianskej oblasti v dat. – lok. sg. **ruki**, **nohi**, v **zahratki** siaha tiež po Heľpu, východnejšie je len **ruke**, **nohe**.

7. Izogl. strsl. **sr** v **sreda** je všade, len Vernár na samom východe má už **streda**.

8. Izogl. strsl. lok. sg. typu **na poľi**, v **marci**, **na srci** siaha od západu po Heľpu, odtiaľ na východ je len **na poľu**, v **marcu**, **na srcu**.

9. Izogl. typu **dobruo**, **peknuo** i **dobro**, **tako** na sev., len Vernár má už **dobrije** i **dobre**.

10. Izogl. niektorých drobnejších javov: strsl. **zajtra** všade, len Vernár už výchsl. **po jutre**, vo Vern. **cvoreň**, západnejšie **stvoreň**, **trebalo bi** vo Vernári a niekedy aj západnejšie, kde je už viac **bolo bi treba**, výchsl. **stamad'i** vo Vernári, západnejšie **stad'i**, Vernár má aj **deska**, **gribi**, **kol'eso**, **perši**, **hbel**, **sxvojdi**, **xlapci**, **pojď'e**, **xto**, **xteri**, **daxto**, **ščest'a**, **Jaňičku**, **Josku**; **naj si sjadňe**, **potrče t'a krava**, **toten**, **vjerba**, **trojka**, **šurc** i **far-tux**, západnejšie býva už **doska**, **peŋcel'**, **gol'eso**, **pruiši**, **kabl'ik**, **sxodi/sxod'i**, **xlapci/xlopci**, **pujď'e**, **koter/kotri/keri**, **šť'est'a**, **Jaňičko**, **Joško**, **nak si sjadňe**, **pobod'e t'a**, **tot**; **ten**, **vrba**, **jať'eľ'ina**, **rijaŋda** i **fertuška**.

* * *

Medzi **gemerským Horehroním severným** a **južným** sú tieto rozdiely:

1. Izogl. mäkkenia v miere spisovnej slovenčiny na severe a nad túto mieru na juhu, kde je všeobecne napr.: **do zahrad'i**, **z robot'i**, **žeňi**, **vol'i**, sú to veľmi mäkké nárečia.

2. Izogl. slabič. **r – l** na juhu proti neslabič. **r – l** na severe, kde je napr. **viľk**, **viľhotni** vo Vernári, ale **vouk**, **velxko** inde, a potom už skoro všade len **pouno**, **bouxa**, **koubasa**, **žouti**, len Telgárt má zvláštne prípady ako **suza**, **suŋko**, **jabuko**, **puni**, **žoti**.

3. Izogl. pl. typu **ľud'a**, **Šumjačaňa** na juhu a **ľud'e**, **Šumjačaňe** na severe.

4. Izogl. **dobriho**, **dobrimu** na juhu proti **dobroho**, **dobromu** na severe.

5. Izogl. pl. **dobrie** (**xlopi**, **d'et'i**, **slova**) na sev., miestami aj **dobre**, **take**, ale na juhu už **dobri**, **dobrie**, **dobrie**.

6. Izogl. **jeho – jemu** na juhu proti **joho – jomu** na sev.

7. Izogl. **totie** i **tote** na sev. proti **t'i – t'ie – t'je/t'e** na juhu.

8. Izogl. typu **mecem – meceš** na juhu a **mečem – mečeš** na severe.

9. Izogl. partic. l-ového **bou – bola – bol'i** na juhu a **buu – bula – bul'i** na severe.

10. Drobnejšie rozdiely: **utorok**, **uťekat'**, **pojď'em**, **domou**, **Joško** na juhu, ale **ftorok**, **ft'jekat'**, **pujď'em**, **domu**, **Josku** na severe.

11. Izogl. lok. pl. **pri ženox**, **na cestax**, **v zahrada**x na severe, ale zhodne s gen. pl., a teda **pri cestou**, **pri ženou**, **v zahradou** na juhu.

* * *

Ďalšie rozdiely v jednotlivých nárečových typoch:

65. **Vernárske nárečie** vo Vernári je najbližšie k východnej sloven-

čine, ale jeho ráz je stredoslovenský, lebo nemá výchsl. dzekanie a cekanie, ale zachováva dôsledne **d' – t' – st'** v **d'eťi, vid'i, st'ena**, má mnoho dvojhlások **ia – ie – uo/vo**, niekedy už aj ako samohlásky, a teda napr.: **takie i take d'echo, totie i tote l'ud'e**, má **s tou dobrou ženou, žien, hlaŭ**, zachováva **u** na konci slabiky a nemení ho na výchsl. **f**, napr.: **hlaŭka, sl'iuka**, a nie **sl'ifka**, má **z gazdu**, má strsl. slabič. **r** okrem **vjerba a perši**, má však už **vil'k, pouni, dlux** bez slabič. **l**; má **rozvora, rokita, rosoxa**, má **robiu, maŭ, dau; mame; má mjaso i meso, vjači i veči**.

Je mäkké ako spis. slovenčina alebo susedná východná slovenčina a má slová: **krompeľe, gribi, hvareť, midlo, ptak, krťica, pčola, jelxa, zakos, cali, muxiŭki** (egreš), **d'it'a, dišť, loška, pokriva, l'ieuč, habza, cesnok, pitľik** (motýľ), **au, heu, tamok, sjadnuť, jarec, compel'** (ľadový), **šťiracat', d'esiat', pjať, ľonik** (na osi), **šajtaňica** (dreva), **ľace, šumňe – šumni, motam sa – motaš sa** (nie mocem), **Paľo ot Šifri, Andriško ot Xovana, Katuša Kubičkova od Brestka, Jano Berčeňi Heľo**.

66. **Telgártske (švermovské) nárečie** v Telgarte (Švermove)⁷ má hlavné znaky celého gemerského Horehronia, ako sme ich uviedli vyššie, a potom ešte výrazné svoje, ktorými sa od ostatného okolia odlišuje.

Najvýraznejšia je zmena každého tvrdého **l > u**, a teda výslovnosť ako **huava** (hlava), **skaŭa, muada, masuo, buua, skočiua**, na začiatku slova, napr.: **uka < uka, luka**, má len **l**, nie **ľ**: **lipa, len, lud'e**; ďalej má podobné výrazné a od všetkých ostatných nárečí odlišné vkladné hlásky pri pôv. slabičnom **l**, napr.: **suza** (slza), **suŭko, duho, dužen, buxa** (blxa), **jabuko**, ale už **vouk, vouna, žouti, pouno**, ale má len **kru, vrba, grk, rza, pjať, pjata, pjatok, svjati, mjaso, hovjado, dvomi xuopi, pjaťmi xuopi, dobro d'it'a, tot ruče ženi, t'etka od Zelmana, ot Polaka, kolo vrp, kost'e, našo d'eťi, rosnuť, rozvora, rosoxa, štopua** ma do **uokt'a krava, čriep, hrjabľe, striap, zvoňa, povjest'** (povedať), **zosnimeme** (vezmeme), **ňesprjače sa, zmetam, d'e sa motaš, muadi ziať, romaňčok** (harmanček), **čuha, pierko** (kytica), **družbovaŭka, zavit' nevestu, ziaŭ si, ňed'ela, lahnuť si, sjadnuť si, tuk** (tĺk), **tučok, povjetra, pohar, pokriuka, rajbač, svat, svatka, kidla, patkaň, xor** (tchor), **ješ, užek, sa zapraviuo cestu, haluški, varexa**.

67. **Šumiacke nárečie** v Šumiaci v susedstve už nemá zmenu **l > u** a má mäkké **ľ**, a teda rozlišuje **hlavu** od **ľica, ľen, ľipa**; má gemerské **tot** a často aj **kod'i, tod'i, koter, kotro, kot'**; má **vrx, vrba, grk, prhl'ava** a len **perši**, potom len **vouk, pouni, žouti**, ale **sluŭko, dluho, hluboko**,

7 V rokoch 1948 – 1990 obec mala názov Švermovo.

bluxa, má voľxa, zrkadlo, cesnok, mrkva, gribi, kohuťiki (kuriatka), kozaki, šandar, celi, stajeň do kopencou do navidl'at (petrence), večier, čier, poviest', d'at'eľina, d'ivak, jeľeň, ľeuča a drabini (na voze), xabza, gambi, gat'e, skad'i-stad'i, gd'e si pas voli, d'ivak (diviak), dohvariat' sa, koustka (členok), gigaze (egreš) a kvasnice (ríbezl'e), brušnice a borouňice, na lukax, nohax, staviat' xižu (dom), auďe je (tuto), šnomtixľa (z nem. *Schnupftüchlein* „vreckovka“), jastriap, drvoťar, t'etka a t'etkoš (starý muž vôbec, i rodina), strik – strina, ujčok, sxodi, xuxelak, xrobaci, pastimir, mizierka (medzi domami), vrkoče, do Čupki, do Adama/Mitra, do Kršňaka, šmikňa, itro, zo Šumjacoho, hrnčok, doska, s t'e-bou, prd'anka z vrbi, kupeľ'ač (krčah do poľa), haluški, rezance, užek pod'me, paľce, koľimas, to ňe tvojo, ľan, stojat', gont'igent, xiba (iba, len), dolu, cez zimu voziu klati, to straxota, pujďeme, njet, popri, sa t'i prska Jaňičku, t'etkoš Karolou, čes cietku, kurastra, but', meču do jamok, z ovec, ho vimeňa, na stouku, paťerat' len, Miklošku, najec sa, iňkod'i, priad'ena sa ozvarjaju, vezňe, hvareu, cid'iuo (kapsa z plátna), sa bojala, voľakodi, popeu, na strižeňa ovjec.

68. **Heľpianske nárečie** v Heľpe je podobné, lenže tu siahajú z brez-nianskej oblasti niektoré nárečové prvky, ako napr. **rasoxa, razvora, do Rastok, rašt'ietka; keť, ten, ale ftodi, kodi, kotor; má na ruke i na ruki, na nohe i na nohi, cesnak, doska;** je mäkké nárečie; má len **r** slabičné, ale už **vouna, vouk, bouxa, pouno, dluho, sluňko, jabuko; bust', ukazuje, posriet d'ed'ini, celi, zaxmarilo sa, f kostol'e, tota, akuo meno, keť, pruiša, t'eraz, kapka (čepiec), kamizol', slišim, sukňa i kidľ'a, riastrap, voľxa, xlop, d'iš pada, xod'a, vid'a, nosa, keľo tix hod'in, suol', zbienka, rianda (biela zástera), kozľ'ata (do snopa), ruťit', midľina (pomyje), patrčki, Paľo Kovačikou, Tono Bošel'ou, Ondro, do Pipki, do Pucl'a, Pucl'ovo zeme, dobroho xlapca, Maruško, heu ju daj, dobrou d'it'a, ňaňko (každý starý človek), t'etka, t'etkoš, zanahat', šmikňa, smerek, kvoža, miset', rajt'el' (zápruta na voz), čepihi (rukoväte pluha), gruň, čerrieslo, hil' (voz) na hnuoj, dašt'ička, hand'el' (osada robotnícka), gol'eso, cisto, šingľ'e, ľiška (lyžica), kauňička (hrniec do poľa s jedlom), ut'ierak, kuosa na kose (rukoväť), mutvica, humno, holomňica, to sa zatika (zatkáva), motame, bratraňec, xlopisko, hača, koťel.**

69. **Závadské nárečie** v susednej Závadke je podobné, mäkké, ale má už **ä** po mäkkom **b', p', m', v'**: **d'ev'ät', p'äta, Šum'áčan, má noša, kuosa (kosisko), xlopi koša travu, má stojat'/stojau, roskazat', but', buu som, poft'ekat' het, d'iouka, hvareu, xmuotor, nazad ist', zboža, vuon, sluxat', jedného xlapčoka, poľe, pl'ece, tentok, njet, ňejd'em, onačit' sa,**

smerječok, sa tu taki ľud'e, semja, buodľ'ač, voľ'ad'e šou, kura (stará), kurja (maľo), kseť, nuš tak, pastirski bič (veľký), dreľ'ej i skorej, do vrstvi xod'a (na priatky), burzu robit' (bál, zábavu), poskonje a matornje konope, idu obľečeni (čo kroj opustili), marmančok, trhl'ica ma trlo, podnože, paceski, gorjel' (golier), pl'undre (nohavice z plátna), ka-baňka (deťom), striapce na gať'ox, čuški (malé čuhi), maju vrškoväňe, geľ'eta, čerpak, kurastra, krompak (zemiak), do kapki hrčki (vlasov do čepca), toparka, buganče, mizierka, oselňik, kovadľ'ina (nákovka), viskňe, holomňica, jat'eľ'ina, ostrvi, bugľ'a sena (kopa), kopa (len s kolom), kosička (pokrovček cez ramená), čepihi na pluhu, oselňik, kusat', ruozga (haluz), petruška, vet' sa to veľ'ikje, aperacia, kebi ja buu znau, xod'iu sebe jag grof, smerečina, smerječki sad'it', reku, mňe už veľ'a roki, sxodi, txor, cepi, ručeň, riNziki (huby), sip'jaki (šipy), slza, klki, klbasa, vlxkuo, sljko, slup, vouk, žouti, dlux, xltat', zvon.

70. Polomské nárečie v Polomke je značne odlišné tým, že pozná tzv. „mazurenie“, t. j. namiesto sykaviek č – ž – š sú tu mäkké c' – z' – s', a tak napr.: c'jerni, c'erveni, postac'i, stre'i ho, voľ'ac'o, hrc'a, kl'uc'e; z'ivi, z'ena, z noz'a, muz'a jag ruz'a, z'ent'ica, roz'eň; s'ije s'ati, s'ko-da, fl'as'ka, s'tvrt'ina, s'iroki, m'äksi, ktoré sa však najviac vyslovujú s mäkkým c' – z' – s', s ktorými potom splývajú v jeden rad sykaviek aj pôvodné hlásky c – z – s pred mäkkými spoluhláskami, napr.: do noc'i, njet pomoc'i, s'ou s'pievajuc'i, kric'jaci, kric'i, stre'i ho; z'ima, z'ivaň, pokaz'it' – pokaz'i, z'ivuot, z'ije, z'it', s'ivi, s'irota, pros'it' – pros'i, vis'i, ponos'i; ale potom aj xto s't'e, ponos't'e, do kos't'i, kus mas't'i, s't'es't'a, alebo skoro ako s'c'est'a, s't'iri, či s'c'iri; rasoxati, ras'tiepka, soľ'isko, do Ras'tok, ruoz'gi, rasporok, s'os'ki.

Druhou zvláštnosťou sú potom aj iné spoluhlásky mäkké, najmä pernice, takže je tu všeobecne napr.: m'äso, m'äki, v'äksi, sm'ät, p'ät', d'ev'ät', p'ät'nac, sem'ä i sem'ja, pam'ätam s'a, v'äc kup'ä i kup'ja, trp'ä i trp'ja, ale niektorí vyslovujú aj m'eso/m'jaso, m'eki/m'jaki. Je to mäkké nárečie a má napr. aj d'ixat', d'im, mot'ika, ale do zahradi, do vodi, kveti, z roboti. Iné drobnejšie zvláštnosti a slová: mox, raspuorok i r'iasporka, kl'agouňica (na kľaganie), but'e dobre d'et'i!, zľ'aknu som sa, rula (rúra na pečenie), r'iapavi, r'japoš, Hruon, hnuoj, naruot, pr'iasa, pr'ias'ata, zmiknu s'a, ruoz'd'ina, bu som (nie buu som), Bacus'aňe, Help'aňe, Brezňaňe, stajňa, drabiňka, carok, ohreblo, xl'iep, pomos'c'ina, pr'ias'ľica, dňisko, servatka, zvon, jedno stac'ia/stača (statok), hov'iadko, uhl'a, p'jera, pov'ietra, pc'ela, Pohrela (m. Poho-relá), krompaki (zemiaky), id'e na put, mi roskladau, skiad'e-sťad'e,

zres'et'eje, spl'es'ňeje; t'eraz, za totu ňje, bol'i ma vol'ak src'e, naveki, ňemame ňic'oho ňic', koter zomre, priňes'e, vuon či von, hajik (via-nočný stromček), doska, v maji, jednoho, nak s'a ňetrap'ä, s'a s'jal'i drel'ej, tuks'uo platno, pac'es'ki, jatka na m'äso, patric'ki, brus'l'ak (vesta), zapoml'i, dal'ej, drel'ej (skôr), od ňoho, svatoho, sluxat' (poslúchat'), id'e otl'e (staďe), zasipa (stienka inde).

71. **Zlatniansko-hámorské** alebo **handelské nárečie** čiastočne na Červenej Skale s rôznorodým obyvateľstvom, najviac z blízkeho Šumiaca, potom v susednom Zlatne, Valkovni, Švablovke, Novej Maši, Pohorelskej Maši, a v Hámre alebo v Závadskom Hámre, to jest v „handľoch“ či bývalých továrenských osadách, kolóniách, sme charakterizovali už vyššie na str. 122 hlavnými 11 znakmi. Tieto malé osady, či handle, majú čiastočne odlišné nárečia ako susedné veľké obce na severe, ktorých handelčania nazývajú „ďed'inskou“ rečou, nárečím.

Z ďalších javov a slov uvádzame napr. ešte: Ja t'i dam dobrix oucou, zbjenka, kisko ml'eko, na fšex svjat, rast'e, za Hvorkou, loški, ložički, noš, stol, stolovina (zásuvka), harmančok, kosisko, oselňik, pekarňica (inde rúra na pečenie), do dola, uhl'a meceme, krompel'e, v Amerike, h miske, odmiaknu, t'en oheň, s t'ehel', val'ki, kravom davame, dre-vareň aj kuolňa, stajňa, x'evik pre sviňe, fakl'ički na roskladaňa, švabl'iki (zápalky), l'an, sekačka, trlica, pazd'ier, priad'e, pojd'e, Jaňik, baba (jedlo), bl'uska, d'ouča, kumotor, kumotra, svokor, švagor, švagrina, t'etka, ujčok, bači, ňena, ňeňika, stara mama, šurc, sukňa, vrkoč, šatočka; Zlatno, dakod'i, v Zavatke, ho ruťilo, šihar na bič, do vojňi, žeňi, d'evet', na pl'eco, prišou, dvanact'iho, volat' robotníkou, do šest'i (zmeny), kel'o roki, uhl'a nosiu, zjal'i, ňeznau nič, granat'i robil'i, t'iž-d'eň, bou som, pri mart'ingkox, t'eŋtok, cist'i, veľa svadobňikox, čvrčok, koňiki, mravec, pšeli hrizu.

Poh. Maša gol'eso, daska, batox, xibe (iba), keri, polazňička (po vinšovaňi xod'it'), cahajdak i kapsička, sretou sa, vol'ačo, večer, dlho, krompel'e, fučkaňa, rezat' (nie pílit'), srijen, potkou sa, strombol'ec (pod strechou), lobda, biť (tu), skorej (nie drel'ej), staďe, Turice, txor, d'ivak, sxot, drabina, d'im, kad'i sa, pošopnut', poškriabat', plaňi kost, l'aj-bl'ik, naše husi, loška, zbeuka, prepel'ice, jašterica, ješ, krťica, rura, kostol, zrno, zboža, kosit', čriep, pumpava, smerek, šipul'ki (šípky), škvrk, borovňice, brusňice, d'aťel'ina, mlad'imu, rašťepa, vlaňi, mjat, po hol'ou, na Šipul'jakou Hámor.

V. NÁREČIA SEVEROZÁPADNÉHO GEMERA (SEVEROZÁPADOGEMERSKÉ NÁREČIA NEVLASTNÉ, KOLONIZOVANÉ)

Ich oblasť na samých hraniciach Gemera, Zvolena a Novohradu leží v tisícimetrovej výške na výbežkoch Klenovského Vepra (1341 m) a zvolensko-detvianskej Poľany (1459 m). Bola kolonizovaná tesne okolo roku 1800 jednak slovenským obyvateľstvom zo severnej časti strednej Oravy v Ďubákove, potom zo severnejšej prechodnej časti stredooravsko-horno-oravskej v Šoltýske, Drábsku a Kysuci a potom poľsko-goralským obyvateľstvom v Lome nad Rimavicou. Tento blízky pôvod skoro z tej istej oravskej oblasti sa odráža aj v charaktere nárečí, ktoré len čiastočne prejavili doteraz zbližovanie s okolitými, zemepisne dosť vzdialenými, severozápadnej časti juhozápadného alebo západného Gemera na Rimavskej doline, a to práve pre svoju izolovanosť a odlúčenosť nevľúdneho terénu. **Možno tu vydeliť** jednak **skupinu kysucko-šoltýsku** a potom **osobitné nárečie len Ďubákova**, pretože dodnes poľské, resp. goralské nárečie Lomu nebudeme opisovať.

Obidve tieto nárečové oblasti majú vzhľadom na svoj pôvod dodnes tieto spoločné vlastnosti.

1. Izogl. strsl. podoby **rat-**, **lat-** v prevažnej väčšine prípadov, lebo je tu napr. len **razvora**, **rasoxa**, **rakita**, **ražďina**, **Pod rakitou**, **vlaňi** a len v slove **rospijka** je **rot-**.

2. Izogl. oravských strsl. striednic za jery v **daska**, **dašť**, **max**, **baza**, **cesnak**, **xrbat** i **xrbet**, **ovos**, **ocot**, **orol** proti celkom inému stavu v nárečiach susednej Rimavskej doliny. Je tu všeob. len **keť**, **kedi**, **kebi**, **keri**, **ten**, **jeden**.

3. Izogl. strsl. oravského **predek**, **pond'elek** a len **domček**, **stromček**, proti gemerskému všeobecnému **predok**, **pond'elok** a tiež **domšok**, ktoré čiastočne začínajú používať a miešať aj obyvatelia najmä Ďubákova, le-

žiaceho najbližšie z tejto oblasti ku Kokave.

4. Izogl. slabičného **r** – **l** všeobecne vo všetkých prípadoch už zhodne aj s nárečiami susedného juhozápadného Gemera.

5. Izogl. strsl. **sr** v **sreda**, **srednej**.

6. Izogl. strsl. obojperného **u** v prípadoch: **prauda**, **ouca**, **ousa**, **rouno**, **domouu**, **stauu**, **brauu**, **hl'iuka**, **d'ieuka** i **d'ouka**; gen. pl. **hláu/hlauu**, **kráu/krauu**, **ocou** **dom**, **mauu**, **dau**, **bou** a mladí aj v type **s tou dobrou ženou**.

7. Izogl. strsl. **šť** v **šťep**, **šťest'a**, **ešť'e**, i keď v reči starých okolo Kysuce počuť aj **šč**.

8. Izogl. strsl. gen. sg. **gazdu**.

9. Izogl. strsl. lok. sg. **na koni**, **na kraji**, **na srci**, **f pol'i**.

10. Izogl. gen. sg. **z duši**, **z ul'ici**.

11. Izogl. dat. – lok. sg. typu **ruki**, **nohi**, **muxi**, v **Ameriki**.

12. Izogl. strsl. **srce**, **poe**.

13. Izogl. typu **varena**, **xod'ena**, **kosena**, **uhl'a** v kys.-šolt. skup., **va-rená**, **uhl'a** na Ďubákove.

14. Izogl. gen. pl. typu **kráuu**, **hláuu**, **žien**, **sťien**, **jablík**, **d'ievok**, ale aj **sestrouu**, **daskouu**, **haluškouu** ako v susedných zvolenských nárečiach, v skupine kysucko-šolt. vždy bez kvantity.

15. Izogl. strsl. typu mäkkých prídavných mien typu **srední**, **prední**.

16. Izogl. strsl. typu **dobruo**, **takuo**, v skupine kys.-šolt. hláskoslovne starí aj podoby typu **tako**, **pekno**, **dobro**.

17. Izogl. už gemerského **takiho**, **takimu**, niekedy aj popri **takieho** najmä v Ďubákove.

18. Izogl. ak. sg. **hu** miesto **ju**.

19. Izogl. prítomníka **ňesem**, **klad'em**, **pasem**, **riasňem**.

20. Izogl. stresl. prít. **oňi** sa všeob.

21. Izogl. partic. l-ového typu **dau**, **mau**, **robiu**.

22. Izogl. rodinných mien typu **Jano Kvak**, **Jano Kvakouu**, **Kvakouu** **ci**, **do Kvakouu**, ale aj **do Xrapaňa**, **do Vaňki**, **Fraňkove krompl'e**.

23. Izogl. drobnejších javov a slov, napr.: **roš**, **mox**, **smotaŋka**, **kobi-la**, **l'iška**, **l'ižica**, **d'ieuka**, **d'ouka**, **pol'ieuka**, **pol'ouka**, **šiouu**, **šieuu**, **bust'**, **bol'est'**, **bl'adost'**, **ist'** aj **is**, **gat'e**, **ukazat'**, **kad'iečka**; **kostol**, **z d'ekad'e**, **skad'e**, **kerí/keri**, **naspak**, **het**, **ňeňi**, **ňie**, **ňe** a vplyvom susedstva aj **ňi**,

gdo i kto/xto, d'aľeko, košarina, krompl'a (zrejme vplyvom gemerského susedstva), **rasca, švorec i fiertuxa, hazat', txor, pohrap, keľo-teľo, nak, dolu, xorus, jarec, prest'erka** (sena), **šťal** (na seno, senník), **prhl'a-va, pentro**, (v stodole, **nat tokom**), **mentel'** (motýľ), **koncouka** (na trávu), **vrece** (mech), **uharka, rospravat', kol'ešňa** (stodola).

V niektorých javoch už nie je takáto jednosť a **celá oblasť sa delí na skupinu kysucko-šoltýsku a na Ďubákovo**.

* * *

(10) Kysucko-šoltýska skupina sa vo väčšine javov zhoduje s Ďubákovom, ale má aj svoje osobitosti. Tak napr.:

1. Izogl. kvantity bez dĺžok všade, len Ďubákovo má kvantitu, a to s rytmickým krátením.

2. Izogl. prízvuku tu na predposlednej slabike.

3. Izogl. striednic za praslovan. nosové *ę* dnes už skoro všeobecne **meso, meki, veči, peť, d'esat', dvacať, t'ahat', prad'eno, t'eľa, priasa** a potom v dlhých slabikách **pjatek, robja**, ale viac **nosa, voza, plat'a, xod'a, vid'a** ako **vid'ja, plat'ja**. Starí dodnes používajú aj **mjaso, pjat', vjači**.

4. Izogl. striednic za pôvodné **a** po mäkkých spoluhláskach, v krátkych i dlhých slabikách **a, e, ja**, napr.: **ja, moja, naša, oca, koňa, duša, ul'ica, ul'icami**, ale aj **t'eľatko, maľar** a potom len **stavjat', zarabjat'**.

5. Izogl. dvojhlások **ja – ie – uo** je tu obmedzená na pomerne malú skupinu prípadov a na mladších, lebo starší vyslovujú ešte napr.: **pjatek, svjatek, robja, zlomja, trpja** a potom vlastne aj **mjaso, vjači** či **mjaso, vjači** a najmä **stavjat', zarabjat'** či **zarabjat'**; **ie** býva najmä v takom **po-vjetra, Vjepor** (vrch) alebo aj v **bjeda, vjera, hriex, rjetko** popri **beda, hrex, retko**, najmä v reči starších; podobne **uo** používajú mladší a starší len v reči s cudzími, medzi sebou najviac len **moj, koň, pojďe** a tiež **tako dobro, krasno d'eťa** (ďecko).

6. Izogl. **koho – toho – tomu, o tom** len v reči mladších, kým starí používajú ešte pôvodné tvary **keho – teho – temu, o tim, o dobrim**.

7. Izogl. inštr. sg. **s tou dobrou ženou** dnes len v reči mladších, kým starí hovoria len pôvodné oravské **s tom dobrom ženom**.

* * *

Potom bývajú ešte menšie rozdiely medzi jednotlivými obcami, tak napr.:

72. **Kysucké nárečie v Kysuci a v susednom Drabsku**, v celkom malých dedinkách, osadách pri bývalej sklárni, sú skoro celkom rovnaké, so všetkými uvedenými všeobecnými znakmi, ale s tým rozdielom, že tu len najstarší používajú ešte staré **z babom**, **z rukom**, **z lavicom**, popri **z babou**, **ženou** v mladšej generácii.

73. **Šoltýske nárečie v dosť vzdialenej Šoltýske a v Utekáči**, je skoro to isté, len podobu **s tom starom babom** už skoro vôbec nepočuť, lebo sa skoro všeobecne používa len **s tou starou ženou**. Podobne tu len celkom starí hovoria ešte **predek**, **statek**, **pieper**, lebo väčšina hovorí už len **predok**, **statok**. Podobne je aj s tvarmi **vjači**, **mjaki**, ktoré dnes už skoro vôbec nepočuť, popri **veči**, **meki**. Je tu napr. **stojal'i**, **čereda**, **gorzul'ato drevo** (hrčavé), **d'adok** (stolček na výrobu šindľov), **riza**, **rizavi**.

* * *

74. **Ďubákovské alebo d'ubácke nárečie v Ďubákove** v blízkosti Šoltýsky je už veľmi odlišné od predchádzajúceho. Výrazne sa od neho odlišuje najmä tým, že má niektoré svojské javy:

1. Izogl. kvantity rozlišujúcej dlhé hlásky od krátkych. Okrem toho je tu aj rytmické krátenie ako v spisovnej slovenčine.

2. Izogl. prízvuku už strsl. na prvej slabike v slove.

3. Izogl. striednic za praslovan. nosové **ę** už podstatne iných, a to **e** po perných, **a** po iných v krátkych slabikách, **é** po perných, **á** po ostatných spoluhláskach v dlhých slabikách, napr.: **peť**, **meso**, **peta**, **t'ahat'**, **hl'adat'**, **t'a**, **sa**, **t'e'a**, potom **pétok**, **svétok**, **robé**, **kúpe**, ale **ff'áhnut'**, **dvacáti/dvacéti**, **t'e'át'ko**, ale **prasét'ko**, **xod'á**, **vid'á**, **plat'á**.

4. Izogl. striednic za praslovan. **a**, **á** je v zhode s týmto tiež **a** v krátkych a **á** v dlhých slabikách: **jama**, **jahoda**, **jablko**, **jastrap**, **jahňa**, potom vždy slabiky **já**, **čá**, **žá**, **šá** **l'á**, **ňá**, **d'á**; **já**, **voják**, **našá**, **vašá**, **ot tix čas**, **žadat'**, **šál'ení**, **nal'át'**, **vareňá**, **d'ábol**, tak aj **krajšá**, **božá**, **cuzá**, **dušám**, **dušáx**, **mal'ár**; **pol'á**, **srcá**.

5. Izogl. strsl. dvojhlások **ie**, **uo** je ako v mnohých ostatných strsl. nárečiach, a je tu bežne **bieli**, **čierni**, **biěda**, **viera**, **takie d'et'i**, **hriex**, **rietko**, **xľiep**, **ml'ieko**. Tak je tu na rozdiel od skupiny kysucko-šoltýskej už len

muj, množem, puojďem a tiež dobro, pekno, malo d'iet'a.

6. Izogl. slabíč. **r** všeobecne, ale pri **l** býva už popri **vlk, vlxko, vlna, slza**, tak už napr. **klubi, žutí** a tiež **pruší, krú**.

7. Izogl. typu **koseňá, vareňá**, ale hláskoslovne už **zdravé, svedomé**.

8. Izogl. **takjeho** a vplyvom zvolenským už hodne a skoro viac len **dobrího, takímu** event. aj **takiho, takimu** ako v Gemeri.

9. Izogl. pôvodného **teho, temu**, ale dnes už všeob. **toho, tomu**.

10. Izogl. infin. typu **ňjest' i ňjes, viŇs, zís, naľát', posát', hráť', ale smét' sa, vid'et', sed'et' a sprobúvat', umreť'**.

11. Izogl. niektorých zvláštnych slov, ako sú napr. okrem spoločných s celým severozápadom: **Luptovo, zasej, popoludní, zajtra, ručeň a cepík, čaxor, bapčica, takarou, kapsel'a, rít'ouce** (koniec snopa), **stavence** (kríž obilia), **koňica** (stajeň), **stajeň, hiňovet', hajs!, otrova, kšu, oboc-ka** (liace), **vovjedne, stolovina** (zásuvka), **hrňček, pražeňica, slaňička** (na sol'), **pauňica** (rajnica), **uhrančit' xľeba, kolomaš, čápka, šilt, geti, ihľice** (zátky), **ľjeuč, lojtra, bahro, boňki** (ovady), **jelša, smrek, puol'ki** (egreš), **bobáki, zinakad'e, poňekerí, voľ'akerí, voľ'agdo, nahat', nát-ka, aždaj, svák** (starý človek), **zo semňou, čičorjetki, Uľka, zbenka, to-parka, mľječňík, ľižňík** (na lyžice), **puľigár, krompl'a, xrasta, palazol i parazol, vanjúš, trepačka** (trlica), **vrkoč, cjeňa, dreváreň, perina** (nie duchna), **búst', žrt', klát, cklo, opálka** (košík), **slameňica** (slameník), **vá-ľaňička, d'ečo, hovorit', nazat, núš, hen stad'e, šoptat', pxál'** (bodliak), **sňax**.

75. **Nárečie Tisovského Hámra**, alebo tisovskohámorské, alebo hámorské nárečie v Tisovskom Hámre, ktorý je vlastne domami spojený s Tisovcom a s ním tvorí mesto Tisovec, odlišuje sa veľmi výrazne od nárečia Tisovca, a to najmä v týchto javoch:

1. Celkove je ešte mäkkšie nárečie ako tisovské s jeho prípadmi ako **žeňi, pekňiho, skal'i, mal'iho**, lebo v Hámre je ešte aj **d'íxat', mlad'iho, do vod'i, z robot'i, bohat'iho**. Je to ultramäkké nárečie z okolia Slovenskej Ľupče pri Banskej Bystrici.

2. Izogl. kvantity ako v spisovnej slovenčine s rytmickým krátením, čo kontrastuje s tisovským kvantitou neobmedzeným nárečím.

3. Izogl. strsl. **rat-, lat-** dôsledne všade, teda **rázvora, rásoxa, rakita, ražd'ja, ražen, rášťep**.

4. Izogl. strsl. striednic za jery napr.: **daska, dášť', baza, cesnak, ocot, orol', ovos**, ale **xrbet**, potom **predok, domčok, ľižica**, iné ako v Tisovci, vplyvom ktorého má už **kot', kod'i, kobi**, ale **ten**.

5. Izogl. striednic za praslovan. **ę**, napr.: **mäso** a dnes i **meso** vplyvom Tisovca, **mäki, päť, päta, väči**, teda vždy len v krátkych slabikách, a potom už po neperných: **zat', kňas, prad'eno, d'esat', dvacat', zajac, sa, ť'a, d'iet'a, prasa**, v dlhých **ia**: **piatok, robia, kosia, plat'ia** a tiež **ťeľiatko, prasiatko**.

6. Izogl. za praslovan. **a**, po perniciach zase **ä**: **Ťisovän, Polomän, xibä** (časté a výrazné: inde **iba**), po ostatných **a**: **ja, jahňa, jahoda, kričat', merat', oca, xlapca**, v dlhých slabikách **ia**: **našia, ľepšia, naľiat', smiat' sa, hriat' sa**, ale často aj **našá, ľepšá**, ale výrazné a od Tisovca odlišné: **skäd'e, käd'a, gät'i, kächka**.

7. Izogl. strsl. **sr**: **sreda, srední, posredok**.

8. Izogl. nezmeneného **d' – t' – st' – št'** a tiež **č** proti gemerským zmenám týchto hlások, takže je tu len **d'et'i, st'ena, št'ep, čuó, mačka**.

9. Izogl. bilabiálneho **u** ako v spisovnom jazyku, napr.: **prauu, stauu, brauu, hláuuka, sľiuka, z ouusa, ouuca, rouuno, domouu, mauu, dauu, robiu, s touu dobrou ženouu, päť xlapouu, bratouu sin, spádouu, kládouu.**

10. Izogl. drobnejších hláskoslovných javov, ako sú napr. **gol'iesko, edon, pohrap, čakat', ribajzľ'e, Kameňí Ďuro** (skala v chotári), **pämät', xibä** (iba, len), **prucl'ak** (vesta), **poľ'a** (ako v Tis.), **voľ'áki, stán, kotál, ľedvác, matriál, kurástra, ňeská, topánka, slábou, bľed'í, št'est'ia, z ľehot'i, d'el'ako, sňex, pišťelka, kondľička, voľ'ač, šoptat', šuplódňa** (stoľanička), **do vagónou, vuól, stvuól, ňěníka, Daksňer, kršť'eňia, uskňe, zeľezo, bubeň, xrašta, Ťuríce, marmaňčok, ľepši, krajši, nuš, hej, olovrant, stodola, maštal', borsuk, sapún, švanjšés, xrobák, ribezľ'e a puólke, vrecko, šatočka** (vreckovka), **mex, naspät, jarec, osovok** (cecha), **perina** (nie duchna), **krompeľ, zbeňka, mutač, nátka**.

11. Izogl. gen. sg. **gazdu**.

12. Izogl. lok. sg. **na koňi, na kraji, v marci, na srci**.

13. Izogl. pl. **ľud'ia, Hámorčaňia, Ťisoväňia**.

14. Izogl. gen. pl. typu **žien, korún, hláu**, ale **d'jevok, bábok, sestár, dasák, jedál, ťehál**.

15. Izogl. pl. typu **roke, vrxe, rohe, ruke, nohe, muxe** proti **i** po ostatných spoluhláskach ako **domi, zubi, žeňi**.

16. Izogl. typu **susedouci, do susedou, Pazúrouci, do Pazúrou, Pazúrovje** i **Pazúrove dom, do Macuriakou, do Gríľix, Pásiarovje Jano**.

17. Izogl. mäkkých príd. mien typu **srední, sredňá, sredňuo**.

18. Izogl. **dobruo, božuo**.

19. Izogl. ostatných pádov typu: **dobriho, dobrimu**.

20. Izogl. niektorých odlišných slov: **tolcňa** (baba zo zemiakov), **ňéňika, něna, báči** (starší muž), **kamašľe, šušovica** (inde **lenča**), **brúno, palín, šťiau, trľica, oboze, srš** (sršeň), **staja** (xľieu), **rajs** (ryža), **krúx** (krík), **kuráštra, zbeňka, mutáč, cmjer, pazďír, batox** (bremä), **košarina, Ťuríce** (nie Rusadľina), **d'iňa, švanjšes, pípet', šeukiňa**.

VI. NÁREČIA JUŽNÉHO GEMERA S NAJNOVŠOU KOLONIZÁCIOU (JUHOGERMSKÉ NÁREČIE)

76. **Novoklenovské nárečia** v Novom Klenovci pri Chanave, v Číži, Chrámci, Abovcích, Lenke, Králi a v Ruminciach pri Tornali (Šafárikove), odlišuje sa od ostatných slovenských nárečí, transplantovaných po roku 1945 do tohto pôvodne maďarského južného Gemera. Vyznačuje sa tým, že jednak dodnes zachováva niektoré vlastnosti pôvodných obyvateľov z Klenovca na Rimavskej doline, jednak že prijalo aj iné vlastnosti tých, ktorí sa v Novom Klenovci na Zakarpatskej Ukrajine pri Mukačeve osídlili pred 150 rokmi a teraz sa všetci vrátili na Slovensko, v počte asi 800 obyvateľov.

Jeho vlastnosti sú tieto:

1. Izogl. kvantity bez dĺžok ako vo východnej slovenčine.
2. Izogl. prízvuku na predposlednej slabike ako vo východoslovenských nárečiach.
3. Izogl. mäkkosti ako je dodnes v Klenovci a vo východnej slovenčine a veľmi zhodne s mäkkosťou v spisovnej slovenčine.
4. Izogl. **rat-, lat-: raso^xa, rasoška, razvora, rasporok**, ale už len **rosnuť, rožen, rokita, na Rovienki, ruožďe, ruozgi a lokeť**.
5. Izogl. slabič. **r – l** ako v Klenovci, teda napr. dôsledne len **vr^x, pr^{vi}, srco, vrba, vlk, vlna, žlti, slza**.
6. Izogl. **dl** ako v Klenovci: **sadlo, šidlo, motovidlo, vidli**, ale **trľica**.
7. Izogl. **tret-** za praslovan. **tert-: brex, brježok, šrep, šrevo, šrenovi, smrek, šrienka**, ale **šrieslo** a **šeresňa**, a len v slove **šereda** je vplyv ukrajínčiny od Mukačeva.

8. Izogl. strsl. **sr** v **sreda, sredňi, posredok, sriet tižňa**.
9. Izogl. striednic za jery ako v Klenovci, a teda napr.: **tot, todi, kodi, kobi, todi, kotor, edon** a potom aj **xaps, xabzd'ie, zmok, mox, voš, predok, spodok, xlapšok, stromšok, zdox, loška**.
10. Izogl. striednic za praslovan. **ę** ako v Klenovci, a tak napr.: **meso, peť, peta, meki, veši, zveša, t'ahat', t'a, sa, prasa, t'el'a, prad'eno, zat', d'esat', dvacat'; seme, pl'eme i semeno, pl'emenó** v krátkych slabikách, ale **ia** v dlhých: **piatok, sviatok, robia, kupia, trpia, plat'ia, vid'ia, sed'ia, nosia, vozia**, a tiež **t'el'iatko, prasiatko**.
11. Izogl. striednic za praslovan. **a** v krátkych i dlhých slabikách ako v Klenovci, a teda napr.: **ja, moja, vojak, šas, šati, jahoda, jama, oca, koňa, duša, ul'icami**, ale **zarabet', stavet', skad'e, ked'it', keška**, alebo v dlhých napr.: **šias, šial'eni, žiadat', naľiat', zasiat', zohriat' sa, smiat' sa a hriať sa, smiať sa, maľiar, ľepšia, cuzia**.
12. Izogl. obojperného **u** ako v Klenovci: **prauda, ouca, ouša, stau, brau, ľitrouka, hlauka, sľiuka, rouno, domou, s tou dobrou ženou, peť xlapou, bratou dom, bratouho sina**; potom aj v partic. I-ovom typu **mau, dau, buu i bou**.
13. Izogl. nezmenených hlások **d', t', st', št': d'et'i, t'ixo, st'ena, št'ep**.
14. Izogl. typicky klenovského **š**, a teda **šo, šitat', maška**.
15. Izogl. typicky klenovských a strsl. dvojhlások **ia, ie, uo**: **piatok, robia, plat'ia, nosia, prasiatko, d'ivíak, bieda, viera, rietko, xľiep, xľieu, takie d'et'i, muoj, nuoš, kvoň, muožem, pomuoc, puojt, takuo dobrouo alebo takvo dobrvo d'it'a**.
16. Izogl. gen. sg. **gazdu**.
17. Izogl. lok. sg. typu: **na kraju, na koňu, na poľu, na srcu**.
18. Izogl. pl. typu **bratove, sinove, ľud'e, Kľenoušaňe**, ale aj **Slovaki** a tiež len **horari, murari**.
19. Izogl. gen. pl. typu **bratou, xlapou, sinou**, čo je tu vplyvom susedných východozemplínskych nárečí aj v lok. pl. **pri xlapou, pri vozou** celkom bežne.
20. Izogl. dat. – lok. sg. typu **ruki, nohi, muxi**, a tiež gen. sg. **duši, ul'ici**.

21. Izogl. dat. pl. **xlapom**, ale aj **ženom**, **kravom**, ale aj popri náležitom **kravam**, **ženam**.
22. Izogl. nom. typu **poľo**, **ojo**, **srco**.
23. Izogl. príd. mien. typu **dobri**, **dobra**, **dobruo/dobrvo**, ale aj **jeseňuo**, **predňuo**, **zadňuo**, a potom ďalej: **dobriho**, **dobrimu** a v pl. jednotne pre všetky rody vplyvom východnej slovenčiny už **dobrie** (**xlapi**, **ženi**, **d'e'i**).
24. Izogl. infin. typu **ňiest'** i **ňies**, **past'** i **pas**, potom **is**, **pris**, **zis**, **vojs**, **muoc**, **piec**, **vľiec**, **umret'**, **vid'et'**, **sed'et'**, **bojat'**, **stojat'**.
25. Izogl. prítomníka **ňesjem**, **ňesješ** ako v starom Klenovci.
26. Izogl. rozkaz. spôsobu **pomo**, **sec/sezmo**, **hľac**, **prac sa**, **strac sa**, **vic**, **jec**.
27. Izogl. typicky gemerského **-mo** v prít. a imper: **žijemo**, **mamo**, **robimo** a **pomo**, **robmo**.
28. Izogl. partic. l-ového typu: **mau**, **dau**, **robiu**, **umreu**, **stojau**, **bojau**.
29. Izogl. ďalších zvláštností väčšinou zhodných s nárečím starého Klenovca: **tukši**, **viši**, **skjat'** i **skad'e**, **st'jat** i **stad'e**, **šjat'** i **šad'e**, **ňi**, **ňinto**, **u** miesto **v**: **u mest'e**, **u mľiňe**, **u zahrad'e**, **u robot'e** ako v ukrajinčine a vo východozemplínskych nárečiach.
30. Izogl. niektorých **zvláštnych slov**, najmä prevzatých už v novej vlasti pri Mukačeve vplyvom ukrajinských alebo aj výchsl. nárečí: **kuxňa**, **kancelarňa**, **noutariš**, **noutariška**, **noutaroška**, **betľehemoše**, **pešiška** (tekvica) a **hrizaška** (dyňa), **strňanka** (strň), **xorota**, **mušarka**, **trapa** (trápenie), **zarastľavina** (burina), **žebri** m. na žobranie, **pasuľ'a** m. buop, **tišna pasuľ'a**, **poxoreu sa** m. oxoreu, **šuť** m. pašuť, **šoudra**, **komaňica** m. d'at'eľina, **find'a** m. hrNšok, **garadiče**, **kosmaški** m. moxnaški, **puoľki**, **boŋk** m. bobák, **cimet** m. rosca, **bigar** m. švihar, **poper** m. koreňje, **xmara** m. oblak, **xiza** m. dom, **starosta** m. starejší, **kirat'** **kravi bigarom** m. šibať, **luskat'** m. šibať, **zaputat'** **kol'eso** m. zastaviť, **drevo šľixtovat'** m. cajxovať, **hvarim** m. vravím, **sporajil'i si** m. porad'il'i si, **birou** m. rixtár, **lanc** m. reťaz, **hordou** m. boška, **kert** i **kerta** m. zahrada, **sokaš** m. zvík, **serenča** m. š'est'je, **bout** m. skl'ep z maďarčiny, alebo potom z ukrajinčiny: **kolod'as** m. studňa, **selo** m. d'ed'ina, **pismo** m. ľist, **popik** m. farár, **bil'anka** (druh sliviek) m. beľica, **vasil'ik** (druh zeleniny), **petek** m. kožux, a potom v reči časté **kažem** – **kaže** m. reku, vraj, vravím.

Záverom pripomínáme, že v tomto prehľade nepodávame charakteristiku gemerských nárečí prehľadne podľa dnešného stavu dlhého vývinu niektorých významnejších praslovanských javov, akými boli napríklad jery alebo nosovky a potom jednotlivé hlásky, ani nepodávame prehľad dnešného stavu jednotlivých javov hláskoslovných, tvaroslovných, syntaktických a lexikálnych vo všetkých gemerských nárečiach preto, lebo **takáto ich charakteristika často aj s výkladom bude obsahovať osobitný zväzok našej nárečovej monografie.**

Konečne pripomínáme, že tu necharakterizujeme neslovenské nárečia v Gemeri, a to goralsko-poľské v Pohorelej na Horehroní a v Lome nad Rimavicou v skupine kysucko-šoltýskej v severozápadnom Gemeri, ani ukrajinské (rusínske) v Pači pri Rožňave v juhovýchodnom Gemeri. Tu všade si bývalí kolonisti zachovávajú najmä v starších generáciách pôvodné nárečie, alebo niektorí mladší, a zo starších tí, čo chodili alebo chodia za prácou a chlebom medzi Slovákov do okolia, používajú v styku so Slovákmí dosť nejednotnú a nevyhranenú podobu najčastejšie spisovnej hovorenej slovenčiny zo školy a vojenčiny, alebo niekedy aj okolitého slovenského gemerského nárečia.

ZÁVER

Sprístupňujeme slovenskej i zahraničnej odbornej verejnosti životné dielo Štefana Tóbika *GEMERSKÉ NÁREČIA* I/1, 2 (2018), *GEMERSKÉ NÁREČIA* II/1, 2 (2019), *GEMERSKÉ NÁREČIA* III (2019), ktoré vychádza v dvoch etapách vo vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove. Prvý zväzok vychádza pri príležitosti XVI. medzinárodného zjazdu slavistov v Belehrade (2018) a ďalšie dva zväzky vychádzajú pri príležitosti 110. výročia narodenia autora (1909 – 2019). Je to mimoriadna udalosť v slovenskej jazykovede a dialektológii, lebo autor rukopis ukončil a odovzdal do redakcie *Gemerskej vlastivednej spoločnosti* v Rimavskej Sobote (edícia *Gemerské vlastivedné pohľady*) tesne pred svojou predčasnou smrťou v roku 1969. Vedecké publikácie pre spomínanú spoločnosť vydávali dve vydavateľstvá – *Obzor* v Bratislave a *Osveta* v Martine. Tieto údaje sa uvádzajú v rukopise na titulných listoch prvého i druhého zväzku. Pre rôzne subjektívne aj objektívne príčiny sa však vydanie tohto veľdiela oddialilo o päťdesiat rokov, keď už mnohí predstavitelia slovenskej jazykovedy prestávali dúfať, že dielo sa nájde.

Dialektologické dielo profesora Štefana Tóbika sa vďaka svojmu obsahu a rozsahu ako aj metodickému a metodologickému postupu zaraďuje medzi moderné a aktuálne diela slovenskej dialektológie. Jeho kvalite neublížilo ani takmer päťdesiatročné čakanie na vydanie. Preto môžeme konštatovať, že spis Štefana Tóbika patrí do základného fondu slovenskej dialektológie i slovenskej jazykovedy. Slovenské nárečia majú mimoriadny význam pre výskum a rekonštrukciu najstarších dejín slovenského jazyka z 10. – 15. stor. Je to interné obdobie dejín slovenského jazyka (aj iných slovanských jazykov), v ktorom sa v priebehu šiestich storočí uskutočnili všetky najdôležitejšie zmeny v starej slovenčine a v dôsledku ktorých sa slovenčina formovala ako osobitný slovanský jazyk so špecifickým súborom hláskoslovných, morfológických, syntaktických a lexikálno-sémantických javov. Žiaľ, z tohto pre vývin slovenského jazyka najdôležitejšieho obdobia sa nezachovali súvislé jazykové pamiatky, na základe ktorých by bolo možné rekonštruovať najstaršie dejiny jazyka. Zachovali sa iba jednotlivé slová, vlastné mená (miestne a osobné) v pamiatkach písaných po latinsky.

Až moderná jazykoveda, opierajúca sa o základné princípy štrukturalizmu a využívajúca nové výskumné postupy v jazykovede, ako sú vnútorná rekonštrukcia jazyka, metóda pomernej chronológie a jazykového zemepisu, postavila rekonštrukciu najstarších dejín slovenského jazyka na výskume slovenských nárečí. Preto vývin slovenského jazyka sa opiera o analýzu slovenských nárečí a tento metodologický postup sa opiera o interné odôvodnenie vzniku každej zmeny. O týchto aktuálnych otázkach sa rokovalo aj na Prvom zjazde slovanských filológov v Prahe (1929), na ktorom sa zdôrazňovala potreba výskumu slovenských, ale aj slovanských nárečí. Do obdobia tridsiatych rokov minulého storočia spadajú aj začiatky systematického výskumu slovenských nárečí, ktorý organizoval Václav Vážný, učiteľ Štefana Tóbika, v rámci dialektologickej komisie Jazykovedného odboru Učenej spoločnosti Šafárikovej, zameranej na výskum nárečí a na monografické spracovanie výsledkov výskumu.

Bol to český profesor Václav Vážný, ktorý prednášal československý jazyk na FF UK v Bratislave, a v Matici slovenskej v Martine organizoval celoslovenský výskum slovenských nárečí. Jemu patrí česť, že vychoval prvú generáciu slovenských dialektológov, ku ktorej patrí aj Š. Tóvik, autor viaczväzkového diela o gemerských nárečiach. V. Vážný patril k predstaviteľom oficiálnej teórie o jednotnom československom národe a jednotnom československom jazyku s dvoma zneniami (českým a slovenským), ktorá bola zakotvená v preambule Ústavy prvej Československej republiky. Paradoxom bolo, že výskum slovenských nárečí, ktorý V. Vážný organizoval na Slovensku, priviedol v ďalších rokoch jeho bývalých študentov k poznaniu, že slovenčina je osobitný slovanský jazyk, ktorý sa vyčlenil z praslovančiny už v 10. stor. Tento názor mohli podložiť mnohými javmi v slovenských nárečiach, v ktorých sa zachovali tzv. juhoslavizmy, čiže javy praslovanského pôvodu, ktoré si Prastredoslováci priniesli do svojej terajších sídel z pravlasti slovanskej, ale aj ďalšie archaické javy, v ktorých sa petrifikovali starobylé javy starej slovenčiny.

Rukopis sa zachoval v troch obaloch pod názvom *Gemerské nárečie* I. (663 s.), *Gemerské nárečie* II. (728 s.) a *Gemerské nárečie* III. (42 map). Rukopis prvého zväzku sme rozdelili do dvoch častí, ktoré vychádzajú pod názvom GEMERSKÉ NÁREČIA I, Č.1. (*Úvod – Členenie – Charakteristika*) a GEMERSKÉ NÁREČIA I, Č.2. (*Gemerská nárečová čítanka*). Podobne rukopis druhého zväzku sme z praktického hľadiska rozdelili do dvoch častí: GEMERSKÉ NÁREČIA II, Č.1. (*Nárečia juhozápadného Gemera. Hláskoslovie – Historická časť*) a GEMERSKÉ NÁREČIA II, Č.2. (*Nárečia juhozápadného Gemera. Hláskoslovie – Synchronická časť*).

V treťom obale sa nachádzal súbor 42 jazykových máp, na ktorých na podkladovej mape bývalej Gemerskej stolice boli zakreslené najdôležitejšie izoglosy, podľa ktorých sa gemerská nárečová oblasť vnútorne člení na tri základné areály: juhozápadný, stredný a východný Gemer a v ich rámci aj na menšie regióny, skupiny alebo podskupiny. Celý rukopis bol napísaný na písacom stroji podobne aj názvy, komentáre a legendy na jazykových mapách. Celý tento rozsiahly súbor sme museli prepísať do elektronickej podoby a mapy prekresliť podľa súčasných zásad kartografovania.

Centrálne miesto vo vedeckovýskumnej činnosti autora patrilo gemerským nárečiam. Štúdie o gemerských dialektoch publikoval v rozpätí vyše tridsiatich rokov. Z úvodu ku Gemerskej nárečovej čítanke sa dozvedáme, že autor v rozpätí takmer štyridsiatich rokov (1930 – 1969) navštívil o s o b n e každú slovenskú obec bývalej Gemerskej stolice, kde zapísal v každej skúmanej lokalite vždy viaceré nárečové texty. Celú nárečovú antológiu autor zostavil sám, čiže najprv zapísal alebo nahral na magnetofón súvislé nárečové prejavy pri priamom terénnom výskume. Texty postupne prepisoval, opierajúc sa o zásady **čitateľskej fonetickej transkripcie**, ktorá sa pokladá za variant zjednodušenej transkripcie. „Vzhľadom na predpokladaný širší okruh čitateľov **upúšťame od prísne vedeckej transkripcie**, aby sme umožnili aj priemerne vzdelanému čitateľovi čítať a rozumieť textom.“ Z uvedeného vyplýva, že členenie gemerských nárečí Š. Tóbika sa opiera o jeho vynikajúcu znalosť základných znakov gemerských nárečí z diachrónneho aj synchrónneho hľadiska, ale aj o autentickú znalosť dedinských reálií v každej gemerskej obci a v každej gemerskej doline. Preto jeho štúdie o gemerských nárečiach, ktoré publikoval už od tridsiatych rokov v rôznych jazykovedných časopisoch a celoslovenských zborníkoch, boli zdrojom vedomostí o týchto archaických dialektoch a boli citované v domácej i zahraničnej jazykovednej literatúre.

Nemožno tu neuviesť citát z monografie J. Orlovského, súputníka prof. Tóbika, ktorý vo svojej monografii konštatoval: “Keďže Š. Tóbik skutočne prešiel každú dedinu v Gemeri, mal najlepšiu možnosť poznať všetky spoločné a diferenciacné znaky gemerských nárečí, ktoré ich vzájomne spájajú alebo odlišujú. Preto z jeho prehľadu na konci článku preberáme aj klasifikáciu stredogemerských nárečí, ktorá je z nášho hľadiska pomerne najsprávnejšie.” (J. Orlovský, *Stredogemerské nárečia*, 1975, s. 18). J. Orlovský sa odvoláva na Tóbiku štúdiu *Členenie a charakteristika gemer-*

ských nárečí (In: Jazykovedné štúdie II. Dialektológia, 1957, s. 86 – 120), Táto štúdia so 6 mapami, na ktorých boli zakreslené základné izoglosy gemerských nárečí, sa na dlhé roky stala jedinou podrobnou prácou o členení a charakteristike gemerských nárečí, o ktorú sa opierali všetci neskorší bádatelia slovenských nárečí doma i v zahraničí.

Tým, že rozsiahla a podrobná monografia Štefana Tóbika nebola publikovaná, utrpela nielen slovenská dialektológia, ale aj slovenská a slovan-
ská jazykoveda, pretože autor patrí k najlepším slovenským znalcom gemerských nárečí. Celkove ide o päťzväzkové dielo prof. Š. Tóbika, ktoré sa takmer po päťdesiatich rokoch dočká vydania vo vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove. Prešovská univerzita v Prešove sa po delimitácii vyčlenila z Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach v roku 1997, čím sa Prešov stal novým univerzitným centrom na východnom Slovensku. Profesor Tóbič stál pri začiatkoch budovania vysokého školstva na východnom Slovensku a patrí ku zakladateľskej generácii Katedry slovenského jazyka a literatúry, Filozofickej fakulty v Prešove ako aj Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Júlia Dudášová-Kriššáková

LITERATÚRA⁸

ARANY, Adalbert Ladislav: Nárečia doliny Slanskej. – *Carpatica*, I, 1936, s. 191 – 226.

BARTOLOMAEIDES, Ladislav: *Inclyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia Historico-Geographico-Statistica. Leutschoviae 1806–1808*, s. 132 – 137.

BARTOLOMAEIDES, Ladislav: *Commentatio De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis. Wittenbergae 1783*, s. 5 a nasl.

BARTOLOMAEIDES, Ladislav: *Memorabilia Provinciae Csetnek cum tabulis aëtri incis. Neosolii 1799*, s. 53 a nasl.

BEL, Matej: *Notitia Hungariae novae historico-geographica*, IV, *Viennae 1742*, s. 739 – 768.

BOTTO, Július: *Starí a terajší husiti gemersko-malohontskí. – Slovenské pohľady*, VI, 1928, s. 30 – 54.

ČAPLOVIČ, Ján (Johann von CSAPLOVICS): *Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn, (Herausgeber und Redakteur), Zwei Bände, Anton Doll Verlag, Wien, 1821. 2. časť, Gömörer Gespanschaft*, s. 140 – 187.

HORÁK, Gejza: *Nárečie Pohorelej. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955*.

MAŁECKI, Mieczysław: *Język polski na południe od Karpat (Spisz, Orawa, Czadeckie, wyspy językowe) z 2 mapami. Kraków: Biblioteka TMJP nr 12. 1938*.

NOVÁK, Ľudovít: *Prípady rat-, lat- za praslov. ořt-, oľt- v slovenčine. (Ich zemepisné rozšírenie a výklad s mapou). In: Spisy jazykového odboru Matice slovenskej. 1. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1933*, s. 576 – 606.

ORLOVSKÝ (rod. Szabó), Jozef: *Zpráva o sbíraní nářečového materiálu v Gemeri v Muránskej doline. – Carpatica. 1, zv. 2. Zprávy členů dialektologické komise Učené společnosti Šafaříkovy o studiu slovenských*

⁸ **Zoznam literatúry** sme zostavili podľa štúdie Š. Tóbika, *Členenie a charakteristika gemerských nárečí* (In: *Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia. Bratislava 1957*, s. 86-120), ktorý sme v druhej časti doplnili o najnovšie publikácie zo slovenskej dialektológie vydané po roku 1957.

nárečí v letech 1933/1935. Praha 1936, s. 31 – 33.

ORLOVSKÝ (rod. Szabó), Jozef: Gemerskí Slováci a ich reč. In: kra-jový týždenník Šafárikov kraj, 6, 1937, č. 8.

ORLOVSKÝ (rod. Szabó), Jozef: Zemepisná rozloha gemerského ia za prasl. e, ě v dlhých polohách v časti juhozápad. Gemera. In: Sborník Matice slovenskej, 18, 1940, s. 13 – 16.

ORLOVSKÝ (rod. Szabó), Jozef: Nárečové texty z Gemera. In: Sbor-ník Matice slovenskej, 18, 1940, s. 138 – 143.

ORLOVSKÝ (rod. Szabó), Jozef: Nárečové texty z gemerského Hore-hronia. – Linguistica Slovaca, 1-2, 1939-1940, s. 353 – 356.

PASTRNEK, František: Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Spra-che in Ungarn. Wien 1880.

PASTRNEK, František: Študovanie slovenčiny. In: Slovenské pohľady 1893, s. 550 – 564.

PAULINY, Eugen: Zmeny $\check{c} > \check{s}$ a $t', d' > \check{c}$, $\check{z}$ v gemerských nárečiach. – Jazykovedný časopis, 8, 1954, s. 108 – 117.

STANISLAV, Ján: Striednice za praslovanské nosové ϵ v nárečiach východnej tretiny Liptova. (Politický okres: Liptovský Hrádok.) S mapou. – Bratislava, 1, 1927, s. 362 – 374.

STANISLAV, Ján: Československá mluvnica pre odborných učiteľov a vysokoškolákov. (Starý a dnešný jazyk. – Všeobecná časť.) 1. vyd. Praha – Prešov, Československá grafická únia 1938. 235, /1/ s.

STANISLAV, Ján: Slovenská historická gramatika 1. Všeobecná časť a vokalizmus. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1955. 373 s.; 2. Konsonantizmus. 192 s.

STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. 1. Úvod a hláskoslo-vie. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 590, /1/ s. – 2. vyd. 1958. 631, /1/ s. – 3. vyd. 1967. 707, /27/ s.

ŠEMBERA, Alois Vojtěch: Základové dialektologie československé. Ve Vídni 1864. 65 s.

TÓBIK, Štefan: Zprávy o sbíraní a štúdiu nárečí gemerských, naj-mä z juhozápadného Gemera z prechodnej oblasti gemersko-novohradskej a z východného Gemera z prechodnej oblasti gemersko-spišskej. – Carpa-tica, 1, zv. 1, 1936, s. 181 – 186.

TÓBIK, Štefan: Kvantita gemerských nárečí. In: Sborník Matice slo-venskej, 14, 1936, s. 109 – 123.

TÓBIK, Štefan: Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská. (S 2 mapami.). In: Sborník Matice slovenskej, 15, 1937, s. 104 – 130.

TÓBIK, Štefan: Zpráva o výsledkoch prázdninových štúdií gemerských nárečí. – Carpatica, 1, 1939, zv. 2, s. 177 – 183.

TÓBIK, Štefan: Striednice za praslov. **ort-*, **olt-* v gemerských nárečiach. (S mapou.) – Linguistica Slovaca, 1-2, 1939-1940, s. 208 – 218, nem. res. s. 219.

TOMÁŠIK, Samuel: Pamätnosti Gemersko-Malohontské. In: Letopis Matice slovenskej, IX, 2, 1872, s. 33 a nasl.

VÁŽNÝ, Václav: Dva slovenské tvary. In: Sborník Matice slovenskej, VI, 1928, s. 30 – 54, 80 – 89 a nasl.

VÁŽNÝ, Václav: Nárečí slovenská. In: Československá vlastivěda. 3. Jazyk. Praha 1934, s. 219 – 310.

* * *

HORÁK, Gejza: Nárečia Horehronia. – Slovenský národopis, 13, 1965, s. 235.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988.

NOVÁK, Ľudovít: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1980.

ORLOVSKÝ, Jozef: Stredogemerské nárečia. 1. vyd. Vydalo Vydavateľstvo Osveta v Martine pre Gemerskú vlastivednú spoločnosť v Rimavskej Sobote 1975.

ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. 1. vyd. Vydalo Vydavateľstvo Osveta v Martine pre Gemerskú vlastivednú spoločnosť v Rimavskej Sobote 1982.

PALKOVIČ, Konštantín: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko 1981.

PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963.

ŠTOLC, Jozef – BUFFA, Ferdinand – HABOVŠTIK, Anton a kol.: Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Bratislava 1968. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Materiály. Bratislava: Veda 1968.

ŠTOLC, Jozef: Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. Časť druhá. Úvod – Komentáre. Bratislava: Veda 1978.

BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. III. Tvorenie slov. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. Časť druhá – úvod – komentáre – dotazník – indexy. Bratislava: Veda 1978.

HABOVŠTIK, Anton: Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1984. Časť druhá – úvod – komentáre – dotazník – indexy. Bratislava: Veda 1984.

ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: Veda 1994.

Júlia Dudášová-Kriššáková

SUMMARY

We are presenting to the Slovak as well as foreign professional public Štefan Tóvik's lifework *Dialects of Gemer* I/1, 2 (2018), *Dialects of Gemer* II/1, 2 (2019), and *Dialects of Gemer* III (2019), issued in two stages by the Publishing House of Prešov University. The first volume is dedicated to the 16th International Congress of Slavists in Beograd (2018); the other two are issued on the occasion of the 110th anniversary of the author's birth (1909–2019). In Slovak linguistics and dialectology, this is an extraordinary event, as the author finalised the manuscript and handed it in to the Editorial Office of the *National Geographic Society of Gemer* (*Gemerská vlastivedná spoločnosť*) in Rimavská Sobota (within the edition *National Geographic Views of Gemer* (*Gemerské vlastivedné pohľady*) right before his premature death in 1969. Academic publications for the above society were issued by two publishing houses – *Obzor* in Bratislava and *Osveta* in Martin. All this information can be found on the title pages of the first and the second volume of the manuscript. Due to various subjective as well as objective reasons, publishing this masterpiece was postponed for fifty years, causing many representatives of Slovak linguistics to lose all hope the manuscript would be found.

Thanks to its contents and scope as well as the methodical and methodological approach used, this piece by professor Štefan Tóvik is among the most modern and topical works of Slovak dialectology. Its quality did not suffer even after an almost fifty year wait. That is why it could be claimed that Štefan Tóvik's manuscript is one of the key sources on Slovak dialectology as well as Slovak linguistics. Slovak dialects are of exceptional importance for research into and reconstruction of the oldest history of the Slovak language between the 10th and 15th centuries. That is an internal period of the history of the Slovak language (as well as other Slavic languages) when, within six centuries, all key changes occurred in Old Slovak due to which Slovak was formed as a distinctive Slavic language with a specific system of phonemic, morphological, syntactic and lexical-semantic phenomena. Unfortunately, continuous records from this period, the most important for the development of Slovak language, were not preserved. Based on them, the oldest history of the language could have

been reconstructed. What was, however, preserved were individual words, proper nouns (naming places or persons) in Latin-written records.

It was not until modern linguistics, following the fundamental principles of structuralism and utilising new research approaches in linguistics, such as internal language reconstruction and methods of relative chronology and linguistic geography, reconstructed the oldest history of the Slovak language based on research into Slovak dialects. That is why the development of Slovak language is based on an analysis of Slovak dialects and this methodological approach follows internal justifications of each change. These topical issues were also discussed at the First Congress of Slavic Philologists in Prague (1929), where the need to research Slovak, as well as Slavic, dialects was emphasised. The beginnings of systemic research into Slovak dialects, organised by Václav Vážný (Štefan Tóvik's teacher), based at the Committee of Dialectology, Linguistic Department of the Šafárik Scholastic Society, focused on research into dialects and monographic processing of the research results, also fall within the period of the 1930s.

It was Václav Vážný, a Czech professor, who gave lectures in Czechoslovak language at the Faculty of Arts, Comenius University in Bratislava, and organised nation-wide research into Slovak dialects at the Slovak Cultural Foundation (Matica slovenská) in Martin. It is to his credit that he educated the first generation of Slovak dialectologists, including Štefan Tóvik, the author of the exhaustive work on the dialects of Gemer. Václav Vážný was a representative of the official theory of a united Czechoslovak nation and homogenous Czechoslovak language with two varieties (Czech and Slovak), which was embodied in the preamble of the Constitution of the first Czechoslovak Republic. It was rather paradoxical that the research into Slovak dialects that Václav Vážný was in charge of, brought, in the years to come, his former students to the cognition that Slovak is a unique Slavic language which detached itself from Proto-Slavic as early as the 10th century. It was possible to support the above view by a number of phenomena, so-called *Yugoslavisms*, preserved in Slovak dialects, i.e. features of Proto-Slavic origin, brought by Proto-Central-Slovaks to their present-day dwellings from the Old Slavic homeland, together with some other archaic features, in which old phenomena of old Slovak were set in stone.

The manuscript was preserved in three folders entitled *Dialects of Gemer I* (663 p.), *Dialects of Gemer II* (728 p.) and *Dialects of Gemer III* (42 maps). The manuscript of the first volume has been divided into

two parts, issued as *Dialects of Gemer I*, Vol. 1 (*Introduction – Classification – Characteristics*) and *Dialects of Gemer I*, Vol. 2 (*Gemer Dialect Anthology*). Similarly, the manuscript of the second folder has, for practical reasons, been divided into two volumes: *Dialects of Gemer II*, Vol. 1 (*Dialects of South-West Gemer. Inventory of Phonemes – Diachronic part*) and *Dialects of Gemer II*, Vol. 2 (*Dialects of South-West Gemer. Inventory of Phonemes – Synchronic part*). The third folder contained a set of 42 linguistic maps where, on a primer map of the former Country of Gemer, the key isoglosses were drawn, according to which the dialect region of Gemer is internally divided into three areas: South-West, Central and East Gemer and, within these, yet smaller regions, groups or subgroups. The entire manuscript was typed, as well as the headings, commentaries and legends on the linguistic maps. This entire extensive file had to be retyped in electronic form and the maps were redrawn following the principles of present-day cartography.

Dialects of Gemer were at the centre of the author's research activities. He published studies on the dialects of Gemer across a span of more than thirty years. In the introduction to the *Gemer Dialect Anthology* the author states that he, over the course of almost forty years (1930–1969) had visited each village of the former Gemer Country in person and recorded in writing several texts in the dialect of every studied area. The author compiled the entire anthology of dialects by himself, which means that, during field research, he first recorded in writing or on tape continuous utterances in a specific dialect which he then transcribed, following the principles of **reader-friendly phonetic transcription**, which is considered a variation of simplified transcription. “Assuming a larger circle of readers, **we have decided to refrain** from a **strictly academic form of transcription** in order to enable an averagely educated reader to read and understand the texts”.

From the above mentioned facts it follows that Tóvik's classification of the dialects of Gemer is based on his extraordinary knowledge of the fundamental features of the dialects in question from the diachronic as well as synchronic viewpoint, and also authentic knowledge of the realia in each village and valley of Gemer. That is why his studies on the dialects of Gemer, published from the 1930s in various linguistic journals and national almanacs, were a source of information about these archaic dialects and were cited in domestic as well as foreign linguistic literature. It is impossible not to mention the quotation from a monograph by J. Orlovský (professor Tóvik's fellow scholar): “As Š. Tóvik truly visited

each village in Gemer, he had the best opportunity to come across all the common features they share as well as those that make Gemer dialects different. That is why we appropriated the overview and classification of Central-Gemer dialects presented at the end of his article, as we consider it to be, relatively, the most correct” (J. Orlovský, *Stredogemerské nárečia*, 1975, p. 18). Here, J. Orlovský refers to Tóvik’s study entitled *Classification and characteristics of the dialects of Gemer* (*Členenie a charakteristika gemerských nárečí*) (In: *Jazykovedné štúdie II. Dialektológia*, 1957, pp. 86–120). This paper with six maps in which the key isoglosses of Gemer dialects were drawn, came to be, for many years to come, the one and only detailed work on the classification and characteristics of Gemer dialects, used by all latter-day national and international researchers of Slovak dialects.

Not only Slovak dialectology but also Slovak and Slavic linguistics suffered due to the fact that this extensive and detailed monograph by Štefan Tóvik was not published, as the author is among the top Slovak experts in Gemer dialects. Publishing this rare work is likely due to two significant events: the 16th International Congress of Slavists in Belgrade (Beograd) (2018) and the 110th anniversary of Štefan Tóvik’s birth (1909–2019). The publication comprises five volumes by professor Tóvik, which, almost after fifty years of waiting, finally saw the light of day thanks to the Publishing House of Prešov University. The University of Prešov detached itself from Pavol Jozef Šafárik University in Košice in 1997, at which point Prešov became a new university centre in Eastern Slovakia. Professor Tóvik played a key role in the beginnings of university education in Eastern Slovakia and is a member of the founding generation of the Department of Slovak language and literature and the Faculty of Arts in Prešov as well as Pavol Jozef Šafárik University in Košice.

Preložila PhDr. Eva Eddy, PhD.

РЕЗЮМЕ

Мы представляем словацким и зарубежным специалистам научный труд Штефана Тобика «Гемерские наречия I/1,2» (2018), «Гемерские наречия II/1,2» (2019), «Гемерские наречия III» (2019), которые выходят в два этапа в издательстве Прешовского университета в Прешове. Первый том посвящен XVI международному съезду славистов в Белграде (2018), а следующие два тома выходят по случаю 110-летия со дня рождения автора (1909-2019). Это выдающееся событие в словацком языкознании и диалектологии, так как рукопись автор закончил и передал редакции Гемерского краеведческого общества в Римавской Соботе (издание «Гемерские краеведческие обзоры») перед самой своей преждевременной смертью в 1969 году. Научные публикации для вышеупомянутого общества выходили в двух издательствах – «Обзор» в Братиславе и «Освета» в Мартине. Эти данные указаны в рукописи на титульных листах первого и второго тома. По разным субъективным и объективным причинам издание этого фундаментального научного труда было отложено на пятьдесят лет, когда уже многие представители словацкой лингвистики переставали надеяться, что труд будет найден.

Диалектологический труд проф. Штефана Тобика благодаря своему содержанию и объему, а также методическому и методологическому подходу, принадлежит к современным и актуальным произведениям словацкой диалектологии. Его качеству не повредило даже почти пятидесятилетнее ожидание публикации. Поэтому мы с уверенностью можем констатировать, что научный труд Штефана Тобика принадлежит к основам словацкой диалектологии и словацкой лингвистики. Словацкие наречия являются очень значимыми для исследований и реконструкции самого древнего периода истории словацкого языка в 10-15 вв. Это период внутренней истории словацкого языка (и других славянских), в котором в течение шести веков осуществились все самые важные изменения в древнесловацком и вследствие которых словацкий язык формировался как отдельный славянский язык со специфическим набором фонетико-фонологических, морфологических, синтаксических и лексико-семантических явлений. К сожалению,

нию, из этого самого важного для истории словацкого языка периода не сохранилось связных текстов (письменных памятников), на основе которых бы можно было реконструировать древнейший период истории языка. Сохранились только лишь отдельные слова, собственные имена (географические названия и личные имена) в памятниках, написанных на латыни.

Даже и современное языкознание, опирающееся на основные принципы структурализма и использующее новые подходы в лингвистических исследованиях, такие как внутренняя реконструкция языка, метод относительной хронологии и лингвистической географии, основывает реконструкцию древнейшей истории словацкого языка на исследовании словацких диалектов. Поэтому изучение процесса развития словацкого языка опирается на изучение словацких наречий и данный методологический подход основан на внутреннем обосновании возникновения каждого изменения. Об этих актуальных вопросах говорилось и на 1 съезде славянских филологов в Праге (1929), на котором подчеркивалась потребность в изучении как словацких, так и славянских наречий. К периоду тридцатых годов прошлого века относится начало систематического изучения словацких наречий, организованное Вацлавом Важным, учителем Штефана Тобика, в рамках диалектологической комиссии Лингвистического отделения Научного общества им. Шафарика, которое было нацелено на исследование наречий и описание его результатов в монографиях.

Именно чешскому профессору Вацлаву Важному, который преподавал чехословацкий язык на философском факультете Университета Коменского в Братиславе и который организовал всесловацкие исследования словацких наречий в «Матице Словенской» в Мартине, мы можем быть благодарны за воспитание первого поколения словацких диалектологов, к которому принадлежал и Ш. Тобик, автор многотомного труда о гемерских наречиях. В. Важны относился к представителям официальной теории о едином чехословацком народе и едином чехословацком языке с двумя его формами (чешской и словацкой). Данная теория была заложена в преамбулу Конституции первой Чехословацкой Республики. Однако было парадоксом, что исследования словацких наречий, которые В. Важны организовывал в Словакии, в дальнейшем привели его учеников к пониманию, что словацкий – отдельный славянский язык, выделившийся из праславянского уже в 10 веке. Эту точку зрения они могли подкрепить большим количеством явлений в словацких диалектах, в которых сохранялись т.наз. югос-

лавизмы, или же явления праславянского происхождения, которые древние жители Центральной Словакии принесли на свою новую территорию проживания со славянской прародины, а также другие архаичные явления, в которых застыли древние явления старословацкого языка.

Рукопись сохранилась в трех папках под названиями: «Гемерское наречие I» (663 с.), «Гемерское наречие II» (728 с.) и «Гемерское наречие III» (42 карты). Рукопись первого тома мы разделили на две части, выходящие под названием «Гемерские наречия I, часть 1» (Введение – Членение – Характеристика) и «Гемерские наречия I, часть 2» (Хрестоматия гемерских наречий). Подобным образом и рукопись второго тома из практических соображений мы делим на две части: «Гемерские наречия II, часть 1» (Наречия юго-западного Гемера. Фонетика – Историческая часть) и «Гемерские наречия II, часть 2» (Наречия юго-западного Гемера. Фонетика – Синхронная часть). В третьей папке находился набор из 42 лингвистических карт, на которые на основе карты бывшей Гемерской области были нанесены важнейшие изоглоссы, согласно которым гемерская диалектная область делится на три основных ареала: юго-западный, центральный и восточный Гемер, а в их рамках – и на более мелкие регионы, группы либо подгруппы. Вся рукопись, как и названия, комментарии и легенды на лингвистических картах, были отпечатаны на пишущей машинке. Все эти обширные материалы нам было нужно перевести в электронную форму, а карты перерисовать в соответствии с принципами современной картографии.

Главное место в научно-исследовательской деятельности автора занимали гемерские наречия. Публикации о гемерских диалектах охватывают период свыше тридцати лет. Из введения к «Хрестоматии гемерских наречий» мы узнаем, что автор за без малого сорок лет (1930-1969) лично посетил каждый населенный пункт бывшей Гемерской области, где в каждой исследуемой области записывал множество диалектных текстов. Всю диалектную антологию автор составил сам, т.е. сначала он записывал вручную или на магнитофон связанные диалектные тексты во время непосредственного полевого исследования. Автор постепенно тексты переписывал, пользуясь принципами **читательской фонетической транскрипции**, которую можно считать вариантом упрощенной транскрипции. «Принимая во внимание предполагаемый более широкий круг читателей, мы **отступаем от строгой научной транскрипции**, чтобы и обычный образованный

человек мог читать тексты и понимать их». Из всего вышесказанного вытекает, что членение гемерских наречий Ш. Тобика опирается на его выдающиеся познания основных признаков гемерских наречий с синхронной и диахронной точки зрения, а также на аутентичные познания деревенских реалий в каждом гемерском населенном пункте, в каждой гемерской долине. Именно поэтому его исследования о гемерских диалектах, результаты которых он публиковал в разных лингвистических журналах и всесловацких сборниках начиная с 1930-ых годов, были источником знаний о данных архаичных диалектах и цитировались в отечественной и зарубежной лингвистической литературе. Невозможно здесь не привести цитату из монографии Й. Орловского, последователя и спутника проф. Тобика. В своей монографии он констатировал: «Поскольку проф. Тобик реально прошел по каждой гемерской деревне, у него была наилучшая возможность познать все интегральные или дифференциальные черты гемерских наречий, которые их взаимно объединяют или различают. Поэтому из его обзоров в конце статьи мы приводим и классификацию центрально-гемерских наречий, которая, по нашему мнению, является правильной.» (Й. Орловски, «Центрально-гемерские наречия, 1975, с. 18). Й. Орловски ссылается на исследование проф. Тобика «Членение и характеристика гемерских наречий» (в издании «Лингвистические исследования II. Диалектология», 1957, с. 86-120). В данном исследовании на 6 картах нанесены основные изоглоссы гемерских наречий и эти материалы на долгое время стали единственной подробной работой о членении и характеристике гемерских наречий, на которую опирались все более поздние исследования словацких наречий как в Словакии, так и за рубежом.

Из-за того, что обширная и подробная монография Штефана Тобика не была опубликована, ущерб понесла не только словацкая диалектология, но и словацкая и славянская лингвистика, так как автор принадлежит к наилучшим специалистам по гемерским диалектам в Словакии. Издание этого ценного труда мы связываем с двумя выдающимися событиями: 16 международным съездом славистов в Белграде (2018) и 110-летием со дня рождения Штефана Тобика (1909-1969). В общем речь идет о пятитомном труде проф. Ш. Тобика, который почти через пятьдесят лет дождался публикации в издательстве Прешовского университета в Прешове. Прешовский университет в Прешове был выделен из состава Университета им. Павла Йозефа Шафарика в Кошицах в 1997 году, с чем Прешов стал новым универ-

ситетским центром в восточной Словакии. Профессор Тобик стоял в ряду основателей и строителей высшей школы в восточной Словакии и он принадлежит к поколению основателей кафедры словацкого языка и литературы, философского факультета в Прешове, а также и Университета им. Павла Йозефа Шафарика в Кошицах.

Preložil doc. Andrej Jurievič Krajev, CSc.

SÚBORNÁ PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA ŠTEFANA TÓBIKA⁹

1934

Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera. 1. časť. (S mapou.) – Bratislava (čas.), 8, 1934, s. 67 – 76, franc. res.

1935

Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera. 2. časť. – Bratislava (čas.), 9, 1935, s. 368 – 378.

Tvary na -ch v nárečiach juhozápadného Gemera. In: Sborník Matice slovenskej, 13, 1935, s. 89 – 92.

1936

Kvantita gemerských nárečí. In: Sborník Matice slovenskej, 14, 1936, s. 109 – 123.

Zprávy o sbieraní a štúdiu nárečí gemerských, najmä z juhozápadného Gemera z prechodnej oblasti gemersko-novohradskej a z východného Gemera z prechodnej oblasti gemersko-spišskej. – Carpatica, 1, zv. 1, 1936, s. 181 – 186.

1937

Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská. (S 2 mapami.) In: Sborník Matice slovenskej, 15, 1937, s. 104 – 130.

1939

Striednice za praslov. *ort-, *olt- v gemerských nárečiach. (S mapou.) – Linguistica Slovaca, 1–2, 1939–40, s. 208–218, nem. res. s. 219.

Úvod k slovenskej obchodnej terminológii. – Slovenská reč, 7, 1938/39, s. 224 – 226.

Zpráva o výsledkoch prázdninových štúdií gemerských nárečí. – Carpatica, 1, 1939, zv. 2, s. 177 – 183.

9 Personálnu bibliografiu Štefana Tóbika sme zostavili na základe bibliografie L. Dvonča: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975). Martin: Matica slovenská 1987, s. 1129–1134. Niektoré údaje sme doplnili zo súpisu prác Š. Tóbika od Ladislava Bartka (2009, s. 20–25) a Marty Vojtekovej (2009, s. 26 – 32). Porov. Literatúra o autorovi.

1940

Štolc, J. – Tó bik, Š.: Príspevky k spišskej a gemerskej dialektológii. – Bratislava: Slovenská učená spoločnosť 1940, s. 23 – 36.

Obchodná terminológia. Názvoslovie praktického obchodného života. – Slovenská reč, 8, 1940/41, s. 48 – 53, 79 – 82, 112 – 120, 154 – 159, 213 – 217.

1956

Pramene Štúrovej jazykovej a pravopisnej normy. – Slovenská reč, 21, 1956, s. 187 – 206.

1957

Členenie a charakteristika gemerských nárečí. (So 6 mapami.). In: Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia. Red. J. Štolc, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1957, s. 86 – 120.

1958

Niekoľko poznámok k vývinu slovenčiny. In: Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť: slovenský jazyk a literatúra. Red. Š. Tó bik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958, s. 150-167, rus. res. s. 167, nem. res. s. 68.

O práci katedry. In: Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť: slovenský jazyk a literatúra. Red. Š. Tó bik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958, s. 175 – 177.

1959

Univerzita P. J. Šafárika. – Prešovský vysokoškólák, 5, 1959/60, s. 17 – 18.

1960

Jazyk a terminológia starých slovenských písomných pamiatok výrobných sektorov. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Časť: všeobecná. 1. Red. Š. Tó bik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 80 – 154, rus. res. s. 154 – 155, nem. res. s. 155 – 157.

1961

Zo Štiavnických listov z r. 1529 – 1600. In: Jazykovedné štúdie. 6. Štúdie a pramene k dejinám jazyka slovenskej národnosti. Red. E. Pauliny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961, s. 259 – 266.

Šafárikov rok. – Prešovský vysokoškólák, 6, 1960/61, s. 35.

Pavol Jozef Šafárik. (Niekoľko poznámok životopisných a literárnohistorických.) – Prešovský vysokoškólák, 6, 1960/61, s. 54, 56.

Pavol Jozef Šafárik a dnešok. – Prešovský vysokoškólák, 6, 1960/61, s. 75.

Pavol Jozef Šafárik. – Šafárikova univerzita, 1, 1961, s. 1, 3 – 4.

1962

Šafárikov jazyk. In: Sborník šafárikovský, venovaný z príležitosti 100. výročia smrti P. J. Šafárika V. medzinárodnému sjazdu slavistov v Sofii 1963. (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. 2. 1961.) Red. Š. Tóvik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 91 – 90, rus. res. s. 190 – 191, nem. res. s. 191 – 193.

1963

Pavel Jozef Šafárik a slovenské nárečia. In: Odkaz P.J. Šafárika. (Slovenské štúdie. 6.) Red. J. Hrozienčík. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963, s. 223 – 233, rus. res. s. 234.

K charakteristike nárečia presídlencov z Nového Klenovca na zakarpatskej oblasti USSR. – Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 46 – 56.

P. J. Šafárik. In: Slovník českých a slovenských slavistov. Ukážky hesiel. Materiál pre diskusiu na V. medzinárodnom sjazde slavistov v Sofii. Red. M. Kudělka za spolupráce A. Popoviča. Brno – Bratislava, Slovenský ústav ČSAV – Československo-sovietsky inštitút SAV 1963, s. 65 – 96 (spoluautor).

Šesťdesiatka dr. Antona Boleka. – Východoslovenské noviny, 20.4.1963, s. 4.

1965

Východoslovenské nárečia. (*Úvod do ich ďalšieho výskumu a štúdia.*) In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 7. Red. I. Sedlák. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1965, s. 235 – 268, rus. a nem. res. s. 268.

Nárečie Prešova. In: Dejiny Prešova. 2. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1965, s. 319 – 325.

1966

Šafárikov a Kollárov jazyk. Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrozenia. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Philologica. 1.). 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 157 s.

A. Habovštiak, Oravské nárečia, Bratislava 1965. – Slavica Slovaca, 1, 1966, s. 88 – 93 (rec.).

1967

Význam jazykovedy a jazykovedcov pre spisovný jazyk a pomer medzi spisovným jazykom a nárečiami. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, s. 87 – 88.

Z otázok jazykovej výchovy. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 266 – 288.

K otázke metódy tradičnej dialektológie. In: Bulletin celoštátneho dialektologického seminára Katedry ukrajinského jazyka a literatúry pri Filozofickej

fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. Red. P. Bunganič. Prešov: Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1967, s. 149 – 154.

1969

Výskum slovenčiny na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. In: P 24 – Pravda na weekend, 2, 1969, č. 6, s. 6.

1970

Význam a výskum gemerských nárečí. In: 1. konferencia Gemerskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobote. Bratislava: Obzor, s. 44 – 53.

1971

Aus der Toponymik von Gömör. – In: Prešov Studies in Linguistics. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 3.) Red. Ľ. Novák et al. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 105 – 113, slov. res. s. 113 – 114.

Profesor Juraj Palkovič ako jazykovedec a gemerský dialektológ. In: Juraj Palkovič. Materiály z celoslovenskej vedeckej konferencie o jeho živote a diele dňa 28. februára 1969 v Rimavskej Sobote pri príležitosti 200. výročia narodenia. Red. J. Bolfík. Bratislava, Obzor 1971, s. 51 – 62.

Redakčná činnosť v časopisoch a periodických zborníkoch:

Sborník Filologickej Fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove, 2. časť: slovenský jazyk a literatúra 1958 (zodpovedný redaktor).

Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. 1. časť: všeobecná, 1960 (vedecký redaktor)

2: Sborník šafárikovský, 1961 (hlavný redaktor). –

Slavica Slovaca, 1, 1966 – 4, 1969 (člen red. rady jazykovednej časti).

Redakčná činnosť v publikáciách:

Bulletin celoštátneho dialektologického seminára Katedry ukrajinského jazyka a literatúry pri Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, Prešov 1967 (Člen red. rady).

Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu, Bratislava 1968 (Člen red. rady).

Júlia Dudášová-Kriššáková

LITERATÚRA O AUTOROVI

Dvonč, Ladislav: ŠTEFAN TÓBIK. In: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975). Martin: Matica slovenská 1987, s. 1129 – 1134.

Dvonč, Ladislav: ŠTEFAN TÓBIK. In: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava: Veda 1997, s. 598 (literatúra o Tóbikovi).

Dvonč, Ladislav: ŠTEFAN TÓBIK. In: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava: Veda 1998, s. 637 (literatúra o Tóbikovi).

Jóna, Eugen: Životné jubileum Štefana Tóbika. – Slovenská reč, 34, 1969, s. 104-106 (k 60. narodeninám).

Sabol, Ján: Šesťdesiatka významného slovenského jazykovedca. In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 11. Red. Š. Pažur. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1969, s. 427 – 429.

Sabol, Ján: Jubileum slovenského jazykovedca. – Realita, 1, 1969, s. 74 – 75 (k 60. narodeninám).

Štolc, Jozef: Prof. Štefan Tóbik šesťdesiatročný. – Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 83 – 84.

Furdík, Juraj – Sabol, Ján: Úvodom. In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóbikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 2.) Red. P. Bunganič et al Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 3 – 4.

Mlacek, Jozef: Zomrel profesor Štefan Tóbik. – Jazykovédne aktuality, 1969, č. 3–4, s. 69 – 70.

Lašán, Ľudo: Za univ. prof. Št. Tóbikom. – Učiteľské noviny, 19, 1969, č. 39, s. 6.

Zomrel dr. Tóbik. Ľud, 3.9.1969, s. 2.

Jóna, Eugen: Za profesorom Štefanom Tóbikom (1909-1969). – Slovenská reč, 35, 1970, s. 57 – 58.

- Sabol, Ján: Za profesorom Štefanom Tóbikom. – Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 106 – 107.
- Štolc, Jozef: Univ. prof. PhDr. Štefan Tóbik zomrel. – Slavica Slovaca, 5, 1970, s. 103 – 104.
- Sabol, Ján: Súpis prác prof. Štefana Tóbika za roky 1934-1969. In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóbikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 2.) Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 249 – 251.
- Sabol, Ján: Súpis prác členov Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove za roky 1959 – 1973. In: Jubilejný zborník k 15. výročiu založenia Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P.J.Šafárika. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae). Red. M. Ričalka et al. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 142 – 143 (súpis prác Š. Tóbika za roky 1960 – 1971).
- Palkovič, Konštantín: Štefan Tóbik. (z Galérie učiteľov – slovenčinárov.) – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 36, 1989/1990, s. 88 – 89.
- Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava 1993, s. 455 (heslo).
- Slovenský biografický slovník. 6. zv. T – Ž. Red. A. Maťovčík et al. Martin: Matica slovenská 1994, s. 79 – 80 (heslo).
- Smatana, Pavel: Štefan Tóbik (1909 – 1969): popredný slovenský jazykovedec, vynikajúci pedagóg, matičný činovník, organizátor vysokého školstva. – Prešovské noviny, 37, 16.9.1994, s. 5.
- Bartko, Ladislav: Dve výročia Štefana Tóbika. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 257 – 267.
- Bartko, Ladislav: Pavol Jozef Šafárik vo vedeckom diele Štefan Tóbika. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník 12/ Jazykovedný zborník 13/ Historický zborník 5 (AFPh UŠ 79) 1996. Red. P. Petrus et al. Prešov – Martin, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach – Matica slovenská v Martine 1996, s. 297 – 303.
- Bartko, Ladislav: K charakteristike gemerských nárečí. In: Studia Academica Slovaca: prednášky XXXIV. letného seminára slovenského jazyka

a kultúry. 27. Bratislava: STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998, s. 180 – 185.

Bartko, Ladislav: Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. In: Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999). Jubilejný zborník. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999, s. 181 – 194.

Bartko, Ladislav: Štefan Tóbik. In: Miscellanea anno 1999. Acta Collegii Evangelici Prešovienis. 7. Red. P. Kónya – R. Matlovič. Prešov: Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. 2000, s. 231 – 247.

Bartko, Ladislav: Storočnica jazykovedca a pedagóga profesora Štefana Tóbika. – Kultúra slova, 43, 2009, s. 109 – 116.

Bartko, Ladislav: Štefan Tóbik – významný slovenský jazykovedec a pedagóg (na 100. výročie narodenia). In: SLAVISTIKA V PREMENÁCH ČASU (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23.– 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU a 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Acta Universitatis Prešovienis. (Slavistický zborník 1/2009). Ved. red. Júlia Dudášová. Prešov: vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 10 – 25.

Vojteková, Marta: Bibliografia Štefana Tóbika v rokoch 1934-1971. In: SLAVISTIKA V PREMENÁCH ČASU (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23.– 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU a 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Acta Universitatis Prešovienis. (Slavistický zborník 1/2009). Ved. red. Júlia Dudášová. Prešov: vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 26 – 32.

Dudášová-Kriššáková, Júlia: Prof. PhDr. Štefan Tóbik, CSc. (1909 – 1969). – Slavica Slovaca, 44, 2009, s. 166 – 167.

Bartko, Ladislav: Prínosy a podnety Tóbikovej analýzy jazyka Pavla Jozefa Šafárika. In: Pavol Jozef Šafárik v kontinuite. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae 104 (2017). Eds. M. Sedláková – M. Gladiš. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2017, s. 51 – 57.

Júlia Dudášová-Kriššáková

ZOZNAM SKÚMANÝCH LOKALÍT

I. Nárečia juhozápadného Gemera

1. Nárečia Sušianskej doliny

a) severozápadnej

1) pondelské nárečie

1. Val'kovo
2. Pondelok
3. Selce

b) južnej

2) sušianske nárečie

4. Veľká Suchá
5. Hrnčiarske Zalužany
6. Sušany

2. Nárečia Rimavskej doliny

a) severnej

3) tisoenské nárečie

7. Tisovec

4) pilianske alebo piliansko-háčavské nárečie

8. Rimavská Píla
9. Háčava

5) klenovské nárečie

10. Klenovec

6) hnúšťanské alebo hnúšťansko-brezovské nárečie

11. Hnúšť'a
12. Likier
13. Rimavské Brezovo

b) strednej

7) banské nárečie

14. Rimavská Baňa
15. Rimavské Zalužany
16. Příboj

8) rimavické nárečie

17. Rimavica

18. Rimavská Lehota

9) kokavské nárečie

19. Kokava nad Rimavicou

c) južnej

10) hrachovské nárečie

20. Hrachovo

11) kocižské nárečie

21. Kociha

12) skálnické alebo skálnicko-čerenčianske nárečie

22. Vyšný Skálnik

23. Nižný Skálnik

24. Rimavské Vrbovce

25. Veľké Teriakovce

26. Malé Teriakovce

27. Čerenčany

13) pokoradzské nárečie

28. Vyšná (Slovenská) Pokoradz

14) zahorianske nárečie

29. Horné Zahorany

3. Nárečia gemerských vrškov

a) severných

15) polomské nárečie

30. Polom

b) stredných

16) kyjatické nárečie

31. Kyjatice

c) južných

17) lukovišťské nárečie

32. Babinec

33. Kraskovo

34. Lukovištia

4. Nárečia Blžskej doliny

a) severnej

18) krokavské nárečie

35. Krokava

19) popročské nárečie

36. Poproč

20) brádňanské nárečie

37. Brádno

21) zdychavské alebo ratkovskozdychavské nárečie

38. Ratkovská Zdychava

39. Rovné

22) potocké nárečie

40. Potok

23) lipovské nárečie

41. Lipovec

b) strednej**24) striežovské nárečie**

42. Striežovce

25) hrušovské nárečie

43. Hrušovo

26) ostrianske nárečie

44. Ostrany

c) juhovýchodnej**27) drienčanské nárečie**

45. Drienčany

28) pápčanské nárečie

46. Pápča

29) budikovianske nárečie

47. Teplý Vrch

48. Budikovany

30) hostišovské nárečie

49. Hostišovce

31) slištianske nárečie

50. Slizské

32) špaňopol'ské nárečie

51. Španie Pole

II. Nárečia stredného Gemera

5. Nárečia Ratkovskej doliny

a) severnej**33) ratkovskobystrianske alebo bystrianske nárečie**

52. Ratkovské Bystré

53. Filier

54. Hrlica

34) sirkovské nárečie

55. Sirk

b) južnej**35) ratkovské nárečie**

56. Ploské

57. Ratková

58. Repištia

36) lehotsko-brusnícke nárečie

59. Ratkovská Lehota

60. Sása

61. Brusník

37) sušiansko-rybnícke nárečie

62. Rybník

63. Ratkovská Suchá

6. Nárečia Muránskej (Revúckej, Jelšavskej) doliny**a) severnej****38) muránske nárečie**

64. Muráň

65. Muránska Lehota.

39) dlholúcke nárečie

66. Muránska Dlhá Lúka

40) hutianske (muránskohutianske) nárečie

67. Muránska Huta

41) zdychavské (muránskozdychavské) nárečie

68. Muránska Zdychava

42) revúcke nárečie

69. Revúčka

70. Revúca

b) strednej**43) mokrolúcko-turčocké nárečie**

71. Mokrú Lúka

72. Turčok

c) južnej**44) rákošské nárečie**

73. Rákoš

45) chyžniansko-šivetické nárečie

74. Revúcka Lehota

75. Lubeník

- 76. Chyžné
- 77. Mníšany
- 78. Jelšavská Teplica
- 79. Gemerský Milhost'
- 80. Šivetice
- 81. Kameňany
- 82. Prihradzany
- 83. Nandraž

46) jelšavské nárečie

- 84. Jelšava
- 85. Kopráš

7. Nárečia Štítnickej doliny

a) severnej

47) čiernolehotské (lehotské) nárečie

- 86. Čierna Lehota

b) strednej

48) slavošovské nárečie

- 87. Slavošovce
- 88. Rochovce
- 89. Ochtiná

49) roštárske nárečie

- 90. Roštár
- 91. Kocel'ovce
- 92. Petrovo

c) južnej

50) štítnické nárečie

- 93. Štítnik

51) rozložnianske nárečie

- 94. Gočaltovo
- 95. Rozložná

d) juhovýchodnej

52) honcké nárečie

- 96. Honce

53) rožňavskobystrianske alebo bystrianske nárečie

- 97. Rožňavské Bystré
- 98. Rakovnica

III. Nárečia východného Gemera

8. Nárečia Slanskej doliny

a) severozápadnej

54) rejdovské nárečie

99. Rejdová

100. Vyšná Slaná

Júlia Dudášová-Kriššáková

JAZYKOVÉ MAPY

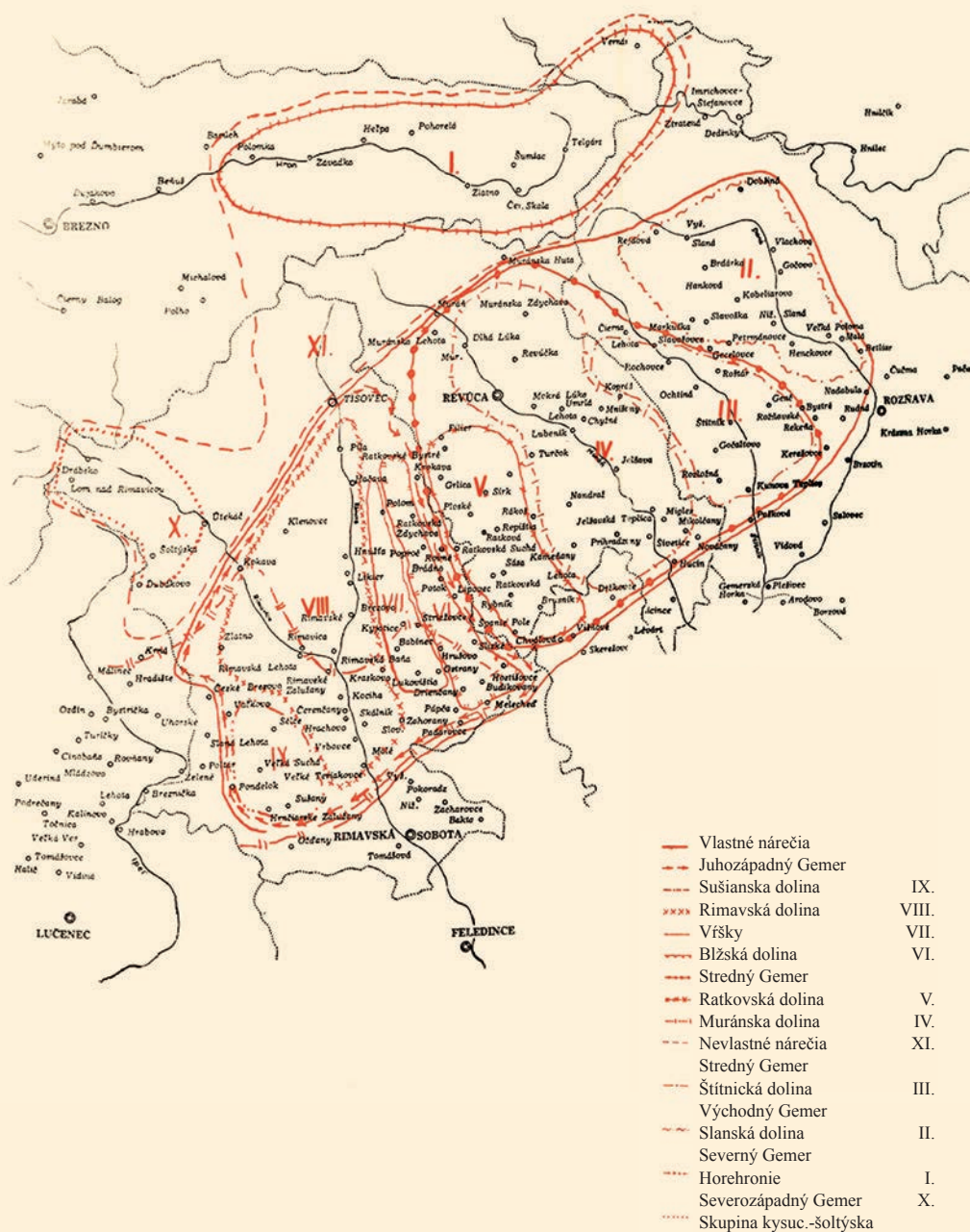
V prílohe uverejňujeme šesť jazykových máp, ktoré sme prevzali zo štúdie Štefana Tóbika, *Členenie a charakteristika gemerských nárečí*. (So 6 mapami). (In: Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia. Red. J. Štolc. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1957, s. 86-120). Štúdia už v čase svojho publikovania vzbudila zaslúženú pozornosť v radoch slovenských i zahraničných jazykovedcov a dialektológov a vďaka svojmu obsahu i rozsahu ako aj precíznemu opisu základných nárečových javov sa zaradila medzi základné práce o týchto archaických dialektoch. Predpokladáme, že neskôr sa stala východiskom pre koncipovanie monografie **Gemerské nárečia I/ Úvod – Členenie – Charakteristika**, ktorá vychádza vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove po takmer päťdesiatich rokoch od predčasnej smrti autora (1969).

Na lingvistických mapách sú zakreslené izoglosy, resp. zväzky izoglos najdôležitejších javov charakteristických pre jednotlivé skupiny a podskupiny gemerských nárečí.¹ Keď porovnáme tieto mapy z roku 1957 s náčrtom máp, ktoré sa zachovali v rukopise monografie, môžeme konštatovať, že autor už v roku 1957 verne opísal rozšírenie najdôležitejších javov gemerských nárečí a pri opise vnútorného členenia sa opieral o dôkladnú znalosť ich jazykovej charakteristiky. Inými slovami povedané, v ďalších rokoch spresňoval túto charakteristiku a doplňoval zoznam o ďalšie jazykové javy, ktoré len potvrdili, že v štruktúre členenia gemerských nárečí nebolo treba nič meniť.

1 Termínom **izoglosa** sa označuje čiara na jazykovej mape, ktorou sa zakresľuje priestorové rozšírenie istého jazykového javu. Izoglosa teda ohraničuje územie výskytu nárečového javu. O **zväzku izoglos** hovoríme vtedy, ak viaceré izoglosy prebiehajú popri sebe. To znamená, že pre isté nárečové územie je charakteristický výskyt viacerých jazykových javov, ktoré majú rovnaké alebo takmer rovnaké priestorové rozšírenie.

MAPA 1

Štefan Tóbiš, Členenie a charakteristika gemerských nárečí

MAPA 2

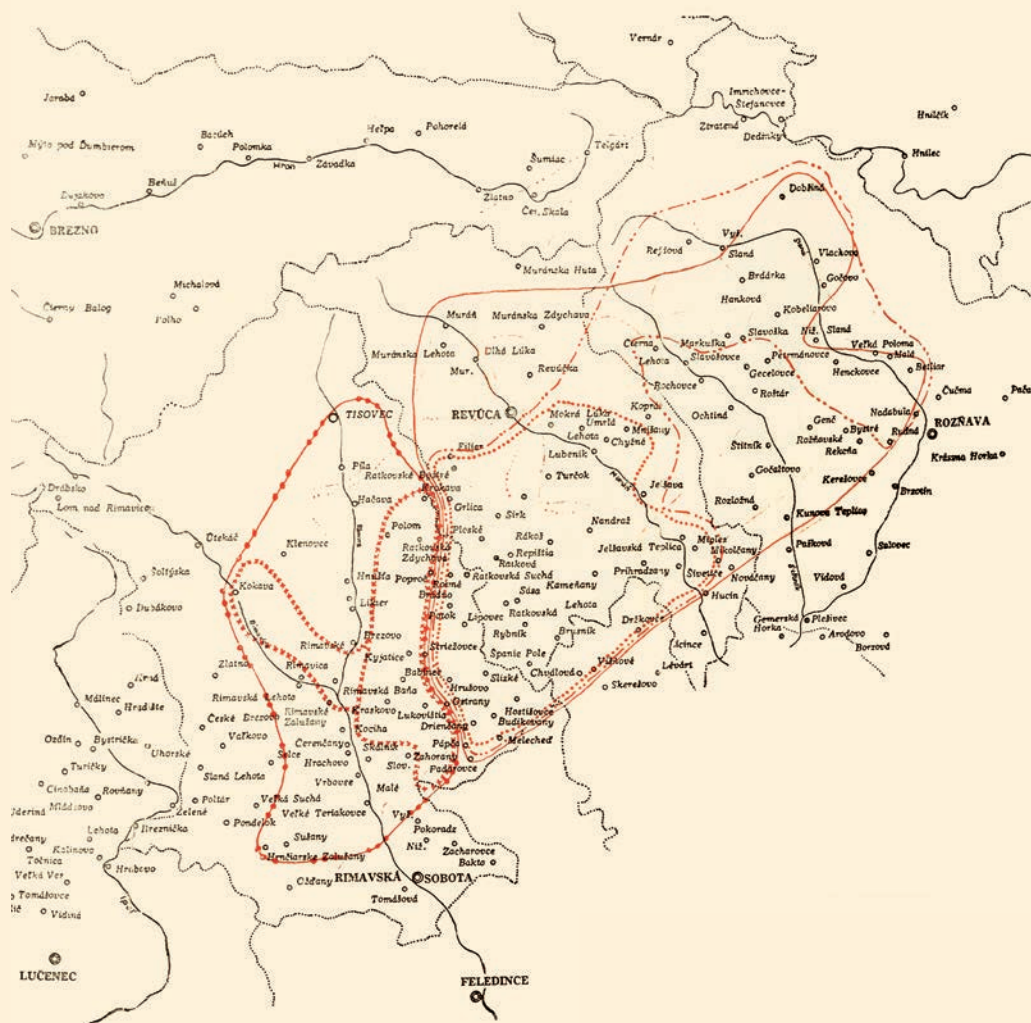
Štefan Tó bik, Členenie a charakteristika gemerských nárečí

- kopemo, pomo
- tot
- kotor/kotri, kodi-d'i, -de
- ä-ä alebo len jednej
- je > ja: bjada, ʋo > ʋa: bʋap
- ou > ó: róno, ženó, ej > é: s té moje dobré zemi

MAPA 3

Štefan Tóbiš, Členenie a charakteristika gemerských nárečí

—•—•— zmena č > š: maška a š: maška

xxxx zmena št', st' > šč: ščep, doš/č' a šč: ščep, došč ———

xxxx t' > č: čixo, plačič' a č: čixo, plačič —————

xxxx d' > ž: žívi a ž: žívi —————

MAPA 4

Štefan Tóbiš, Členenie a charakteristika gemerských nárečí

- rytmické krát. a posunutá dĺžka: *úhľa*
u, ú > i, í: lit-l'ito
- *o, ó > e, ě: ocevi-ocjeu*
- *-m > -n: son, ženán*
- *-y > -e: ruke-roke, — aj žene, te*
- *-y > -e: rebe, meš, dobreho, dohren*
- *-j- > eĵ: pejxa a tiež dobrej sen*
- *srce, poľe a tiež srci, poľi*
- infin. na -i': *robiťi*
- partic. *robey*

MAPA 5

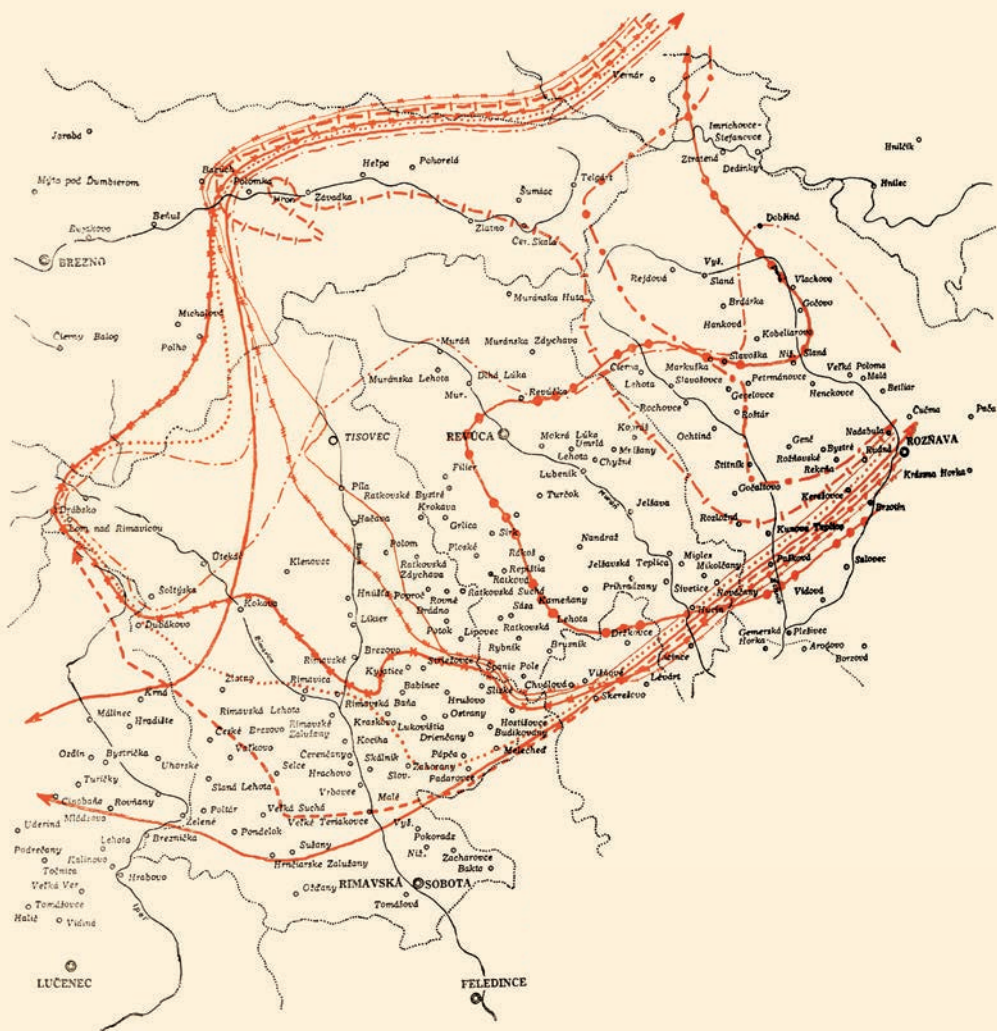
Štefan Tóbiš, Členenie a charakteristika gemerských nárečí

- *ja, je, jo*, ale dosť obmedzené: *robja, bjeli, myoj*
- potom aj *črep, čren, čreda* a *žen* popri častejšom *ženox* ap.
- a tiež zámena *čo* s *č*
- *Rastoka* event. i *rasca*
- *s, z: seno, zima*
- *h x-h: suxo, tuho*
- *d, t: d'eŕi; bilab. y: bray, oŕsa; statok*
- *futúrum: buď'em/buž'em robu/-c/*
- *mojho, mojmu; ten, tá, to; misľim si*

MAPA 6

Štefan Tó bik, Členenie a charakteristika gemerských nárečí

- rot- v rozvora a e za jer v d'eska, oves, ocet ap.; sinove, ľud-lide, zdravje
gen. sg. duši, učici, túno, bárs
strata kvantitý a prizvuk na penultime
adv. krajši
poľo, srdo-poľu, srcu všeoobecne; ženom, menej ženox
mojo, našo zeme, domi
dat.-lok. sg. fem. ruke, nohe; vok. sg. mamó, Zusko
-l. v mal, volal; prítomník nesem; adj. dobrja, v nom. sg. n. z dobrje
slunko, dlúho a gen. pl. xlapox, ženox
verx, kervavi

Hnúšťa, rodisko Štefana Tóbika

Foto: letecká snímka MsÚ Hnúšťa

Mestský úrad v Hnúšti

Foto: Imrich Garlaty

ŠTEFAN TÓBIK GEMERSKÉ NÁREČIA I

ČASŤ PRVÁ

ÚVOD – ČLENENIE – CHARAKTERISTIKA

Recenzenti:

Prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.

Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc.

©Autor: Prof. PhDr. Štefan Tóbič, CSc.

© Editorka: Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

© Technickí redaktori: Ing. Jaroslav Havrila, Mgr. Alica Wietoszewová

Vydavateľstvo PU v Prešove

Prešovská univerzita v Prešove 2018

Prvé vydanie – Náklad 300 – Strán 176

Tlač: Grafotlač Prešov, s. r. o.

ISBN 978-80-555-1993-7

9 788055 519937

prof. PhDr. Štefan Tóvik, CSc.
(1909 – 1969)

Sprístupňujeme slovenskej i zahraničnej odbornej verejnosti životné dielo popredného slovenského jazykovedca, dialektológa a vysokoškolského profesora Štefana Tóbika GEMERSKÉ NÁREČIA I/1,2 (2018), GEMERSKÉ NÁREČIA II/1,2 (2019), GEMERSKÉ NÁREČIA III (2019). Je to mimoriadna udalosť v slovenskej jazykovede a dialektológii, lebo autor rukopis ukončil a odovzdal do redakcie Gemerskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobote (edícia Gemerské vlastivedné pohľady) tesne pred svojou predčasnou smrťou v roku 1969.

Profesor Štefan Tóvik sa vo svojej vedeckovýskumnej činnosti venoval výskumu slovenských nárečí, dejín slovenského jazyka, odbornej terminológie, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Patrí ku zakladateľskej generácii Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove, ktorú viedol a budoval od jej vzniku v roku 1952 až do svojej smrti. Tým sa zároveň zúčastňoval aj na budovaní a zveľaďovaní Filozofickej fakulty v Prešove ako aj celej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (1959). Patrí k tým slovenským jazykovedcom, ktorým pripadla čestná úloha: položiť základy modernej slovenskej jazykovedy a dialektológie.

ISBN 978-80-555-1993-7

